

HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK

Forskning och utvärdering inom Kriminalvården

VI BRYTER DEN ONDA CIRKELN

**KRIM:
VÅRD**

Kriminalvården

Hedersrelaterat våld och förtryck

Kunskapsöversikt och kartläggning av aktörer

Projektnummer 2013:268

Jenny Yourstone, Leni Eriksson, Hedwig Westerberg

Layout: Jenny Botvidsson, Kriminalvården 2015
Tryckning: Kriminalvården

Ytterligare exemplar kan beställas från:
Kriminalvården, 601 80 Norrköping
Beställningsnr: 7101
ISBN: 978-91-86903- 54-1
Hemsida: www.kriminalvarden.se/publikationer

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD	6
INLEDNING	7
1.1 PROJEKTDIREKTIV	7
1.1.1 BAKGRUND	7
1.1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	8
1.1.3 AVGRÄNSNINGAR	8
1.1.4 DISPOSITION	8
2. METOD	9
2.1 URVAL AV DATABASER OCH HEMSIDOR	9
2.2 SÖKTERMER	9
2.3 DOKUMENTATION	10
2.4 SÖKPROCESSEN	10
3. RESULTAT	12
3.1 BAKGRUND – VAD ÄR EN HEDERSKULTUR?	12
3.1.1 SLÄKTBASERADE GRUPPERINGAR	12
3.1.2 HEDERSKULTURER OCH CENTRALA BEGREPP	13
3.1.3 EN MANLIG ANGELÄGENHET	13
3.1.4 HEDERSKULTURENS KONSEKVENSER	14
3.1.5 HEDERSRELATERAD BROTTLIGHET I FÖRHÅLLANDE TILL BROTT I NÄRA RELATION	15
3.2 FRÅGESTÄLLNING 1. BESKRIVA FORSKNINGSLÄGET KRING DEFINITION OCH IDENTIFIKATION AV PERSONER MED HEDER SOM HUVUDSAKLIG DRIVKRAFT FÖR DET UTÖVADE VÅLDET	16
3.2.1 HUR SER DEBATTEN OCH FORSKNINGEN OM DEFINITIONEN UT?	16
3.2.2 HUR HAR ANDRA AKTÖRER DEFINIERAT HEDERSRELATERAT VÅLD?	19
3.3 FRÅGESTÄLLNING 2. HUR SKA KRIMINALVÅRDEN DEFINIERA HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK?	21
3.3.1 MINSTA BESTÅNDSDELARNA – VAD ÄR ETT HEDERSBROTT?	21
3.3.2 KRIMINALVÅRDENS DEFINITION AV HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK	29
3.4 FRÅGESTÄLLNING 3. HUR VANLIGT ÄR HEDERSPROBLEMATIK I KRIMINALVÅRD? GÅR DET ATT ESTIMERA UTIFRÅN UNDERSÖKNINGAR I ANDRA LÄNDER, ORGANISATIONER ELLER LIKNANDE? OCH I SÅ FALL PÅ VILKA GRUNDER?	30
3.4.1 INTERNATIONELLT	30
3.4.2 SVERIGE	32
3.4.3 FÖREKOMST I SVENSK KRIMINALVÅRD	33
3.5 FRÅGESTÄLLNING 4. VILKA FAKTORER I HEDERSFENOMENET ÄR RELEVANTA I DET ÅTERFALLSFÖREBYGGANDE ARBETET?	33
3.5.1 ATTITYDER OCH VÄRDERINGAR	34
3.5.2 GRUPPROCESSER	36
3.6 FRÅGESTÄLLNING 5. BESKRIVA FORSKNINGSLÄGET KRING INTERVENTIONER FÖR KLIENTER DÖMDA FÖR HEDERSRELATERAT VÅLD OCH FÖRTRYCK. SYFTET ÄR ATT GE UNDERLAG FÖR STÄLLNINGSTAGANDE TILL UTVECKLING AV BEHANDLINGSMODELLER I SVENSK KRIMINALVÅRD.	38

3.6.2 INTERVENTIONER UTANFÖR KRIMINALVÅRDEN	39
3.6.3 INTERVENTIONER INOM KRIMINALVÅRDEN	41
3.7 FRÅGESTÄLLNING 6 OCH 7. INVENTERA VILKA AKTÖRER I SVERIGE SOM VERKAR PRAKTISKT PÅ OMRÅDET. INVENTERA VILKA HUVUDSAKLIGA AKTÖRER, I SVERIGE OCH INTERNATIONELLT, SOM ARBETAR PRAKTISKT OCH/ELLER MED KUNSKAPSUTVECKLING PÅ OMRÅDET.	45
3.7.1 AKTÖRER I SVERIGE	46
3.7.2 AKTÖRER INTERNATIONELLT	50
3.7.3 PRAKTISKT ARBETE OCH KUNSKAPSUTVECKLING INTERNATIONELLT	56
3.8 FRÅGESTÄLLNING 8. IDENTIFIERA FRAMTIDA FORSKNINGSBEHOV. MED DETTA MENAS VILKA FRÅGOR SOM FRAMTIDA FORSKNING BEHÖVER SVARA PÅ FÖR ATT STÄRKA KUNSKAPSLÄGET KRING HEDERSVÅLD, FÖR ATT PÅ SIKT UTVECKLA KRIMINALVÅRDENS VERKSAMHET.	56
4. DISKUSSION	57
4.1 DEFINITION	57
4.2 PREVALENS	57
4.3 RELEVANTA FAKTORER I DET ÅTERFALLSFÖREBYGGANDE ARBETET	58
4.4 FORSKNINGSLÄGET KRING INTERVENTIONER.....	59
4.5 VERKSAMMA AKTÖRER NATIONELL OCH INTERNATIONELLT.....	59
4.6 FRAMTIDA FORSKNINGSBEHOV OCH FÖRESLAGNA ÅTGÄRDER	60
5. REFERENSER	61
BILAGA 1	67
KRIMINALVÅRDENS BIBLIOTEKS TIDSKRIFTER	67

FÖRORD

Begreppet ”hedersvåld” har under det senaste årtiondet diskuterats i den svenska debatten. Som en följd av regeringens satsning mot relationsvåld och sexualbrott år 2008 lyftes frågan om hedersvåld som ett enskilt problem/fenomen i svensk kriminalvård. Frågan om Kriminalvården ska satsa särskilda resurser på just hedersvåld är fortfarande obesvarad. Därför är behovet av en kunskapsöversikt och en kartläggning av aktörer på området högst angelägen.

Litteraturstudien har sammanställts av Kriminalvårdens enhet för forskning och utvärdering som ett led i arbetet att verka för en kunskapsbaserad kriminalvård. Målet är att Kriminalvården bättre ska kunna bemöta de klienter som dömts för brott där man kan se en koppling till hedersrelaterat våld och förtryck.

Rapporten är skriven av Jenny Yourstone, Leni Eriksson och Hedwig Westerberg. Litteratursökningen är gjord av Leni Eriksson.

Rapporten har granskats av professor Gun Heimer, professor Kerstin Svensson och professor Niklas Långström.

Norrköping den 25 maj 2015

Ann Cederberg

Chef, Enheten för forskning och utvärdering

INLEDNING

På Shakhki gravplats i Dohuk i irakiska Kurdistan vilar Pela Atroshi i en namnlös grav där hon begravdes samma dag som hon mördades. Pela blev nitton år gammal och är ett av Sveriges mest uppmärksammade fall av hedersrelaterade mord. Pela bodde i Stockholmsförorten Farsta där hon gick i gymnasiet. Sommaren 1999 följde hon med till familjens hemort i irakiska Kurdistan där hon sköts till döds. Motivet till mordet var att Pela uttryckt vilja att vara som sina svenska kamrater och ansågs därför fläcka familjens heder. När Pelas två farbröder återvände till Sverige greps de, lagfördes och avtjänar idag livstids fängelsestraff för mordet. Pelas far är kvar i Irak och är ostraffad trots att han erkänt sin inblandning i mordet (GAPF, 2014).

Flera fall har följt efter Pelas. Exempelvis Fadime Sahindal, 26 år, som 2002 sköts av sin pappa, efter att ha levt under dödshot under flera år på grund av att hon hade en svensk pojkvän. Ett annat är Abbas Rezaei, 20 år, som mördades 2005 i Högsby av familjen till en 16-årig flicka han var tillsammans med. Idag är det uppskattningsvis ca 70 000 unga kvinnor och män i Sverige som upplever att de riskerar att bli bortgifta mot sin vilja¹ och därmed lever i någon form av hedersförtryck (Ungdomsstyrelsen, 2009). Det rör således 6,6 procent av flickor/unga kvinnor och 3,8 procent av pojkar/unga män mellan 16 och 25 år i Sverige.

Under det senaste årtiondet har hedersrelaterat våld och förtryck fått större utrymme i den offentliga debatten och uppmärksammats på olika nivåer i samhället. Stora resurser har lagts på såväl preventiva insatser som kunskapsutvecklande arbete. Förenta Nationernas (FN) generalförsamling antog i januari år 2001 en resolution om avskaffande av brott mot kvinnor i hederns namn (United Nations, 2011). FN konstaterar bland annat att arbetet mot hedersrelaterat våld är en fråga om mänskliga rättigheter. Medlemsländerna har en skyldighet att aktivt arbeta för att förhindra sådana typer av brott, inte enbart på lagstiftningsnivå. Regeringen har, med start år 2003, satsat omfattande resurser på arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck samt uppmärksammat behovet av ökad kunskap om bakgrund och orsaker till detta våld.

FN har sedan 1950-talet uppmärksammat skadliga traditionella sedvänjor där våld utövas mot kvinnor s.k. harmful traditional practices (HTP) vilka är systematiska kränkningar av kvinnors mänskliga rättigheter (Winter et al., 2002). Utöver hedersrelaterat våld innefattar HTP även handlingar som till exempel kvinnlig könsstympning, barn- och tvångsäktenskap, son-preferens² och hemgiftsrelaterat våld (Gender & Development Network, 2014). Många av dessa sedvänjor överförs till nya länder genom globalisering och migration.

1.1 Projektdirektiv

1.1.1 Bakgrund

Efter regeringens satsning mot relationsvåld och sexualbrott år 2008 lyftes frågan om hedersvåld som ett enskilt problem/fenomen i svensk kriminalvård. Idag finns en samtalscirkel, MOSAIK, som fokuserar frågeställningarna och riktas till personer som bedöms ha behov av att hantera en hederskontext. Dessutom initierades ett forskningsprojekt där syftet var att kartlägga och identifiera behoven hos intagna med dylik problematik. Projektet identifierade under en ettårsperiod ett 40-tal relevanta klienter, varav nio ställde upp på intervju. Projektet är avslutat. Frågan om Kriminalvården ska satsa särskilda resurser på just hedersvåld är under övervägande. Behovet av en kunskapsöversikt och kartläggning av aktörer på området är därför uppenbart.

¹ Gift mot sin vilja definieras som "att någon påverkas att gifta sig genom såväl straffbart tvång som andra påtryckningar". Med tvångsäktenskap menas endast de fall där straffbart tvång används för att få någon att gifta sig mot sin vilja.

² Föräldrars preferens för pojkar vilket yttrar sig i diskriminerande behandling av flickor, som till exempel försummelse, abort av flickfoster och filicid (Amor, 2009).

1.1.2 Syfte och frågeställningar

Genomlysningen avser ge underlag för Kriminalvårdens eventuella fortsatta satsningar på området samt att materialet, helt eller i delar, ska kunna användas för utbildning av utredare, beslutsfattare, säkerhetspersonal och annan personal i klientverksamheten. Rapporten avser att:

1. Beskriva forskningsläget kring definition och identifikation av personer med heder som huvudsaklig drivkraft för det utövade våldet.
2. Föreslå en definition av hedersrelaterat våld för Kriminalvården.
3. Utreda hur vanlig hedersproblematik är i kriminalvård? Går det att uppskatta utifrån tidigare undersökningar? Och i så fall hur?
4. Identifiera vilka faktorer i hederskulturfenomenet som är relevanta för det återfallsförebyggande arbetet?
5. Beskriva forskningsläget kring behandlingsinsatser för klienter dömda för hedersvåld. Syftet är att ge underlag för eventuell utveckling av specifika behandlingsmodeller i svensk kriminalvård.
6. Inventera vilka aktörer i Sverige som verkar praktiskt på området.
7. Inventera vilka huvudsakliga aktörer, i Sverige och internationellt, som arbetar med kunskapsutveckling på området.
8. Identifiera framtida forskningsbehov. Med detta menas vilka frågor som forskningen behöver svara på för att stärka kunskapsläget kring hedersvåld, med fokus på utveckling av Kriminalvårdens verksamheter.

1.1.3 Avgränsningar

Hela arbetet avgränsas till att gälla hedersrelaterat våld främst ur ett gärningsmannaperspektiv. I dessa sammanhang definieras våld relativt brett, då även olaga hot, olaga frihetsberövande, fridskränkning/kvinnofridskränkning och sexualbrott ingår. Själva hedersbegreppet är svårdefinierat. Därför blir utgångspunkten en bred sökning kring begreppet. Det som de studier som inkluderas pekar ut som särskiljande för hedersvåld jämfört med annat våld kommer att utgöra definitionen av heder i detta arbete.

Brottsofferperspektivet ska enbart beröras utifrån ett interventionsperspektiv, det vill säga om brottsoffret bör/ska engageras som en säkerhetsåtgärd vid intervention (jfr IDAP-konceptet med partnerkontakt³) och/eller om brottsofferdeltagande visat sig ha gynnsam effekt på behandlingen. Själva forskningsöversikten avgränsas till studier med bäring på återfallsreducering, det vill säga tertiärprevention. Därmed utesluts primär- och sekundärpreventiva åtgärder. Uppdraget omfattar inte att beskriva eller värdera befintlig verksamhet i Kriminalvården.

1.1.4 Disposition

Rapporten består av inledning, metod, resultat, diskussion och referenser. Resultatkapitlet inleds med en redogörelse för centrala delar i begreppet hederskultur. Därefter följer svar på frågeställningarna 1-8 i kronologisk ordning.

³ IDAP, Integrated Domestic Abuse Programme, Kriminalvårdens behandlingsprogram för män dömda för våld i nära relationer.

2. METOD

Sökningarna efter information har haft tre foci; a) policy och riktlinjer vad gäller hedersrelaterat våld nationellt och internationellt, b) behandling av gärningsmän och c) lokalisering av centra för kunskapsutveckling. Sökningar har gjorts i databaser med vetenskaplig litteratur, företrädesvis vetenskapliga artiklar samt efter dokument och information på olika myndigheters och organisationers hemsidor på Internet. I Sverige har de myndigheter som ingår i rättskedjan inkluderats. Därutöver har myndigheter och organisationer som haft regeringens uppdrag att i olika former arbeta med hedersrelaterat våld ingått, samt vissa frivilligorganisationer. I avsnittet beskrivs vilka databaser och hemsidor som valts ut och på vilka grunder, de olika söktermer och kombinationer av dessa som använts, hur sökprocessen utförts och artiklar och information dokumenterats.

2.1 Urval av databaser och hemsidor

Enskilda forskare i Kriminalvården har genom affiliation tillgång till Karolinska Institutets (KI:s) bibliotek och databaser. I biblioteket finns ca 60 databaser inom olika ämnesområden, varav flertalet innehåller vetenskapliga artiklar och annan litteratur. Ämnesområden som ansågs relevanta för projektet var *antropologi, beteendevetenskap, psykiatri, psykologi, sociologi* och *socialt arbete*.

Utifrån beskrivningar av databaserna valdes följande ut: *Arts and Humanities, Google Scholar, Libris, PsycArticles, PsycInfo, Sociological Abstracts, Social Services Abstracts* och *Web of Science*. Kriminalvården hade vid tidpunkten för sökningarna också tillgång till databasen *Violence and Abuse Abstracts*. Dessutom gjordes sökningar i databaserna *Cochrane* och *Pubmed*. Sökningar gjordes också i *Kriminalvårdens biblioteks kriminologiska tidskrifter* (se bilaga 1).

Myndigheter och organisationer i Sverige vars hemsidor ingått i sökningen har varit *Polisen, Åklagarmyndigheten, Domstolsverket, Kriminalvården, Rättsmedicinalverket, Allmänna arvsfonden, Brottsoffermyndigheten, Brottsförebyggande rådet (BRÅ), Integrationsverket, Länsstyrelserna, Regeringen, Statens Institutionsstyrelse (SiS), Sveriges kommuner och landsting (SKL), Skolverket, Socialstyrelsen, Myndigheten för ungdoms- och civilsambällesfrågor (MUCF), Brottsofferjouren, Allmänna barnhuset, Kvinnors nätverk, Nationellt centrum för kvinnofrid (NCK), Sveriges kvinnolobby* och *Våld i nära relationer.se*.

I direktiven angavs att information om kriminalvård skulle sökas efter i länder med likartad lagstiftning och kriminalvård som i Sverige. Det beslutades att sökningarna skulle avgränsas till länder som ingår i ”Round Table-samarbetet”; ett samarbete mellan olika kriminalvårdsmyndigheter i *Europa – Sverige, Norge, Danmark, Finland, Storbritannien, Irland, Holland, Belgien* och *Tyskland* – samt *Kanada, Nya Zeeland* och *Australien*. Viss information inhämtades också från *Frankrike* och *USA*.

2.2 Söktermer

Valet av söktermer gjordes efter en översiktlig läsning av ett antal artiklar inom området, NCK:s bibliografi över hedersrelaterat våld samt sökningar genom Google Scholar. Vid behov översattes sedan termerna till respektive språk i de länder som inkluderades.

Tabell 1. Söktermer för hedersrelaterat våld.

Svenska	Engelska	Nederländska	Tyska	Franska	Norska	Danska	Finska
Heder	Honor/honour	Eerge	Ehre	Honneur	Ære	Ære	Honour
Hedersrelaterat våld	Honor/honour based violence, honor/honour related violence	Ergerelateerd geweld	Ehren-Gewald	Violence liée à l'honneur	Æresrelatert vold	Æresvold	Kunniaan liittyvä väkivalta
Hedersbrott	Honor/honour crimes, crimes of honor/honour	Ergerelateerd geweld	Ehren-Gewald	Les crimes d'honneur	Æresforbrytelser	Æresforbrydelser	Kunniarikos
Hedersrelaterade mord	Honor/honour killings	Eerwraak	Ehrenmorde	Honneur assassine	Æresdrab	Æresdrab	Kunni-amurha
Påtvingade giftermål, tvångsäktenskap, tvångsgiftermål	Forced marriages	Gedwongen huwelijk	Zwangsheirat	Mariage forcé	Tvangs-ekteskap	Tvangs-ægteskab	Pakkoavio-liitto
Gärningsman	Perpetrator, offender						
Behandling	Treatment, rehabilitation						
Fängelse	Prison						

2.3 Dokumentation

Sökningarna har gjorts med sökmotorn Firefox Mozilla på Internet. Anledningen till att denna valdes var att det är möjligt att spara ned varje dags sökningar med samtliga adresser från fältet historik i ett Word-dokument. På så vis har samtliga adresser som ingått i sökningarna sparats vilket gör det möjligt att återskapa sökningar och sökvägar. Dokumentationen innehåller bland annat: *Datum, Databas/sökmotor/etc., Söktermer, Utfall/antal, Titel på nedladdade abstracts, dokument etc., Länkar till dokument, sidor etc., Publikation.*

2.4 Sökprocessen

Initialt gjordes sökningar för att kartlägga olika länders och organisationers definition, policy, och inriktning vad gäller begreppet hedersrelaterat våld. Sökningar gjordes till en början på internationella organisationers hemsidor inklusive FN, WHO och EU. Därefter utfördes sökningar på internationella frivilligorganisationers hemsidor. Genom s.k. ”snöbollsteknik” fångades ett stort antal större organisationers hemsidor upp. Frivilligorganisationerna var till största delen inriktade på kvinnors rättigheter, förekomst av hedersrelaterat våld samt (kvinnliga) brottsoffers situation och behov av stöd. Men även områden som barns situation och rättigheter samt migration och hälsa var belysta. På hemsidorna gjordes sökningar med söktermerna. Dokument som innehöll definitioner, deklARATION av policy och inriktning sparades ned.

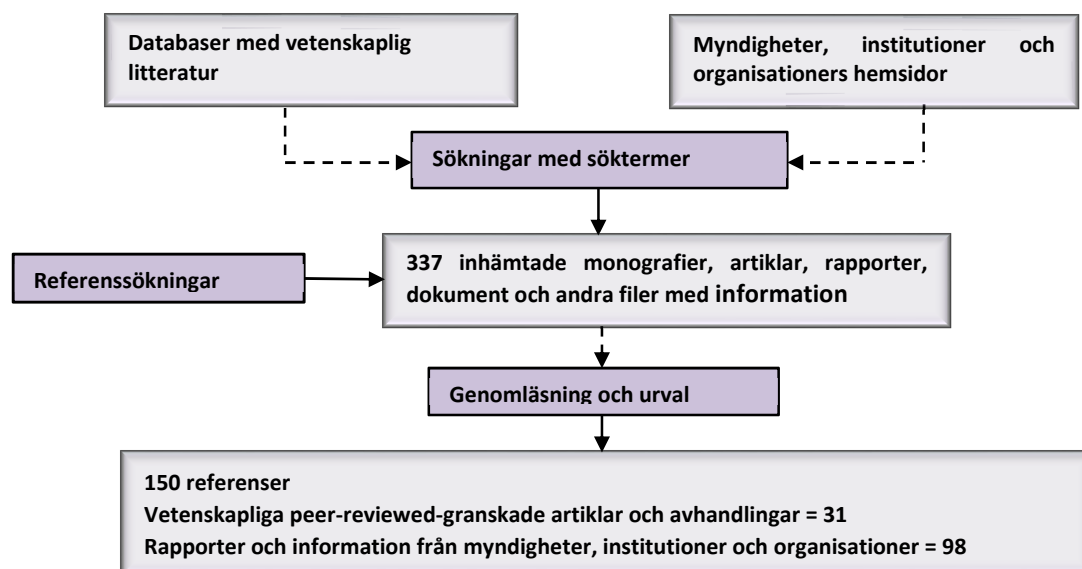
För att fånga upp information/kunskap som inte fanns redovisad och sökbar över Internet, sändes en förfrågan via mail till medlemmarna i samarbetsorganisationen Round Table samt till Europris (<http://www.europris.org>) gällande förekomsten av hedersrelaterade brott i respektive land, kunskap om och eventuell behandling av gärningspersoner. Europris skickade i sin tur ut förfrågan till kriminalvårdsmyndigheter i samtliga länder i EU. Sju länder sände sina svar tillbaka genom Europris, dock hade inte någon av dessa kriminalvårdsmyndigheter kunskap att tillföra inom området. Tyvärr inkom inte några svar från de länder där det finns en s.k. flaggning eller särskild kategorisering av hedersrelaterade

brott och där det kan antas finnas mer kunskap, som exempelvis i Nederländerna, Storbritannien och Tyskland. En likartad sökning med sökbegreppen gjordes på svenska respektive nordiska regeringars och myndigheters hemsidor samt svenska frivilligorganisationers. Relevanta artiklar och dokument sparades ner. Kopior av text på sidorna som beskrev verksamheten och dess inriktning lades in i Word-dokument. I sökningar efter nordiska och andra internationella myndigheter översattes först, som exempel, orden ”myndighet”, ”justitiedepartement” och ”kriminalvård” till respektive lands språk för att fånga in hemsidor. Därefter utfördes sökningar på hemsidorna med söktermen ”heder” och ”hedersrelaterat våld” och i vissa fall ytterligare söktermer på respektive lands språk, se tabell 1 ovan. Relevanta dokument sparades ned som tidigare beskrivits.

Sökningar i databaserna utfördes metodiskt med respektive begreppen ”*honor/honour based violence*”, ”*honor/honour related violence*”, ”*honor/honour killings*” och ”*honor/honour crimes*”. I den engelskspråkiga dokumentationen, när ett större antal artiklar kunde fångas upp, infördes också begreppen ”*offender*” respektive ”*perpetrator*” samt, i de fall ytterligare avgränsningar krävdes, begreppen ”*treatment*” respektive ”*rehabilitation*” samt ”*prison*”. På likartat sätt utfördes sökningar på begreppet ”*forced marriages*”. Ett problem vid sökningarna var att många av träffarna kunde innehålla beskrivningar av behandling, men att det då gällde behandling av brottsoffer. Behandling kunde också gälla förövare, men då av partnerrelaterat våld.

De sammanfattningar/abstracts som var relevanta för projektet lästes igenom. Sammanlagt hämtades 336 antal artiklar, rapporter, dokument och filer med information. Efter genomläsning och urval användes 150 av dessa som underlag och referenser för att besvara frågeställningarna i projektdirektiven, se figur 1 nedan. Utöver de databaser som användes hämtades referenser från 14 myndigheter i Sverige och 16 internationellt, samt från 9 organisationer i Sverige och 13 internationellt. Referenserna består av 31 vetenskapliga artiklar eller avhandlingar, 98 rapporter, information från myndigheter, institutioner och organisationer, 13 monografier och 8 dokument med övrig information.

Figur 1. Sammanställning av sökprocessen.

3. RESULTAT

3.1 Bakgrund – vad är en hederskultur?

I detta avsnitt presenteras en översiktlig bild av hederskulturens grundkomponenter och centrala begrepp, därefter introduceras begreppet hedersrelaterat våld och förtryck. Då våld och förtryck inom hederskulturella kontexter i första hand drabbar familjemedlemmar, och i synnerhet kvinnor, finns flera beröringspunkter med våld i nära relation. Avsnittet avslutas därför med en redogörelse för likheterna och skillnaderna mellan hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i nära relation.

Inom forskningen råder idag en relativ enighet om att hederskultur inte är kopplad till någon specifik kultur eller religion. Det rör sig snarare om ett system format av *normer och värderingar* som kan existera även i icke-religiösa sammanhang (Amnesty, 2014). Hederskulturer återfinns i hela världen men tenderar vara mer förekommande bland människor med ursprung från de regioner som ligger i ett bälte från Nordafrika genom Mellanöstern till Centralasien och den Indiska subkontinenten. Hederstänkandet återfinns även bland romer (NCK, 2010). Schlytter och Linell (2008) menar att de som idag lever enligt hedersrelaterade traditioner i Sverige i huvudsak är personer, av skilda bakgrunder och erfarenheter, som av sociala, politiska, humanitära eller religiösa skäl varit tvungna att lämna sitt hemland och emigrera till Sverige.

3.1.1 Släktbaserade grupperingar

Familjen uppfattas i många av de länder där hederskulturen återfinns som den grund på vilken samhället vilar. Familjen är i dessa områden ofta hierarkiskt-patriarkalt konstruerad utifrån kön och ålder; de unga är underordnade de äldre och kvinnorna är underordnade männen. Familjens status i samhället är många gånger beroende av dess så kallade *heder* (Amnesty, 2014). En förutsättning för att kunna förstå vad en hederskultur innebär är att först skilja på individ- och gruppbaserade samhällen; två olika samhällssystem där det ena representeras av en stark statsbildning och det andra av en svag statsbildning.

Ett individbaserat samhälle präglas av att individerna har en stor frihet att själv bestämma över sitt liv, sin framtid och över sin kropp. För att en sådan frihet ska kunna existera krävs dock att det finns en stat som tillvaratar individens intressen samt en lagstiftning som ger medborgarna rättigheter och skydd (Schroeder, 2013). Sverige har en av de mest individualistiska kulturerna i världen om man ser till traditionella och sekulärt rationella värderingar samt uppfattningen om värdet av individens frihet. Detta i jämförelse med kulturer där överlevnad, ekonomisk och fysisk trygghet har högre prioritet (World Values Research, 2014; Inglehart & Welzel, 2010). I ett land som Sverige, där förtroendet för staten är stort och medborgarna får stöd genom olika statligt finansierade trygghetssystem, har individen också *möjlighet* att förlita sig mer till staten än till den egna familjen och dess förutsättningar för att tillgodose sin frihet, försörjning och omsorg (Brinkemo, 2014).

Finns det inte en stark stat och/eller myndigheter som arbetar efter ett påbjudet regelverk struktureras samhället ofta i släktbaserade grupperingar/klaner (Schroeder, 2013). Exempel på sådana gruppbaserade samhällen/länder är Afghanistan, Albanien, Eritrea, Irak, Kurdistan, Libyen, Palestina, Pakistan och Somalia (Brinkemo, 2014). I dessa samhällen är tillhörigheten till kollektivet, det vill säga släkten, stammen eller klanen av avgörande betydelse för överlevnad, stöd och skydd. Kollektivet fungerar med andra ord som en slags kompensation för avsaknaden av en stark statsbildning med offentligt finansierade skyddsnet och lojaliteten riktas därför snarare mot kollektivet än mot samhället (Brinkemo, 2014).

Förhållandet mellan individens relation till gruppen och hens rätt till egna livsval är också något som skiljer individ- och gruppbaserade samhällen åt. Kurkiala (2014a) menar att människans identitet i individbaserade samhällen, såsom i Sverige och i den västerländska kulturen, inte är något man ärver utan ens egna personliga projekt. Det är individen själv som genom tankar och handlingar formar sin identitet.

Individualismen ger stor rörelse- och handlingsfrihet men kan också upplevas som ensamhet och en brist på tillhörighet. I gruppbaseade samhällen ses individen istället som en del av ett större kollektiv. En grupps sociala status fastställs med hänvisning till medlemmarnas faktiska och påstådda rykte. Individens levnadssätt angår därför hela tiden gruppen. Beroende på individens livsval, blir hen som en följd antingen omhändertagen av gruppen eller stöts bort. En persons identitet fastställs alltså i relation till släkten och kollektivet snarare än av de egna livsvalen. Det är också i gruppbaseade samhällen som man kan återfinna hederskulturer, även om alla gruppbaseade samhällen inte är hederskulturer (Rodriguez Mosquera, 1999).

3.1.2 Hederskulturer och centrala begrepp

I hederskulturer har begreppet *heder* en central betydelse. Heder betyder i dessa sammanhang anseende, ära, aktning eller respekt och ger social ställning eller rang i den egna gruppen (Wikan, 2010). Det sociala värdet för individen är tätt sammanlänkat med det värde familjegrupper har i förhållande till varandra och familjens heder är i sin tur beroende av familjemedlemmarnas faktiska och förväntade beteende. En individs heder fastställs med andra ord dels med hänvisning till dennes eget rykte, dels i förhållande till familjen och släktens rykte (Uskul et al., 2012). Orsaken till hedersbegreppets centrala betydelse i vissa samhällen ligger följaktligen i att heder är nödvändig för att värna om sina egna intressen och uppnå politisk och social status. Det går att betrakta heder som en form av socialt kapital i ett samhälle där staten inte är beredd att bistå med pålitligt trygghetsystem (Wikan, 2010).

Hederskulturen karakteriseras vidare av existensen av en *hedersnorm* vilken stakar ut vad som tillför och inte tillför heder. Heder är med andra ord ett absolut begrepp, ett ting, som kan vinnas eller förloras. Genom att ingå i en grupp eller klan har medlemmarna förutbestämda rättigheter och skyldigheter och samhället är skyldigt att visa respekt för en person som följer de utstakade normerna (Wikan, 2010).

Utan heder kan man förlora sitt anseende och riskerar att bli utstött, därmed förloras också de privilegier som gemenskapen för med sig (Wikan, 2010). Att inneha heder handlar därför inte bara om en individs eller en familjs personliga moraliska kvaliteter utan också om hur omvärlden värderar och uppfattar en person. En individ ska således inte försätta sig själv i situationer där hens rykte kan komma att ifrågasättas (van Eck, 2003). Skulle hedern gå förlorad eller skadas kan den dock återvinnas eller repareras. Detta kan ske genom till exempel kontroll, bestraffning eller bortstötning av den individ som agerat på ett sådant sätt att hedern skadas eller förloras (Wikan, 2010). Se mer om detta i kapitel 3.1.3 *Hederskulturens konsekvenser* nedan.

När man arbetar med dessa begrepp är det viktigt att ha i åtanke att hederskulturer inte är statiska och oföränderliga. Hedersbegreppet kan ta sig olika uttryck beroende på kulturella föreställningar, tradition och religion. Eftersom hedersbegreppet definieras i den sociala kontext som en person lever i tenderar begreppet till att vara föränderligt över tid (Janssen, 2009; Amnesty, 2014). Vad som tillför och inte tillför heder kan alltså komma att förändras. I en migrationskontext kan andra normer och värderingar samt annan lagstiftning än i immigrantens hemland komma att påverka och förändra uppfattningar och beteenden (Korteweg, 2012).

3.1.3 En manlig angelägenhet

I de flesta hederskulturer är det i första hand män som innehar heder, medan kvinnor ses som bärare av männens/familjens heder. I dessa sammanhang brukar man skilja på två olika typer av heder. Den ena typen hänförs till kvinnors ärbarhet, det vill säga kvinnans kyskhet och sexualitet samt beskyddet av den. Den andra typen omfattar kvaliteter som ära, ärlighet och gästfrihet (Wikan, 2010).

En man kan berika sin heder genom till exempel ekonomiskt välstånd, eller att ha kvaliteter som generositet, ärlighet och pålitlighet. Men han kan också berika sin heder genom att hans familj visar honom tillbörlig respekt och om de kvinnliga familjemedlemmarna uppfattas som ärbara i andras ögon (Van Eck, 2003). Vissa menar dock att även kvinnor kan inneha heder genom att utföra sina kvinnliga

uppgifter väl, sköta hushåll och barn. Den vanligaste uppfattningen är dock att heder är en manlig angelägenhet (Wikan, 2010).

Männens heder är alltså inte enbart knuten till deras eget beteende, utan vilar i stor utsträckning på kvinnornas beteende och då framförallt kvinnornas sexualitet och kyskhet. Om en man otillåtet gör intrång på en kvinnas sexualitet, genom att till exempel inleda ett förhållande med kvinnan mot familjefaderns önskan, mister familjefadern sin heder. Kvinnor kan med andra ord beröva familjen heder genom sitt faktiska eller påstådda agerande (Van Eck, 2003). De kvinnliga familjemedlemmarnas kyskhet blir därför särskilt viktig för mannens och familjens heder. Det är också den kvinnliga sexualiteten som främst kontrolleras inom hederskulturen (Regeringen, 2007).

Grutzky och Åberg (2013) har identifierat fyra normer som de anser inte förhandlingsbara inom hederskulturen;

- a) *Individens agerande påverkar hela familjens anseende.*
- b) *Individens intressen är underordnade familjens intressen.*
- c) *Individens sexualitet är en angelägenhet för familjen.*
- d) *Sexuella relationer får bara finnas mellan man och kvinna inom äktenskapet.*

I enlighet med hedersetikern har kvinnan ett ansvar för att försvara hedern samtidigt som hon själv inte anses vara kapabel till att värna om sin kyskhet. Hennes sexualitet upphör därmed att vara hennes egen angelägenhet och hålls under övervakning (Amnesty, 2014). För kvinnor är efterlevande av de två sistnämnda normerna av störst betydelse, men även mäns sexualitet kan påverka familjens heder. I familjer som bär på starka hedersnormer är andra normer än heterosexuella inte accepterat, varför homo-, bi- och transexualitet anses vanärande för en familj (Grutzky & Åberg, 2013).

Vad gäller sexuella relationer finns en större acceptans för män att ha sexuella relationer före äktenskapet än vad det finns för kvinnor (Cihangir, 2012; van Eck, 2002; Zeyneloğlu et al, 2013). Det finns dock även uppfattningar om att en hedervärd man inte ska ha sexuella förbindelser med kvinnor utanför äktenskapet. Detta eftersom kvinnor utanför det egna äktenskapet och familjen är andra mäns ansvar och deras heder riskerar då att bli kränkt (Dog̃an, 2014). En hedervärd man bör försörja sin familj och inte inkräkta på andra mäns heder.

3.1.4 Hederskulturens konsekvenser

Den som bryter mot eller riskerar att bryta mot en hedersnorm straffas oftast på ett eller annat sätt av familjen och/eller kollektivet i syfte att reparera eller rädda familjens heder. Sanktionen kan ta många uttryck och vara av såväl psykisk, fysisk som av social karaktär (Rikspolisstyrelsen, 2009). Det psykiska våldet kan utgöras av till exempel kränkningar och nedvärderande behandling, men även hot om våld eller förföljelse. I sin mest extrema form utgörs bestraffningen av fysiskt våld. Mord samt framtvängande av "själv mord" förekommer i extrema fall och kan i vissa familjer ses som en sista utväg för att rädda familjens heder. Den sociala bestraffningen, såsom utfrysning, isolering och förskjutning, kan vara minst lika kännbar som den fysiska, i samhällen där familjen och gruppen har en central roll. De vanligaste brottsrubriceringarna som dominerar polisanmälningar och åtal i Sverige är dock olaga hot och misshandel (Åklagarmyndigheten, 2006).

Kontroll och bestraffning i hederns namn fungerar som en slags varningssignal om vad som kan hända om hederskodexen inte följs och trappas ofta upp gradvis. Till en början begränsas offrets handlingsutrymme i vardagslivet (Schlytter & Linell, 2008). Kontrollen kan till exempel innebära begränsningar avseende klädval, rörelsefrihet, utövande av aktiviteter eller livsval rörande utbildning, jobb, giftermål och skilsmässa (Regeringens handlingsplan, 2007/08:39). Förutom begränsad val- och

handlingsfrihet kan familjemedlemmar även kräva offret på information om till exempel var denne har varit, och vem denne har träffat (Åklagarmyndigheten, 2006).

Hedersrelaterat våld och förtryck uppfattas ofta av utövarna som en legitim, oundviklig handling för att värna om familjens heder och släktens sociala överlevnad samt straffa individers olydnad/normbrott (Åklagarmyndigheten, 2006). Kurkiala (2014b) menar att grunden i hederstänkandets logik och hedersrelaterat våld och förtryck kan liknas vid en trädgårdsmästare som ska beskära ett träd. Det viktigaste för ett trädets överlevnad och välmående är rötterna, rotsystemet samt stammen. De enskilda grenarna är endast underordnade dessa delar. Man värnar om samt försvarar stammen och när så är nödvändigt amputerar man de dåliga delarna. De grenar som växer inåt beskärs, eftersom de inte gynnar stammens tillväxt och kan utgöra ett hot mot trädets överlevnad. Eftersom syftet med hedersrelaterat våld och förtryck är att återställa något som anses vara absolut oumbärligt, hedern, handlar det om att ta bort en del för att *försvara* något annat som upplevs som större eller viktigare. Våldet eller förtrycket betraktas därför inte som ett problem, utan lösningen på ett problem.

Våld och förtryck i hederns namn är därför ofta rationaliserat, genomtänkt och kollektivt understött. I ett individinriktat samhälle är hedersrelaterat våld och förtryck varken ett moraliskt eller rättsligt korrekt sätt att skydda sin eller gruppens heder på. I ett kollektivistiskt sammanhang ses heder däremot som en rättighet och mannen har följaktligen rätt att försvara sin heder även om det innebär en brottslig handling. Följaktligen kan hedersrelaterat våld och förtryck anses som en åtminstone delvis socialt accepterad, förmildrande omständighet som går att rättfärdiga i ett kollektivistiskt sammanhang men ses som en brottslig handling i ett individualistiskt sådant (Rexvid, 2014; Åklagarmyndigheten, 2006).

Könsstympling och tvångsäktenskap

Andra konsekvenser av hederskulturen är könsstympling och arrangerade äktenskap eller tvångsäktenskap. Könsstympling är en sedvänja som i vissa kulturer anses ge flickor ärbarhet, social status samt kyskhet men ingreppet är även till för att kontrollera kvinnan och hennes sexualitet. En kvinna som inte har könsstympats anses i vissa kulturer vara oren (Rikspolisstyrelsen, 2009).

Vid arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap är det familjen som bestämmer vem individen ska gifta sig med. Om individen inte vill, kan olika slags tvång användas för att få äktenskapet att komma till stånd, såsom hot, fysiskt/psykiskt våld, påtryckningar, övertalning eller begränsningar. Omfattningen av det tvång som används i samband med arrangerade äktenskap varierar, liksom vilka möjligheter individen har till medbestämmande över arrangemanget (Ungdomsstyrelsen, 2009). Enligt Rikspolisstyrelsen (2009) är tvångsäktenskap även en åtgärd som familjen kan ta till om de känner att de förlorat kontrollen över en familjemedlem, ofta en flicka. Det kan också vara en del av en överenskommelse med en annan familj.

3.1.5 Hedersrelaterad brottlighet i förhållande till brott i nära relation

Att mer eller mindre medvetet vilja kontrollera en kvinnas sexualitet är självklart inte unikt för hedersrelaterat våld. Vid en jämförelse mellan relationsvåld och hedersrelaterat våld kan man konstatera att det finns många likheter i våldets struktur. Till exempel utövas våldet ofta i en nära relation, offret är inte sällan beroende av eller starkt känslomässigt bunden till förövaren/förövarna och förövarna utövar ofta en stark kontroll över offret vilket begränsar handlingsfriheten både i den privata och offentliga sfären (Grutzky & Åberg, 2013). Men heder berör även andra aspekter än enbart förhållandet mellan offret och förövaren, vilket gör att hedersrelaterat våld och förtryck inte enbart kan reduceras till relationsvåld. Nedan finns en *förenklad* jämförelse upprättad av Åklagarmyndigheten, som klargör skillnader mellan hedersrelaterad brottlighet och brott i nära relation.

Tabell 2. Skillnader mellan hedersrelaterad brottslighet och brott i nära relation (Åklagarmyndigheten, 2006).

HEDERSRELATERAD BROTTSLIGHET	BROTT I NÄRA RELATIONER
KOLLEKTIVBASERAT <i>Vanligtvis flera gärningspersoner.</i>	INDIVIDBASERAT <i>Vanligtvis en gärningsperson.</i>
BROTTET SANKTIONERAT <i>Stor lojalitet med gärningspersonerna. Lojalitet finns ofta även utanför familjen, släkten och klanen.</i>	BROTTET FÖRDÖMT <i>Brottet oftast fördömt även bland de närstående. Liten eller ingen lojalitet med gärningspersonen.</i>
PLANERAT <i>Mycket vanligt att brottet planeras.</i>	OPLANERAT <i>Ovanligt med planering.</i>
LITEN ELLER INGEN ÅNGER <i>Gärningsmännen känner ofta stolthet. Gärningen kan ge respekt i den egna gruppen.</i>	ÅNGER <i>Gärningsmannen känner ofta ånger och ändrar akut sitt beteende efter våldsutövning.</i>

Skillnaden mellan hedersrelaterat våld och våld i hemmet är dock inte alltid entydigt. En avhandling från Tyskland över hedersrelaterade mord (Cöster, 2009) visar på att gränsen mellan partnervåld och hedersrelaterat våld är flytande samt att våldet också kan ha andra motiv. Resultatet får stöd av Lunneman och Wijers (2010) som menar att det egentligen inte finns någon klar linje mellan hedersrelaterat våld och partnervåld. Tabellen ovan kan dock användas som en utgångspunkt vid arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck.

3.2 Frågeställning 1. Beskriva forskningsläget kring definition och identifikation av personer med heder som huvudsaklig drivkraft för det utövade våldet.

Det finns ett brett spektrum av definitioner, från vida till snäva, formulerade av olika aktörer nationellt och internationellt inom området. Även om det föreligger vissa oenigheter om definitioner och förklaringsmodeller är dock de flesta praktiker eniga om att det finns personer som lever under hedersrelaterat våld och förtryck och att det krävs en särskild strategi för att komma till rätta med problemet. En underlåtenhet att särskilja denna karakteristiska form av våld kan leda till otillräcklig bedömning av problemet samt bristande skydd för offer (Elakkary et al., 2013).

I den vetenskapliga litteraturen återfinns flera olika beskrivningar av begreppet utifrån olika teoretiska ramverk och perspektiv, liksom beskrivningar av komplexiteten och den dynamiska karaktären av hedersrelaterat våld och förtryck, i synnerhet i samband med migration. Ur en pragmatisk synvinkel, och särskilt med tanke på vikten av att kunna erbjuda adekvat hantering av klienter med hedersrelaterad problematik, är det dock viktigt att komma fram till en operativt användbar definition. I följande avsnitt beskrivs hur forskningsläget kring definition och identifikation av personer med heder som huvudsaklig drivkraft för hur det utövade våldet manifesteras. Inledningsvis presenteras olika förhållningssätt och perspektiv till hedersrelaterat våld och förtryck som har kunnat urskiljas i debatten och den vetenskapliga litteraturen. Därefter följer en redogörelse för hur olika aktörer som har betydelse för Kriminalvårdens arbete har definierat hedersrelaterat våld och förtryck. Avsnittet avslutas med en kortare jämförelse av de olika definitionerna.

3.2.1 Hur ser debatten och forskningen om definitionen ut?

Forskningsläget och debatten om hur hedersrelaterat våld och förtryck ska definieras präglas framför allt av en debatt om olika förklaringsmodeller till hedersrelaterat våld (Reddy, 2008; Dustin & Phillips, 2008; Elakkary et al., 2013 m.fl.). Det innebär att det finns flera olika perspektiv som är möjliga att applicera på

hedersrelaterat våld och förtryck. Problemuppfattningarna kan delvis hänga samman medan andra konkurrerar med varandra. Det är utifrån dessa referenspunkter som hedersrelaterat våld och dess insatser ska tolkas.

Arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck genomförs alltså delvis i ett sammanhang med konkurrerande problemuppfattningar, vilket märks på de många sätt som problemet uppfattas på. Det är därför motiverat att uppmärksamma de olika referenspunkter som arbetet och problematiken kan tolkas mot. Ska man se hedersrelaterat våld som ett i huvudsak patriarkalt, kulturellt eller psykiatriskt problem? Handlar det om ett generationsproblem eller helt enkelt en kränkning av individens rättigheter? Är hedersrelaterat våld och förtryck ett konstruerat problem som ska tonas ned? Syftet med följande framställning är inte att ge en uttömmande beskrivning av alla perspektiv som förekommer inom området utan snarare att påvisa de huvudsakliga skillnaderna mellan de olika problemuppfattningarna. Det är framförallt tre förklaringsmodeller som har varit mest framträdande i debatten; det kulturella perspektivet, det feministiska perspektivet samt det intersektionella perspektivet (NCK, 2010).

NCK (2010) sammanfattar att forskning som tar avstamp i *kulturella förklaringar* försöker förklara begreppet heder utifrån etnologiska, sociala eller kulturanthropologiska ansatser. Av betydelse är att utreda varifrån värderingarna kommer geografiskt sett samt hur de tar sig i uttryck i dagens Sverige. Även analyser av patriarkala värderingar är centrala. Fokus ligger på (sub)kulturella normer, värderingar och traditioner samt kollektivets rättigheter över individen och individens plikt att underkasta sig kollektivet (Ibid). Det kulturella perspektivet har kritiserats för att det framställer vissa kulturer som bättre och därmed överordnade andra kulturer, vilket kan leda till stigmatisering av vissa grupper (Eldén, 2003).

I det *feministiska perspektivet*, å andra sidan, tonas kulturens betydelse ned. Istället ser man våld mot kvinnor som uttryck för en ojämlig fördelning av makt mellan könen. Forskare med detta synsätt belyser således likheterna mellan hedersrelaterat våld och förtryck och mäns våld mot kvinnor generellt (NCK, 2010). Utifrån det här perspektivet förstås det hedersrelaterade våldet i ett sammanhang av kontroll och förtryck av kvinnor. Mäns våld mot kvinnor lyfts fram som ett globalt och strukturellt problem (Eldén, 2003). Könsmaktsperspektivet har kritiserats för att likställa hedersrelaterat våld och förtryck med relationsvåld, vilket till exempel kan jämföras med den kulturella förklaringsmodellen ovan, som menar att hedersrelaterat våld och förtryck istället är ett kulturspecifikt uttryck (Kurkiala, 2010; Wikan, 2010).

Problemet med dessa två förklaringsmodeller är att de bygger på en ensam faktor som orsak till hedersvåldet. Att en ensam riskfaktor skulle vara orsaken till hedersvåld är knappast troligt. Kriminalitet är enligt forskningen ett ”multideterminerat” fenomen. Det vill säga att det finns en mängd risk- och skyddsfaktorer som interagerar med varandra och i olika kombinationer är förknippade med en varierande risk för delaktighet i brottsligt beteende. Det innebär även att riskfaktorer som har identifierats på en gruppnivå ha en helt annan funktion och påverkan på individnivå (Shannon & Ring, 2009).

Det *intersektionella perspektivet* är, till skillnad från det kulturella och det feministiska perspektivet, en mångdimensionell förklaringsmodell som försöker visa hur komplext hedersbegreppet är genom att gå bortom en förenklad förståelse av heder, kultur och kön. Dessa faktorer kan visserligen vara en del av förklaringen till hedersrelaterat våld, men begreppet innefattar mer än enbart kulturell prägel och kvinnlig sexualitet och påverkas till exempel även av etnicitet, klass, ekonomi och utbildning. Därför bör hedersrelaterat våld också analyseras och förstås ur ett holistiskt perspektiv. Perspektivet syftar till att försöka synliggöra normsamverkan, det vill säga hur olika sociala strukturer och maktstrukturer samverkar med varandra på olika sätt beroende på i vilket sammanhang de sätts (NCK, 2010).

Ytterligare perspektiv som framträtt i den svenska debatten är bland annat följande (Hanberger et al., 2008):

- *Generationsmaktsperspektivet*; hedersrelaterat våld och förtryck har sitt ursprung i en generationskonflikt där moderna och traditionella kulturer kolliderar och föräldragenerationens värderingar påtvingas barn och ungdomar.
- *Integrerat rättighets- och genusperspektiv*; problemförståelsen baseras på att det runt om i världen finns familjestrukturer som strider mot mänskliga rättigheter och konventioner mot diskriminering mot kvinnor.
- *Psykiatriskt perspektiv*; hedersrelaterat våld och förtryck betraktas utifrån någon form av psykisk obalans eller personlighetsstörning hos förövaren, till exempel kognitiv, känslomässig, bristande impuls kontroll och/eller posttraumatisk stress. Detta perspektiv är ensamt om att lyfta in individuella/familjära psykologiska sårbarhetsfaktorer.
- *Systemteoretiskt perspektiv*; hedersrelaterat våld och förtryck ingår som en del i den familj som individen/offret måste leva med eller förhålla sig till. Familjen kan vara en riskfaktor men betraktas också som en potentiell skyddsfaktor.
- *Ett konstruerat problem utan verklighetsförankring*; hedersrelaterat våld och förtryck har enbart kartlagts utifrån svenska normer, vilket förstärker en fördömsfull bild av invandrarfamiljer. Frågan har förstörats upp vilket riskerar att myndigheterna underskattar problemet med våld mot kvinnor i svenska familjer, som även det har att göra med mannens hedersbild och behov av kontroll över familjen.

De olika perspektiven används i olika stor utsträckning i insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck. FN utgår till exempel från ett integrerat rättighets- och genusperspektiv (UN, 2004). I en utvärdering av regeringens insatser mot hedersrelaterat våld 2003-2007 konstateras att även om den förra (innan 2006; Socialdemokratiska) regeringen mer uttalat stod bakom det feministiska perspektivet anslöt sig båda regeringarna till FN:s definition som betonar att denna typ av våld står i strid med mänskliga rättigheter (Hanberger et al., 2008). Socialtjänsten å andra sidan utgår mer från ett systemteoretiskt perspektiv där familjemedlemmarna ständigt är i samspel med varandra medan många skyddade boenden har ett mer renodlat feministiskt perspektiv (ibid).

I arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck är perspektivet att det skulle handla om ett ”konstruerat problem utan verklighetsförankring” inte särskilt framträdande. Inte heller det psykiatriska perspektivet verkar kunna återfinnas i några insatser. Samtidigt kan konstateras att det psykiatriska perspektivet dock är vanligt förekommande i vissa behandlingsprogram inom Kriminalvården där förövare av hedersrelaterat våld och förtryck kan komma att delta⁴.

Det kan konstateras att den forskning som har gjorts, både nationellt som internationellt, tenderar att fastna i de ovan redovisade förklaringsmodellerna. Flera av de vetenskapliga artiklar som gått igenom har snarare debatterat för och emot en specifik förklaringsmodell än att mer praktiskt behandla definitionen av hedersrelaterat våld och förtryck. Samtidigt kan de olika perspektiven bidra till att öka förståelsen för hedersproblematiken och synliggöra kopplingar mellan problem och lösningar utifrån olika perspektiv.

Genom att ha olika perspektiv fokuserar man på att synliggöra olika kopplingar till problematiken. Hedersrelaterat våld skulle till exempel inte existera utan en könsmaktstruktur och hederstänkande återfinns vanligtvis i en viss typ av kulturer där man saknar ett statligt skyddsnät och istället måste förlita sig på familjen och släktens stöd vid behov. Hedersrelaterat våld och förtryck är ett brott mot de mänskliga rättigheterna och det är rimligt att anta att den äldre generationen för över sina traditioner och värderingar till den yngre generationen. Det är också tänkbart att individer som utövar hedersrelaterat våld

⁴ Se till exempel IDAP och ATV-inspirerade program, som bygger på att våldet uppfattas som ett dysfunktionellt beteende eller har sitt ursprung i någon typ av personlighetsstörning.

och förtryck, mot till exempel sitt barn eller partner, lider av en psykisk obalans såsom posttraumatisk stress eller depression eller har problem med impuls kontroll.

Det är dock viktigt att inte glömma bort att de allra flesta som lever i ett patriarkalt samhälle, i en hederskultur eller med psykisk ohälsa inte utövar våld. Riskfaktorerna torde därmed vara relativt svaga var och en för sig. Den mest korrekta modellen bör vara den som väger in flera viktiga riskfaktorer på olika nivåer, såsom till exempel nationell nivå, familj- eller individnivå⁵ (Nordling, 2014).

3.2.2 Hur har andra aktörer definierat hedersrelaterat våld?

I föreliggande arbete har en rad olika definitioner, framtagna av olika aktörer på den nationella såväl som den internationella arenan, gått igenom. Nedan följer en redogörelse för de tre definitioner i Sverige som utifrån ett Kriminalvårdsperspektiv är mest relevanta: *Regeringens, Åklagar- och Polismyndighetens* samt *Socialstyrelsen och Länsstyrelsen i Stockholms län*.

Regeringens definition

Den svenska regeringen har tagit initiativ till ett flertal utredningar och forskningsinsatser rörande hedersvåld (Regeringen, 2007). Arbetet med definitionen baseras bland annat på de rapporter som FN:s speciella rapportör om våld mot kvinnor har skrivit (FN, [E/CN.4/2002/83]). De första definitionerna som arbetades fram blev dock starkt kritiserade för att vara för snäva varför man sedan strävade efter att använda sig av en bredare definition, där våldet inte pekades ut som en kulturyttring inom vissa etniska grupper (Thapar-Björkert, 2007). Idag använder sig regeringen av följande definition:

Hedersrelaterat våld och förtryck, liksom mäns våld mot kvinnor generellt, har sin grund i kulturella föreställningar om kön, makt och sexualitet. I hederstänkandet står föreställningar om oskuld och kyskhet i fokus och familjens rykte och anseende ses som anhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Kontrollen kan sträcka sig från begränsningar i vardagen som rör exempelvis kläddal, socialt umgänge och rörelsefrihet till livsval som utbildning, jobb, giftermål och skilsmässa. Det är inte ovanligt att kontrollen utvecklas till hot om våld och våld, och ibland även dödligt våld. Pojkar samt homosexuella, bisexuella och personer med könsöverskridande identitet och uttryck kan också drabbas (Regeringskansliet, 2013).

Regeringen bedriver idag ett relativt omfattande arbete för att bekämpa det hedersrelaterade våldet samt hjälpa dem som drabbas. Två handlingsplaner har antagits; *Handlingsplanen för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* (Regeringen, 2007) och *Handlingsplanen för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja* (Regeringen, 2009). Fokus i arbetet ligger på attitydsförändring, stöd och skydd för utsatta individer samt att öka kunskapen bland myndigheter som polisen, socialtjänsten och skolan.

Åklagarmyndigheten och Polismyndighetens definition

Åklagarmyndigheten och Polismyndigheten är två av de myndigheter som bedriver ett omfattande utvecklingsarbete för att förebygga och beivra hedersrelaterat våld och förtryck. Följande definition är framtagen av Åklagarmyndigheten, men används även av Polismyndigheten och BRÅ:

Hedersrelaterat våld är brott riktade mot någon – ofta en släkting – som, enligt gärningsmannens och övriga släktens eller gruppens uppfattning, riskerar att vanära eller har vanärat gärningsmannens, släktens eller gruppens heder, i syfte att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern (Åklagarmyndigheten, 2006).

⁵ Se till exempel andra riskbedömningsinstrument för våld i nära relationer och sexualbrott, såsom SARA, SVR-20 och Static-99

Rikspolisstyrelsen har lagt till följande komplettering:

Med heder avses det värde en person eller en familj har i andras ögon. Om en person gör något som leder till att familjen förlorar heder, kan det förstöra familjens anseende och sociala kontakter inom den egna etniska gruppen (Rikspolisstyrelsen, 2007; BRÅ, 2012).

Varken åklagar- eller polismyndigheten begränsar sitt arbete till någon särskild brottstyp, då hedersproblematiken kan aktualiseras i flera olika typer av brott. Åklagarmyndigheten konstaterar dock i sin handbok att de gärningar som har dominerat anmälningar och åtal är olaga hot och misshandel, även inom de grova fridskränkingsbrott som förekommit.

Socialstyrelsen och Länsstyrelsen i Stockholm

I sitt arbete med hedersrelaterat våld menar Socialstyrelsen och Länsstyrelsen i Stockholm att det är svårt att praktiskt tillämpa en så bred definition som ställs upp av exempelvis regeringen. De menar att det med en bred definition uppstår problem, som till exempel att särskilja hedersrelaterat våld från övrigt våld i nära relationer, vilket i sin tur gör det svårare att ingripa mot och hjälpa de som riskerar att drabbas av hedersvåld. De har istället använt en mer operationell definition utformad som en form av checklista (Länsstyrelsen i Stockholms län, 2005; Socialstyrelsen, 2005):

- *Våldet ses och uttalar av kollektivet som en legitim, oundviklig handling för att straffa kvinnors olydnad, bevara familjens heder och värna om släktens sociala överlevnad.*
- *Hederstänkandet har en avgörande roll.*
- *Våldet är planerat.*
- *Våldet är kollektivt sanktionerat och beslutat, i vissa fall även kollektivt utövat.*
- *Förövarna beskyddas av merparten av släkten/kollektivet.*
- *Våldet drabbar individer av kvinnokön från det att de blir köns mogna, det vill säga från cirka tolv-tretton års ålder och under resten av livet.*
- *Våldet är framförallt:*
 - *psykiskt (kränkning, skuld- och skambeläggning, förödmjukelser, nedvärdering, undandragen kärlek och omsorg, förföljelse, hot),*
 - *socialt (isolering, förbud att delta i normala aktiviteter i samhället, tvång till avvikande klädsel, avvikande beteende, ekonomisk nöd, ofrivilligt bortförande). I förlängningen är våldet ofta även*
 - *sexuellt (tvång till oönskat sex med okänd/ oönskad person genom ofrivilligt äktenskap) och*
 - *fysiskt (från örfil till mord).*
- *Ett rykte kan vara tillräckligt skäl för bestraffning.*
- *Våldet kan även utövas mot individer av bägge kön på grund av sexuell läggning som av kollektivet utdöms som avvikande och mot kvinnor om de inte är fruktsamma.*
- *Våldet kan även drabba pojkar och unga män om de stödjer eller beskyddar en flicka eller kvinna som inte fogar sig.*
- *Även pojkar och unga män kan utsättas direkt av hedersrelaterat våld då de har en relation med, eller ingår äktenskap med en kvinna som inte accepteras av hans familj och släkt, eller när hennes familj inte accepterar relationen med honom.*
- *Utövarna av hedersrelaterat våld är i första hand män som står nära de utsatta, men även närstående kvinnor kan delta.*
- *Våldet består också i indirekt påtvingade arrangerade äktenskap. Flickan vågar eller vill genom sin beroendeställning inte ifrågasätta det arrangerade äktenskapet.*

Olika definitioner – olika syften

Bland både statliga organisationer och frivilligorganisationer över hela världen ser man hedersrelaterat våld som ett växande problem. Likväl som det bör finnas både kort- och långsiktiga strategier, finns också behov av såväl preventiva som repressiva insatser för att bekämpa problemet. Detta påverkar självklart utformningen av olika definitioner, eftersom det är definitionen av begreppet som lägger en grund för hur arbetet utformas och vilka grupper som omfattas.

De tre exemplen ovan belyser hur definitioner kan ha olika foci, men också olika detaljnivåer och praktisk tillämpbarhet. Regeringens definition är mer beskrivande och har mer fokus på vad man anser att hedersvåldet grundar sig i än hur det tar sig till uttryck. Bland annat innefattar definitionen även upptrappningen från kontroll till våld, samt exempel på vad kontrollen kan utgöras av. Detta kan jämföras med Åklagarmyndighetens mer avskalade definition som enbart tar ut kärnan i vad som utgör ett hedersrelaterat brott, där nyckelordet är syftet med brottet.

I det svenska sociala arbetet har mer operationella definitioner vuxit fram, som Socialstyrelsens samt Länsstyrelsen i Stockholms definition enligt ovan. Av dessa tre definitioner är denna den snävaste och mest exemplifierande. Den ska fungera som ett hjälpmedel vid till exempel identifikation av klienter med hedersrelaterad problematik. Definitionen innehåller flera olika exempel på vad som kan utgöra hedersrelaterat våld samt vem som kan vara offer/gärningsman. Regeringens definition är också exemplifierande till viss del, men belyser även likheten mellan hedersrelaterat våld och förtryck med mäns våld mot kvinnor generellt.

Åklagarmyndighetens definition är utformad för att passa in i det rättsliga arbetet med syfte att identifiera gärningar med hedersrelaterat motiv. Till skillnad från de två andra, mer exemplifierande definitionerna är såväl offret som gärningspersonen könsneutrala. Den ramar inte heller in hedersvåld och förtryck till att härröra från kontroll av kvinnans sexualitet, till skillnad från exempelvis regeringens definition. Detta innebär att man har en bredare ingång när man börjar utreda gärningar som kan ha ett bakomliggande hedersrelaterat motiv.

3.3 Frågeställning 2. Hur ska Kriminalvården definiera hedersrelaterat våld och förtryck?

3.3.1 Minsta beståndsdelarna – vad är ett hedersbrott?

Såsom ovan beskrivits finns en mängd olika definitioner av begreppet hedersrelaterat våld och förtryck. Frågan kvarstår dock hur Kriminalvården ska definiera begreppet.

En definition ska fungera som ett hjälpmedel och stöd i arbetet med att identifiera och hantera den aktuella målgruppen. Begreppet måste därför ringas in och avgränsas så exakt som möjligt och definitionen bör avspegla de grundläggande elementen i hedersrelaterat våld och förtryck. För att en handling ska definieras som ett hedersrelaterat brott bör fyra grundläggande komponenter vara uppfyllda:

- Ett eller flera offer
- En eller flera gärningspersoner, kända eller okända
- Ett hedersrelaterat motiv
- En kriminell handling

Nedan utreds de fyra grundläggande komponenterna närmare. Därefter presenteras ett förslag på hur Kriminalvården bör definiera begreppet hedersrelaterat våld och förtryck under rubriken *3.3.2 Kriminalvårdens definition av hedersrelaterat våld och förtryck*.

Offer

Offret kan vara en kvinna eller en man. Vanligtvis är offret en kvinna men även män utsätts för hedersrelaterad brottslighet. I en sammanställning gjord av Åklagarmyndigheten år 2006 framkom att av de ärenden som utgjorde underlag för deras undersökning var 75 % av offren kvinnor. Det rörde det sig om totalt 84 offer i 54 ärenden. Detta tyder på att det vanligtvis rör sig om fler än ett offer i varje ärende (Åklagarmyndigheten, 2006). I princip alla som utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck har på något sätt brutit mot hederskontexten och överskridit någon gräns för vad som anses vara tillåtet (Grutzky &

Åberg, 2013). Det är dock framför allt flickor och unga kvinnor som utsätts för det hårdaste förtrycket, med tvång, sanktioner och övergrepp (Wikan, 2010).

I en översikt från år 2010 med inriktning på offer för hedersrelaterade mord i världen, (n=230 fann man att medelåldern för hela populationen var 23 år där två tydliga undergrupper gick att urskilja; dels yngre kvinnor (medelålder 17 år), dels äldre kvinnor (medelålder 36 år, Chesler, 2010). De flesta offer hörde till den yngre åldersgruppen. Motiven för morderna var i 58 % relaterade till att offrets beteende varit för västinfluerat, som exempelvis för självständigt när det gällde val av klädsel, äktenskapspartner och utbildning eller för att vilja lämna en misshandlande make. Andra motiv för mord var otrohet eller separation (ibid).

Forskning visar att unga som utsätter andra för social kontroll själva är socialt kontrollerade (ALS Research APS, 2011). I familjer med hedersrelaterade värderingar finns ofta påtryckningar mot att manliga familjemedlemmar, som unga pojkar, särskilt ska kontrollera sina systrar. Unga män/pojkar kan utöver förväntningar från familjemedlemmar på att utöva kontroll också uppleva att de utsätts för kamrattryck. Om de inte utövar kontroll över en syster kan deras manlighet ifrågasättas (Bredal, 2011). Söner kan också, som döttrar, skickas iväg till föräldrarnas hemländer för att «omskolas» om de inte lever upp till familjens hedersrelaterade normer och värderingar. Om äldre kvinnor drabbas är det oftast i samband med separation eller otrohet (van Eck, 2003).

I de fall offret är en man så är den vanligaste formen av förtryck tvångsäktenskap (Rexvid, 2014). Tvångsäktenskap bland män har inte uppmärksammats i samma grad som tvångsäktenskap bland kvinnor. En orsak kan vara att män inte på samma sätt som kvinnor talat om problemet samt att frivilligorganisationer inte i samma utsträckning engagerat sig i frågan (Samad, 2010). Andra offer för hedersrelaterat våld är personer som har ett förhållande som inte är accepterat, exempelvis med en närstående eller släkting till förövaren. Offret är då ofta en pojkvän eller en man som en gift kvinna är otrogen med (Brandon & Hafez, 2008).

Utöver flickor/unga kvinnor/äldre kvinnor och pojkar/unga män finns det ytterligare två grupper som kan drabbas av hedersrelaterat våld och förtryck: Hbtq-personer och ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning. Hbtq-personer drabbas ofta extra hårt av kontroll och våld, oberoende av kön. Inom hederskulturer kan avvikelser från gällande normer kring sexualitet anses som ytterst provocerande och annan sexuell läggning än heterosexualitet betraktas ofta som en sjukdom. Även en person som uppfattas som homo-, bi- eller transsexuell kan skada familjens heder. Är familjen medveten om att en familjemedlem är homo-, bi-, transsexuell eller queer brukar kontrollen och förtrycket ta mer våldsamma uttryck (Grutzky & Åberg, 2013). En kartläggning från Ungdomsstyrelsen (2010) över unga hbt-personer som lever under hedersrelaterat våld och förtryck, visade att nära dubbelt så många i gruppen jämfört med andra ungdomar (ej från samma kulturbakgrund) utsatts för fysiskt våld av sin familj. Internationell forskning visar dock att hbt-personer, generellt sett, i högre grad än heterosexuella är utsatta för våld oavsett kulturell bakgrund (NCK, 2009).

Förtrycket av ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning drabbar framförallt kvinnor med utlandsfödda föräldrar. Ett uttalat problem är att funktionsnedsättningen kan försvåra möjligheterna att sätta ord på sina upplevelser, reflektera eller att över huvud taget definiera förtrycket och våldet som övergrepp. De som utövar våldet är personer hen litar på och är beroende av, och är därför extra sårbara för utnyttjande. De kan utsättas för både aktivt och passivt hedersrelaterat förtryck och våld. Passivt främst genom föräldrars underlåtenhet att sörja för sina barns möjligheter till en meningsfull tillvaro. Aktivt genom ett systematiskt ekonomiskt utnyttjande till exempel genom att föräldrar stjälar/utnyttjar det ekonomiska bistånd offret är berättigat till med anledning av sin funktionsnedsättning. Känslomässigt utnyttjande genom hot, skrämsel och förolämpningar samt genom arrangerade äktenskap, med varierande

inslag av tvång, där de som registrerar sitt äktenskap är myndiga även om deras mentala och känslomässiga utveckling inte är åldersadekvat (TRIS, 2014).

Gärningspersoner

Gärningspersonerna kan vara såväl män som kvinnor. I den ovan nämnda sammanställningen av Åklagarmyndigheten konstateras att 87 % av de misstänkta var män. I de 54 ärenden som underlaget utgjordes av fanns det 104 misstänkta, främst fäder och bröder som misstänktes och åtalades för brott. Även mödrar förekommer och man har kunnat konstatera genom vad som framgått av förhör att mödrar varit misstänkta förövare i något större utsträckning än vad som avspeglats i anmälningar och åtal (Åklagarmyndigheten, 2006). En annan förövargrupp, precis som för offer, är personer med intellektuell funktionsnedsättning, som på grund av sin funktionsnedsättning har en annan referensram kring vad som kan betraktas som ett icke önskvärt handlings sätt. De kan därför ha svårt att förstå konsekvensen av sina handlingar (TRIS, 2014).

Även syskon och andra släktingar kan vara aktiva och det är ofta flera medgärningspersoner i ärendena. Grövre våld är ofta överlagt och noga planerat. Slakten sluter upp kring gärningspersonen/-erna medan brottsoffret oftast inte får stöd av någon familjemedlem utan fryses ut (Rikspolisstyrelsen, 2009). I en studie av Van Eck (2003) där förekomsten av hedersrelaterade mord i Nederländerna undersöktes mellan åren 1972 – 1993 (n=20), lyfts gärningsmannens personlighet fram som möjlig bakomliggande orsak till hedersrelaterat våld. Resultaten visar att vissa personer kan anses mer benägna än andra att ta till våld. Man fann dock inget belägg för att personer som var kända för att vara aggressiva i större utsträckning utförde hedersrelaterade mord. Snarare belyses det faktum att hedersrelaterade mord ofta är planerade, vilket tyder på att gärningsmannen måste ha förmågan att kontrollera sina impulser (van Eck, 2003).

Vidare har tiden en invandrad gärningsperson vistats i sitt nya hemland visat sig ha betydelse för inställningen till bland annat tvångsäktenskap. Till exempel uppvisar invandrarfamiljer i Storbritannien en stor skillnad beroende av föräldrarnas ålder, om de var första eller andra generationens immigranter och hur lång tid de hade vistats i landet (Institute für Menschenrechte, 2007). Äldre föräldrar, som var första generationens invandrare och hade varit boende i landet en kortare tid, visade sig vara mer positiva till tvångsäktenskap (ibid). Liknande resultat återfanns i en avhandling om hedersrelaterade mord i Tyskland där 90 % av förövarna hörde till första generationens invandrare (Cöster, 2009). Merparten av de förövare som var under 30 år, var uppväxta i sitt ursprungsland. Släktingar som hörde till andra och tredje generationens invandrare i familjer där det begåtts ett hedersrelaterat brott, spelade inte någon betydande roll för händelseförlopp vid brotten. I studien tolkades detta som att gärningspersonerna var dåligt integrerade i det tyska samhället.

I linje med detta har studier från Norge och Danmark visat att andra generationens invandrare får ett ökat inflytande på valet av äktenskapspartner. För varje generation går åldern upp för när giftermål ingås, samtidigt som antalet giftermål med en partner från ursprungslandet minskar. Har föräldrar och/eller ungdomar utbildning eller anställning samvarierar det ofta med en större frihet i val av äktenskapspartner (Bråten & Elgvin, 2014). Att särskilt modern har en anställning eller inte, har stor betydelse för omfattningen av social kontroll av ungdomar (ALS Research APS, 2011).

I en enkätundersökning från Danmark (fem regioner) däremot, visade resultaten att de ungdomar som var andra generationens immigranter var mer socialt kontrollerade och hade fler restriktioner när det gällde parförhållanden, sexualitet och kön samt övervakning, tvång och våld, än ungdomar som var första generationens immigranter. Ungdomens ålder spelade här en marginell roll när det gällde sociala restriktioner (ALS Research APS, 2011). Studien undersökte förekomst av social kontroll utifrån tre områden; a) relationer sexualitet och kön; b) vardag och livsstil och c) tvång, våld och övervakning bland danska ungdomar 15-20 år (n=2900, nydanska, kontrollgrupp: infödda) perioden 2010-2011.

Att den nyss nämnda studien skiljer sig från övrig forskning kan bero på flera faktorer. En anledning kan vara att första generationens invandrare inte upplever att de är socialt kontrollerade på samma sätt som andra generationens invandrare gör på grund av att de är insocialiserade i hedersnormerna på ett annat sätt än en person som är född och uppvuxen i till exempel Sverige. En annan anledning kan vara att personer som immigrerat till ett nytt land kan vara mer benägna att vidhålla traditioner från hemlandet än de som är födda i det nya landet (se till exempel Van Eck, 2003; Cöster, 2009; Institute für Menschenrechte, 2007; Bråten & Elgvin, 2014).

Det hedersrelaterade motivet

Som inledningsvis har beskrivits kan "hederstänkandet" ta sig olika uttryck beroende på kulturella föreställningar, religion och tradition. Hedersideologin är inte kopplad till någon specifik religion eller kultur och kan även förekomma i icke-religiösa sammanhang (Amnesty, 2014). Själva kärnan i hedersbegreppet kan beskrivas enligt följande; heder är ett slags "socialt kapital" vilket i sin tur är beroende av de andra familjemedlemmarnas faktiska, förväntade eller påstådda beteende (Wikan, 2010). Med heder menas alltså det värde som en person eller en familj har i andras ögon. Om en person gör något som leder till att familjen eller gruppen förlorar heder, så kan detta förstöra familjens eller gruppens anseende och sociala kontakter inom den egna gruppen.

Doğan (2014) undersökte i en intervjustudie (n=39) hur gärningspersoner dömda för hedersrelaterade mord i Turkiet motiverar sina brott. Intervjudeltagarna besvarade även frågor om hur de förhåller sig till begrepp som heder, vad som kännetecknar en hedervärd man eller kvinna eller personer som inte har heder. Resultaten visade att deltagarna delade uppfattningen att heder var det mest fundamentala värdet i livet. Förlorad heder var här likställt med att förlora livet. För ca en tredjedel ansågs heder dessutom som något heligt, och viktigare än livet självt. Några hade uppfattningen att heder innebar respekt, anseende och prestige. En mans heder ansågs som ett bräckligt ting som måste försvaras. Det kunde ses som en börda men något som oundvikligen måste upprätthållas, även om det innebar dödandet av en annan människa.

Ett hedersrelaterat brott kan följaktligen begås av rädsla för att förlora sin heder. Syftet med brottet är att förhindra att hedern skadas eller förloras alternativt för att bevara, reparera eller återupprätta familjehedern (Åklagarmyndigheten, 2006). När kan då en persons eller familjs heder anses ha blivit kränkt? Vilka tillfällen och omständigheter kan föreligga?

Hedersrelaterade normer och värderingar följer ofta med familjer som emigrerar. Ett exempel är grupper från samma områden i Turkiet som lämnat hemlandet och bosatt sig i Nederländerna (van Eck, 2003). Ofta bosätter sig dessa grupper nära varandra. På så vis bevaras den gemenskap och nätverk man tidigare haft i hemlandet och en form av bygemenskap kvarstår. Här kan kulturella värderingar också förstärkas eftersom man i det nya hemlandet är omgiven av en främmande kultur som har en annan syn på sexualitetsrelaterad heder. Det blir då särskilt viktigt att hålla fast vid den egna kulturens värderingar och synsätt. Många gifter bort sina barn med barn till personer som kommer från samma by i Turkiet och på så vis lever värderingar och attityder kvar även i yngre generationer.

Hedersrelaterade normer och värderingar kan också inverka på hur föräldrar uppfostrar sina barn. I en kartläggning från Ungdomsstyrelsen (2010) framförs uppfattningen att det finns ett större utrymme för att använda våld och förtryck för att få barnen att följa regler i familjer där man har en fundamentalistisk tro, uppfostrar sina barn auktoritärt och där det finns ett kollektivistiskt synsätt. Föräldrar som förväntar sig att barnen ska följa regler och normer utan att ifrågasätta, kan känna en större vanmakt än i familjer där barn tillåts att ifrågasätta. Vanmakt kan i sin tur leda till psykiskt eller fysiskt våld. Detta kan bero på till exempel individuella sårbarhetsfaktorer.

Åklagarmyndigheten har, i deras handbok om hedersrelaterat våld (2006), identifierat bakomliggande faktorer som kan öka riskerna för att personer utsätts för hedersrelaterat våld och förtryck. Vad gäller *flickor/unga kvinnor* är vanliga bakomliggande orsaker till exempel att de trotsar de hårt kontrollerande regler som satts upp för deras uppförande, t.ex. var de får vistas, när de skall komma hem, vilka kamrater de får umgås med, att de inte får ha någon som helst kontakt med pojkar, vilka kläder de får bära, att de inte får ha make-up, hur de har sitt hår etc. Men även om de har pojkvänner, som familjen inte har godkänt, lämnar hemmet utan familjens medgivande, vägrar att gifta sig med den man som föräldrarna har valt ut åt dem eller inte längre oskuld/de blir gravida. För *äldre kvinnor* är vanliga motiv att de vill skilja sig eller har skilt sig utan familjens godkännande, vägrar gifta om sig med den man familjen utser eller att de motsätter sig familjens kontroll över hur de skall leva sitt liv. För *män* kan bakomliggande orsaker vara att de har eller har haft eller misstänks ha eller ha haft en relation med en kvinna från en familj med starkt hederstänkande, att de inte följer normerna för hur man bör leva dvs. de förolämpar sin familj, de ägnar sig åt kriminalitet som drabbar den egna etniska gruppen eller åtlyder inte familjens krav t.ex. på att kontrollera sina systrar (Åklagarmyndigheten, 2006).

Van Ecks studie (2003), som dock baserar sig enbart på studier av hedersrelaterade mord, visade på en varierad motivbild (van Eck, 2003). Nedan presenteras ett urval av dessa.

- En dotter har eller antas ha en pojkvän och dödas av någon i flickans familj. I vissa fall har (även) pojkvännen dödas.
- Ett barn föds av en flicka/kvinna som anses ha förlorat sin sexualitetsrelaterade heder. Graviditeten hålls hemlig och barnet dödas vid födseln.
- En graviditet, där kvinnan får barn med en annan man än den hon är gift med. Fadern till barnet dödas.
- Vid ett avslag på giftermålsanbud upplever sig friarens familj kränkt av att inte godtas av flickans familj. De hämnas genom att döda en manlig medlem av flickans familj.
- En makas otrohet. Maken upplever sig kränkt och dödar kvinnan. Även mannen kvinnan var otrogen med kan i vissa fall också dödas.
- Sexuell förolämpning, trakasserier av någon av familjens kvinnor. Det kan exempelvis vara att sprida ut rykten om att hon har ett "dåligt" beteende – mannen upplever sin heder som kränkt då han inte kunnat skydda kvinnan mot förtal.
- En man för bort en dotter i syfte att gifta sig med henne. Mannen anses inte lämplig av flickans familj och det ges inget utrymme för en uppgörelse i godo. Mannen dödas av någon i flickans familj.
- Exfrun skaffar sig en ny man. Att ett par skilt sig betyder inte med automatik att den före detta frun anses vara fri att ingå en ny relation. Finns det barn som kvinnan har hand om, anses de fortfarande som den före detta mannens barn och kan inte uppfostras av en annan man. Kvinnan och ibland mannen dödas.
- Fadern till en son, som kränkt en annan mans heder, kan uppmanas att döda sin son. Detta för att inte motparten ska döda sonen och riskera att en blodsfejd startas. Den andra familjen får möjligheten att "lösa" problemet.
- För att förbättra utsikterna till äktenskap för en kvinna i familjen som fått sin heder ifrågasatt, dödas den person (man) som anses vara ansvarig för vanhedrandet. På så vis återupprättas kvinnans heder och hon blir återigen acceptabel på äktenskapsmarknaden.

Kriminell handling

I Åklagarmyndighetens kartläggning av hedersrelaterat våld och förtryck, har som tidigare nämnts, konstaterats att olaga hot och misshandel är de gärningar som helt har dominerat i anmälningar och åtal.

Även de grova fridskränkingsbrotten har huvudsakligen utgjorts av olaga hot och misshandel. Av målsägandeberättelserna kan också konstateras att ofredande samt olaga tvång är mycket vanligt förekommande brott, trots att de inte upptagits i anmälningar eller åtal i mer än något enstaka fall. Även olaga frihetsberövande har förekommit i högre grad enligt målsägandeberättelserna än vad som återspeglas i anmälningar och åtal. Andra brott som förekommer i målsägandenas berättelser men som inte är vidare utredd är brytande av telehemlighet och intrång i förvar. Nedan följer en sammanställning av de brottsrubriceringar som förekommit i anmälningar och åtal (Åklagarmyndigheten, 2006):

- **3 kap. Brott mot liv och hälsa**
 - Mord (inkl. försök, stämpling, medhjälp, 1§)
 - Misshandel (inkl. försök, 5§)
 - Grov misshandel (inkl. försök, 6§)

- **4 kap. Brott mot frihet och frid**
 - Olaga frihetsberövande (inkl. anstiftan, 2§)
 - Olaga tvång (inkl. grovt, 4§)
 - Grov fridskränkning (4a§)
 - Grov kvinnofridskränkning (4a§)
 - Olaga hot (inkl. grovt, 5§)
 - Ofredande (7§)

- **17 kap. Brott mot allmän verksamhet**
 - Övergrepp i rättssak (10§)
 - Skyddande av brottsling (11§)

Andra brottsrubriceringar som kan ingå i hedersrelaterad brottslighet, och som redan nämnts tidigare, är könsstympling, barn- och tvångsåktenskap, sexuella övergrepp, människorov samt internationellt bortförande av barn.

I de allra grävsta fallen, hedersrelaterat dödligt våld, finns även en rädsla för att mordet eller morderna ska leda till en så kallad blodshämnd, det vill säga att ett liv tas för ett annat liv (Rikspolisstyrelsen, 2009). Släktingar till ett offer för mord kopplade till heder, kan utkräva blodshämnd av förövarens släkt. I den ovan nämnda studien från Nederländerna noterades 9 fall av blodshämnd under åren 1975 – 1982 (van Eck, 2003). I nästan samtliga fall fruktade förövaren och hans familj för blodshämnd från deras offers släktingar. Det kan gå mycket lång tid mellan mordet, en son kan som exempel behöva växa upp innan han kan ta hämnd på sin fars mördare. Offret väljs ut så att det ska göra maximal skada för familjen/slakten (som exempel någon som har en hög, fast inkomst). Ett hedersrelaterat mord kan på så vis eskalera till en blodsfejd som sträcker sig över generationer (van Eck, 2003).

Rikspolisstyrelsen har i sitt arbete noterat att hedersrelaterade brott mot kvinnor som till exempel haft utomäktenskapliga relationer ofta beror på att familjen är rädd för att en fejd, som kan leda till blodshämnd, ska uppstå. Eftersom situationen skulle kunna skada den inblandade mannen är det kvinnan som offras och blir dödad. Genom kvinnans död anses familjen återfå den förlorade hedern utan att någon risk för blodshämnd längre föreligger (Rikspolisstyrelsen, 2009). Ett annat sätt att undvika blodshämnd, när det gäller en vuxen kvinna, är om familjen beslutar att en av hennes söner ska utföra dådet. Han har blodsband till henne, och kvinnans egen släkt kan då lättare acceptera mordet och avstå från blodshämnd (van Eck, 2003).

Planering av gärningen anses vidare vara ett utmärkande drag för framför allt grövre former av hedersvåld och hedersrelaterat mord. Hedersrelaterat våld och förtryck är kollektivt sanktionerat och ofta har flera personer varit delaktiga i själva planerandet av gärningen och/eller utövat påtryckningar på gärningspersonen (Rikspolisstyrelsen, 2009). Att det förekommit en planering förnekas ofta av slakten/gruppen. Van Eck fann i sin studie (2003) att försvaret i rättegångar ofta hävdade att dådet varit

oplanerat och skett i stundens ingivelse. Om förövaren är minderårig, finns dock anledning att misstänka att det finns vuxna som är medbrottslingar. Kriterier som kan visa på att det finns medbrottslingar och att flera i familjen är delaktiga i brottet är bland annat att någon annan än den man som primärt är ”ansvarig” för kvinnans heder har utfört mordet, om förövaren hävdar att han utförde mordet på egen hand och eventuella medbrottslingar presenterar ovanligt starka alibi (van Eck, 2003). Vid planeringen av vem som ska utses till förövare kan flera aspekter vägas in. Bland annat kan det vara viktigt att den i familjen som tjänar mest inte försätts i fängelse. Det är heller inte ovanligt att den förväntade strafftiden spelar in och att en ung, manlig släkting ensam tar på sig skulden för ett hedersrelaterat brott, eftersom han är den som troligtvis kommer att få det lägsta straffet om han döms (Rikspolisstyrelsen, 2009; van Eck, 2003).

Hedersrelaterat våld och förtryck har, utöver att söka stoppa det normbrytande beteendet, ofta även till syfte att visa kollektivet att man står upp för sin heder. Ett hedersrelaterat mord kan ses som en form av *ritual* som ska rena och återställa familjens heder. Det är därför inte ovanligt att ett hedersbrott sker relativt öppet. Det är också vanligt att ett mord inbegriper ett överdrivet antal knivhugg eller pistolskott. Ett hedersrelaterat brott kan också utföras med viss symbolik, såsom att antalet knivhugg kan vara en kombination av 7-tal, eller att offret har fått skott/syra i ansiktet eller placerats i en särskild position (van Eck, 2003). Förövaren uppträder ofta förhållandevis lugnt och samlat. Som tidigare nämnts är heder en rättighet som man har rätt att försvara, även om det innebär en brottslig gärning. Det är därför ovanligt att en gärningsperson utåt visar ånger, då hen anser att hen gjort vad som krävts för att återvinna den förlorade hedern. Gärningen är också ofta socialt accepterad och kollektivt sanktionerad. I vissa fall kan gärningen även inge respekt i slakten/gruppen. Slakten sluter ofta upp bakom gärningsmannen, medan det är sällsynt att målsäganden får stöd av någon i familjen (Rexvid, 2014; Åklagarmyndigheten, 2006).

Hedersrelaterad brottslighet kan även, med sin struktur, ses som en form av grov organiserad brottslighet och man kan dra paralleller till gängkriminalitet (Lagerkvist, 2014). Liksom med hedersrelaterad brottslighet finns det inte någon särskild brottstyp för organiserad brottslighet. Det är istället själva *processen* som karaktäriserar organiserad brottslighet. Organiserad brottslighet definieras som brott som begås inom en strukturerad, varaktig grupp bestående av två eller flera personer med syfte att uppnå makt och/eller ekonomisk vinning (SOU 2010:15). För att möjliggöra en gemensam kartläggning av den organiserade brottsligheten använder sig EU:s medlemsstater av elva kriterier (SOU 2010:15), varav de fyra första och minst två av de övriga sju måste vara uppfyllda för att brottsligheten ska anses vara organiserad.

1. Samverkan mellan fler än två personer.
2. Lång eller obegränsad utsträckning i tiden (kriteriet syftar till gruppens stabilitet och varaktighet).
3. Misstanke om allvarliga kriminella handlingar.
4. Strävan efter vinning och/eller makt.

5. Tilldelade uppgifter åt var och en.
6. Någon form av disciplin och kontroll.
7. Verksamhet på internationell nivå.
8. Användande av våld eller hot.
9. Användande av kommersiella eller affärsmässiga strukturer.
10. Deltagande i penningtvätt.
11. Otillbörlig påverkan på politik, medier, offentlig förvaltning, rättsvårdande myndigheter eller ekonomi.

Såväl inriktning som den brottsliga verksamheten varierar påtagligt mellan olika typer av kriminella grupperingar.

Flera likheter mellan organiserad och hedersvåldsrelaterad brottslighet går att urskilja. I likhet med grupper/klaner inom en hederskultur är en kriminell organisation strukturerad och bestående. Medan vissa grupperingar är mycket tydligt strukturerade och ordnade hierarkiskt är sannolikt de flesta mer löst

sammansatta och utan egentligt medlemskap. Gemensamt för samtliga grupper inom organiserad brottslighet är dock att grupptillhörigheten i sig har betydelse för den enskildes brottslighet (SOU 2010:15). Just den hierarkiska strukturen är väldigt effektiv vid exempelvis värdetransportrån, där ingen vågar lämna ut en medbrottsling av risk för repressalier. Detta kan jämföras med hederskulturen, där risken för att bli utsatt för våld och andra repressalier är stor om man avviker från det rådande normsystemet (Lagerkvist, 2014).

Organiserad brottslighet ska vidare ha ett direkt eller indirekt vinningsssyfte, vilket i praktiken innebär att den genomförs utifrån ekonomiska motiv. Detta kan jämföras med den hedersrelaterade brottsligheten, som utförs i syfte att bevara, reparera eller återupprätta familjehedern, d.v.s. det sociala kapitalet. Precis som i hederskulturer styrs organiserad brottslighet ofta av ett informellt regelverk, där brott mot detta vanligen straffas mycket hårt. I flera av de kriminella organisationerna är brödrskapet inom gänget det viktigaste, allt annat är av underordnad betydelse (SOU 2010:15). Det hederskulturella regelverket är dock oftast mer djupt rotat än i de flesta kriminella gäng.

Alternativ till brottsliga gärningar

Det är självklart inte alltid så att en upplevd kränkning av hedern måste leda till att den person som anses ha kränkt hedern utsätts för en brottslig gärning. Utifrån en studie om hedersrelaterade mord inom turkiska immigrantgrupper i Nederländerna har ett antal alternativ identifierats för att återfå sin heder utan att använda våld. Dessa alternativ presenteras nedan (van Eck, 2003).

- En gärning som skulle kunna anses kränka en familjs heder, är inte skadlig så länge kränkningen inte är allmänt känd. Flickor som blivit utsatta för våldtäkt eller incest kan hålla detta hemligt för att inte de manliga medlemmarna av familjen ska bli tvingade att återupprätta hedern. Genom att inte tala om händelser som kan ha skadat en familjefaders heder håller övriga familjemedlemmar honom ovetande och han behöver då inte ta till åtgärder.
- Familjefadern kan också låtsas ovetande, trots att han är medveten om vad som skett och alla i familjen spelar med för att undvika följder. Fäder förväntas ofta att ta rollen som ovetande, också för att det ska finnas ett utrymme i regelsystemet för vissa kontakter mellan könen. Så länge kränkningen inte är allmänt känd har familjen också utrymme att försöka lösa situationen på annat sätt, exempelvis genom att gifta bort en dotter som uppträtt ”skamligt”. Det är först när kränkningen är allmänt känd som det uppstår en situation där familjen får ett tryck på sig att rentvå sin heder.
- Skilsmässa är ett annat sätt att lösa frågan om heder, men den före detta maken kan för en del män fortfarande vara sammankopplad med hans heder. Har kvinnan en relation med en ny man, kan han kräva att hon bryter den trots att de är skilda. Ibland kan hedern återställas genom att parterna är separerade för en tid, för att senare återförenas. Män som skiljer sig kan vidare sända sina ex-fruar tillbaka till hemlandet för att bo hos sina föräldrar. På så vis riskerar han inte att den tidigare maken visar ett självständigt beteende och hittar en annan man.
- Unga som betar sig i strid mot normerna kan även skickas bort för att en tid bo hos släktingar i hemlandet. På så sätt ska de komma ifrån inflytandet från nederländsk kultur och lära sig att uppföra sig efter normerna i ursprungslandet. Personer som anses ha kränkt en familjs heder kan även isoleras från eller förskjutas av sin familj. En man kan förskjuta sin fru och föräldrar förskjuta sina barn. Det innebär att mannen och/eller familjen inte har någon kontakt med personen ifråga, att hen inte existerar för dem längre. Detta fungerar endast om personen som förskjuts inte tar kontakt med familjen. I de fall hen försöker återta kontakt kan den sociala uteslutningen eskalera till dödligt våld.
- Rationalisering är självklart också ett förhållningssätt, att man kan se kvinnan i familjen som att hon övergått till att bli integrerad i det nya landet, och då inte längre behöver följa samma normer och regelsystem som de andra i gruppen. En person kan också förklaras vara ”tokig” och man behöver då inte ta hänsyn till att hen exempelvis förtalar någon annan. Ett alternativ till hedersrelaterat våld är att någon part söker stöd i religiösa argument och från religiösa ledare som kan hjälpa till att förhindra våldet.

3.3.2 Kriminalvårdens definition av hedersrelaterat våld och förtryck

För att kunna arbeta effektivt och förebyggande mot hedersrelaterat våld krävs ett komplext samspel mellan flera aktörer. Avsaknaden av en enhetlig definition av hedersbegreppet kan få konsekvenser för arbetet med hedersproblematiken. Den mängd definitioner som finns idag, framtagna av olika aktörer, påverkar framför allt arbetet med att identifiera olika målgrupper med anknytning till hedersrelaterad brottslighet. Beroende på vilken definition som används kan större eller mindre grupper omfattas.

Som en del av rättskedjan arbetar Kriminalvården mot mål som att minska brottsligheten och öka människors trygghet. Kriminalvården befinner sig dock längst ut i rättskedjan. Det innebär att det arbete som utförs av myndigheter tidigare i rättskedjan, kommer att ha betydelse för i vilken utsträckning kunskap om eventuella hedersmotiv överförs till Kriminalvårdens kännedom (till exempel att det framgår av domen). Häri ligger ett problem i att hedersrelaterat våld inte har någon egen brottskod och inte heller är bunden till några specifika brottsrubriceringar. Vad som klassificerar ett brott som hedersrelaterat är istället motivet (Åklagarmyndigheten, 2006).

När det gäller identifikation av gärningspersoner som har begått hedersrelaterad brottslighet är Kriminalvården således påtagligt hjälpt av om Polisen och Åklagarmyndigheten har identifierat gärningen som sådan. Såväl Åklagarmyndigheten som Rikspolisstyrelsen har bedrivit olika projekt inom ämnet hedersrelaterat våld och förtryck, vilket bidragit till att öka kunskapen och kompetensen på området. Åklagarmyndigheten har bland annat i sin handbok utarbetat rekommendationer för hur åklagare ska identifiera och hantera utredningar av ärenden med hedersproblematik. Dessa rekommendationer påverkar både åklagarens, men också polisens arbete, samtidigt som förutsättningarna för samarbete mellan polis och åklagare förbättras. Genom att samtliga aktörer inom rättskedjan använder sig av samma definition ökar sannolikheten för att man identifierar samma målgrupper. Ur denna aspekt förefaller det logiskt att även Kriminalvården ansluter sig till Åklagarmyndighetens definition. Samtidigt kan Kriminalvården som myndighet inte bortse från regeringens bredare definition av hedersrelaterat våld och förtryck. Dessa två definitioner står dock inte mot varandra utan kan enligt vår bedömning ses som kompletterande och användas sida vid sida.

En styrka i Åklagarmyndighetens definition är att varken offer eller förövare är könsbestämda, till skillnad från regeringens definition där våldet nästintill likställs med mäns våld mot kvinnor generellt. Det finns visserligen många likheter mellan våld i nära relationer och hedersrelaterat våld och det är viktigt att se det gemensamma (Åklagarmyndigheten, 2006). Samtidigt måste man beakta de skillnader i motiv, drivkraft och andra mekanismer som sannolikt finns och utövar av våldet för att kunna få fram de redskap som behövs för att på ett effektivt och korrekt sätt kunna identifiera, utreda och agera på den hedersrelaterade brottslighetens specifika problem.

Hedersrelaterat våld och förtryck har fler lager och dimensioner än vad både Åklagarmyndighetens och Regeringens definition omfattar. I ett så komplext och diversifierat område krävs dock en bredare och mer övergripande definition för att fånga upp så många som möjligt av de individer som har begått ett hedersrelaterat brott. För Kriminalvårdens del är det viktigt att definitionen inte enbart syftar till att identifiera vilka klienter som ska omfattas, utan även har en funktion för de som ska arbeta med klienterna. Definitionen måste därför vara utformad så att den är lättillgänglig och kan fungera som ett stöd i personalens arbete. Centralt här är att s.k. hederstänkande inte kan knytas till någon specifik kultur eller religion och att hederskulturen i sig kan ta sig olika uttryck beroende på kulturella föreställningar och religion samt även förekomma icke-religiösa sammanhang. Åklagarmyndighetens mer övergripande definition följs därför med fördel av en checklista som kan användas som hjälpmedel vid identifikation och detektion av målgruppen.

3.4 Frågeställning 3. Hur vanligt är hedersproblematik i kriminalvård? Går det att estimeras utifrån undersökningar i andra länder, organisationer eller liknande? Och i så fall på vilka grunder?

Även om hedersrelaterad problematik säkerligen har funnits länge inom Kriminalvården är det ett relativt nytt problemområde. Som tidigare nämnts saknas kunskap om hur Kriminalvården ska bemöta och behandla dessa klienter. Bland annat saknas kännedom om *omfattningen* av problematiken. Ett enkelt sätt att estimeras problematiken är att utgå från antalet klienter dömda för hedersrelaterad brottslighet. Ett problem med detta är dock att det i Sverige inte förs någon statistik över den här typen av brottslighet i dagsläget. I Sverige är hedersrelaterat våld och förtryck inte särreglerat i lag. Gärningarna omfattas istället av brottsbalken precis som allt annat våld och osynliggörs därför lätt i brottsstatistiken.

I andra länder förs redan statistik över hedersrelaterad brottslighet. I Storbritannien och Nederländerna förs till exempel statistik över hedersrelaterade mord, hot om tvångsäktenskap samt genomförda tvångsäktenskap. En jämförelse mellan olika länders statistik över hedersrelaterad brottslighet skulle dock sannolikt inte ge en rättvisande bild, eftersom olika länder har olika lagstiftning och förhållningssätt till denna typ av brott. Ett brott som registreras som hedersrelaterat i ett land kan i ett annat land sakna en särskild kategorisering. Hedersrelaterad brottslighet registreras inte heller alltid. I många fall försöker familjemedlemmar skyla över att brottet har begåtts. Hedersrelaterade brott kan till exempel döljas i statistik över olycksfall och självmord (van Bergen et al., 2009). Offer kan också föras bort och försvinna utan att detta rapporteras i boendelandet (Gill, 2009). Mörkertalen för hedersrelaterade brott kan därför variera och vara mycket stora.

Ett annat problem vad gäller att mäta förekomst och omfattning av hedersrelaterad brottslighet är att studier inom ämnet kan adressera olika aspekter av hedersrelaterad brottslighet, studera olika tidsperioder och olika målgrupper, som till exempel ett specifikt etniskt ursprung.

Omfattningen av den hedersrelaterade brottsligheten är med andra ord svår att bedöma. Det kan dock ändå vara intressant att se vilken statistik som finns hämtad i olika länder. Nedan följer en presentation av befintlig statistik, både internationellt och i Sverige. Avsnittet avslutas med en presentation av det estimerade antalet intagna i svensk kriminalvård som är dömda för ett hedersrelaterat brott.

3.4.1 Internationellt

FN har i en översikt från år 2000 uppskattat att det sker ca 5000 hedersrelaterade mord varje år i världen (State of the World Population 2000). Mörkertalen befaras vara stort och enbart i Pakistan dokumenteras årligen omkring 1 000 hedersrelaterade mord. Jämförelsevis uppskattar Amnesty International att 2 miljoner flickor och kvinnor riskerar att utsättas för könsstympning varje år och man beräknar att 82 miljoner tonårsflickor kommer att giftas bort före sin artonårsdag (Amnesty, 2014). Någon uppdaterad översikt har inte gjorts sedan dess och det saknas även internationell statistik över annan hedersrelaterad brottslighet. Nedan presenteras den relevanta statistik som finns tillgänglig i de länder som omfattas av denna rapport⁶.

I *Kanada* publicerade Department of Justice Canada 2010 (Muhammad, 2010) en mindre studie över förekomst av mord relaterade till heder internationellt och nationellt. Över en 10-årsperiod beräknades att ca 12 hedersrelaterade mord begåtts i Kanada.

Storbritannien saknar officiell statistik över hedersrelaterad brottslighet men statistik från både Crown Prosecution service (CPS), den brittiska åklagarkammaren, och Metropolitan Police Service (MPS), polismyndigheten, tyder på att det begås ungefär 12 *hedersrelaterade mord* per år i England (Gill, 2009).

⁶ Se avsnitt 2.1 Urval av databaser och hemsidor.

Under år 2010 noterades 12 fall av hedersrelaterade mord, år 2011 var motsvarande siffra fem och under de första fem månaderna år 2012 registrerades sju hedersrelaterade mord (Data. Gov. UK., 2012). Storbritannien har sedan en tid tillbaka dock arbetat med att kartlägga och arbeta mot *tvångsäktenskap*. Under tidsperioden januari - december år 2010 noterade MPS 180 fall av tvångsäktenskap och 315 fall av hedersrelaterad brottslighet (Metropolitan Police, 2013). Detta kan jämföras med de 1 302 ärenden, där det fanns risk för ett påtvingat äktenskap eller där ett sådant redan hade skett, som The Forced Marriage Unit inom polismyndigheten gett råd och stöd i under år 2013. I 82 % av ärendena var offren kvinnor och i 18 % män (Government UK, 2014).

I *Tyskland* har ett par större studier om hedersrelaterad brottslighet genomförts på uppdrag av Deutsches Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend (Oberwittler & Kasslert, 2009). I en avhandling från 2009 analyserades samtliga kända fall av hedersrelaterade mord, (n=78), begångna mellan åren 1995 och 2005 (Cöster, 2009). Resultaten visade att det uppskattningsvis sker ca tolv hedersrelaterade mord i Tyskland varje år. I en annan studie konstaterades att det år 2008 registrerades 3 443 tvångsäktenskap vid olika rådgivningscenter i Tyskland. Av dessa avsåg 60 % hot om tvångsäktenskap och 40 % genomförda äktenskap (Oberwittler & Kasslert, 2009).

En uppskattning är att det i *Nederländerna* varje år förekommer ca 13 hedersrelaterade mord eller dråp (Janssen, 2011).

Vad gäller tvångsäktenskap var *Norge* år 2003 först i Europa med att kriminalisera tvångsäktenskap (Chantler, 2012). Därefter följde Tyskland år 2005 och Belgien år 2007. Som ett led i att förhindra förekomsten av tvångsäktenskap har Storbritannien, Tyskland och Nederländerna sedan 2008 höjt åldersgränsen till 21 år för ingående av äktenskap. I Norge finns sedan år 2014 ett samarbetsavtal mellan regeringspartierna, som visar på en politisk vilja till förändring av reglerna för invandring som ett sätt att förhindra tvångsäktenskap. Bland annat är ett förslag att åldersgränsen för när makar kan få uppehållstillstånd ska höjas till 24 år.

År 2013 hanterade det norska Kompetensteamet, ett nationellt stöd för yrkesverksamma som i sitt arbete möter tvångsäktenskap och könsstymning, 372 hedersrelaterade ärenden. Av dessa var 85 fall genomförda tvångsäktenskap och 56 fall där det fanns en rädsla för tvångsäktenskap (Bråten & Elgvin, 2014). Det antas att ökningen av antalet registreringar av tvångsäktenskap bland annat beror på ökat stöd till unga genom Krisesenter, som erbjuder hjälpåtgärder för unga som utsatts för risken av tvångsäktenskap. Men även etableringen av minoritetsrådgivare och integreringsrådgivare vid utrikes ambassader och konsulat tros ha bidragit till ökningen.

I *Danmark* har polismyndigheten sedan år 2006 registrerat anmälningar om 1103 hederskonflikter, varav nära en tredjedel av fallen uppges ha slutat med någon form av våld (DRDK 2014). Danmark har höjt åldern för ingående av äktenskap till 24 år, vilket har kritiserats för att kränka mänskliga rättigheter som privat- och familjeliv (artikel 8 i European Convention of Human Rights). En del unga, danska par ingår därför äktenskap i Sverige och lever i exil. I Danmark har det bland annat utförts en nationell enkätundersökning med ca 2900 ungdomar mellan 15 – 20 år (ALS Research APS, 2011). Forskningsstudien undersökte om och i vilken grad ungdomar upplevde social kontroll och hur det påverkade deras val av partner, vardag och livsstil samt om de utsattes för övervakning, tvång och våld. Omkring 25 % av ungdomarna som var immigranter eller andra generationens immigranter var oroliga för att de skulle bli gifta mot sin vilja. Bland de flickor som var immigranter eller andra generationens immigranter uppgav ca 90 % att de var utsatta för social kontroll när det gällde parförhållande och sexualitet. 36-39 % av flickorna och 20-25 % av pojkarna upplevde sig utsatta för extra stark social kontroll.

3.4.2 Sverige

BRÅ har i sin rapport *Polisens utredningar av hedersrelaterade brott* uppskattat det totala antalet anmälningar gällande hedersrelaterat våld år 2009 till 279 (BRÅ, 2012). Detta kan jämföras med siffror från Åklagarmyndigheten, som i en förstudie undersökt hedersproblematik vid brott i nära relationer. Syftet med studien var bland annat att kartlägga i vilken utsträckning det förekommer ärenden med inslag av hedersproblematik vid misstanke om brott i nära relation. Under perioden april 2013 till september 2013 uppmanades samtliga åklagarkammare i Sverige att rapportera in de ärenden i vilka det kan finnas inslag av hedersproblematik. Under mätperioden har man funnit sammanlagt 70 möjliga ärenden där det kan finnas inslag av hedersproblematik (Åklagarmyndigheten, 2013).

Ett flertal studier har haft som syfte att studera förekomsten av unga som upplever att de lever under social kontroll. Skolverket fann bland annat i en studie (2005) att de ungdomar som bodde i familjer som levte kortare tid i Sverige upplevde att de hade större restriktioner jämfört med andra familjer (Högdin, 2007). Vidare har Ungdomsstyrelsen presenterat en kartläggning av ungas uppfattningar om i vilken grad de själva kan bestämma sitt val av partner i en rapport (Ungdomsstyrelsen, 2009). Kartläggningen, som presenteras nedan, är en triangulering av fyra enkätundersökningar samt information från myndigheter och verksamheter:

- Stockholms universitets studie *Ung 08* (Ungdomsstyrelsen, 2009) har i en enkätstudie undersökt hur ungdomar upplever vilken frihet de har att själva välja sin partner. Studien genomfördes under våren 2008 på 2 824 elever i årskurs nio vid 36 skolor i Stockholms stad. Skolorna valdes ut genom ett stratifierat urval. Totalt svarade 2 356 (svarsfrekvens 83 %) av eleverna på enkäten. Enkätsvaren från *Ung 08* visade att ju lägre utbildning föräldrarna har, desto större var andelen av unga som svarat att de har restriktioner när det gäller val av partner. Det var avsevärt mycket vanligare med begränsningar i valet av framtida partner i familjer med utländsk bakgrund och i religiösa familjer. Ungdomar som gick i kommunala förortsskolor i socioekonomiskt segregerade områden uppgav att de i högre grad hade begränsningar i valet av framtida partner jämfört med ungdomar i andra skolor och områden.
- Ungdomsstyrelsen utförde en kompletterande analys av enkätstudien *Frihet och ansvar* (Socialstyrelsen, 2007), en nationell enkätundersökning om gymnasieelevers uppfattningar om sin upplevda frihet att själva bestämma över sina liv som Statistiska Centralbyrån utförde på uppdrag av Socialstyrelsen år 2006. Ett representativt urval gjordes i två steg (först ett stratifierat urval av skolor, sedan antal klasser i skolorna) på svenska gymnasieelever i årskurs 2. 9 800 ungdomar tillfrågades med en svarsfrekvens på 53 %. Svaren skattades sedan till riksnivå. Ca 5 procent av flickorna och ca 3 procent av pojkarna svarade att de var begränsade i sitt val av vem de kunde gifta sig med. Antingen fick de inte själva välja partner eller också var de oroliga för att någon förälder eller annan vuxen skulle bestämma vem de skulle gifta sig med.
- I den tredje studien analyserades *Ungdomsstyrelsens ungdomsenkät 2009*, en enkät ställd till 6000 unga i åldern 16 – 25 med bland annat frågor om utbildning, arbete, fritid och hälsa. Svarsfrekvensen var 49,2 %. Som komplement genomfördes *Ungdomsstyrelsens urvalsundersökning 2009* i fyra socialt utsatta bostadsområden. 2000 unga i åldern 16 -25 år tillfrågades, svarsfrekvensen var 33,4 %. Analysen av de två studierna avsåg att belysa hur utbredd problematiken var med att inte själv få välja sin partner. Antalet unga kvinnor som hade ett villkorat val eller förväntades följa andras vilja uppgick till 7,9 %. Motsvarande siffra för unga män var 3,8 %.
- Slutligen genomförde Ungdomsstyrelsen år 2009 en kartläggning av unga upp till 18 år som omhändertagits av socialtjänsten (Ungdomsstyrelsen, 2009). Kartläggningen avsåg unga som omhändertagits enligt LVU på grund av missförhållande i hemmet under 2007. Totalt granskades 174 domar från länsrätter i Sverige det aktuella året. Av dessa placerade ungdomar var 77 flickor. Ungdomsstyrelsen kategoriserade 32 flickor, drygt 40 procent, som unga vars fria vilja i förhållande till äktenskap och partnerval var tydligt begränsade av vårdnadshavare utifrån normer i familjen kring oskuld, sexualitet, skam eller heder.

Utifrån kartläggningen och en skattning till riksnivå har Ungdomsstyrelsen uppskattat att cirka 70 000 ungdomar i åldern 16–25 år upplever att de inte fritt kan välja vem de ska gifta sig med. Av dem är det ca 8 500 som ofta oroar sig över att inte kunna välja partner. Nära en tredjedel av ungdomarna mellan 16–25 år, i vissa socialt utsatta områden, uppgav att föräldrarna, religionen eller kulturen begränsade deras val. Motsvarande siffra för ungdomar i hela riket var 5 procent (Ungdomsstyrelsen, 2009).

Detta kan jämföras med resultatet från en avhandling, som studerade elevers utbildningsvillkor med en jämförande ansats utifrån kön och etnisk bakgrund, där det framkom att ca 27 procent av svenska flickor med utländsk bakgrund hade restriktioner hemifrån som kunde härledas till hedersrelaterat förtryck. Studien, som baserades på en enkätundersökning, utfördes i fyra grundskolor hösten 2002. Urvalet utgjordes av 1314 elever i årskurserna sju, åtta och nio vid fyra kommunala grundskolor i en medelstor svensk kommun. 1 193 elever svarade på enkäten, som delades ut vid ett och samma tillfälle (Högdin, 2007).

3.4.3 Förekomst i svensk Kriminalvård

Inom ramen för detta projekt har en mindre undersökning genomförts i syfte att försöka uppskatta eventuell prevalens av antal klienter dömda för brott relaterade till hedersvåld i svensk Kriminalvård. Samtliga verksamhetsställen, 33 häkten med filialer, 48 anstalter med filialer och 34 frivårdskontor tillfrågades under våren 2014 via e-post, för att uppskatta antalet intagna klienter dömda för brott med sådan problematik. Det som efterfrågades var enbart antalet, inte några andra uppgifter som kön, ålder eller liknande. Vägledande för uppskattningen var åklagarmyndighetens definition av hedersrelaterat våld vilken bifogades. Totalt medverkade samtliga (115) verksamhetsställen (svarsfrekvens 100 %). Slutligen identifierades ca 73 fall där klienten dömts för brott relaterat till hedersvåld.

Den statistik över hedersrelaterad brottslighet som studerats i olika länder och återfunnits inom ramen för rapporten, avser framför allt hedersrelaterat mord och tvångsäktenskap. En mycket liten del rör hedersrelaterat våld och förtryck som helhet. Detta blir något missvisande då hedersrelaterat mord utgör en mycket liten del av den hedersrelaterade brottsligheten totalt. Av de studier och statistik som idag finns registrerade utgör tvångsäktenskap och ungdomars rädsla för tvångsäktenskap den mest omfattande problematiken sett till antal.

I vilken utsträckning det finns hedersproblematik i Kriminalvård, internationellt och i Sverige, är svårbedömt utifrån den statistik och de studier som idag finns tillgängliga. Det stora antalet ungdomar som upplever sig utsatta för social kontroll, hot och våld tyder dock på att det finns ett stort antal förövare av detta förtryck och våld som inte kommer till polisens kännedom, eller inte finns registrerade som dömda för brott med hedersrelaterade inslag. De svar på den förfrågan som gick ut till Kriminalvårdens verksamheter ger endast en grov uppskattning av det antal dömda i Sverige, som kan ha hedersrelaterade motiv för sina brott.

3.5 Frågeställning 4. Vilka faktorer i hedersfenomenet är relevanta i det återfallsförebyggande arbetet?

Mycket liten vetenskaplig uppmärksamhet har ägnats åt gärningspersoner och återfallsförebyggande arbete vid hedersrelaterad brottslighet. Framför allt saknas underlag för vilka orsaksfaktorer som ligger bakom hedersrelaterat våld och förtryck, både på en normativ nivå men även på individnivå. Den databassökning som gjorts inom ramen för denna rapport har endast genererat ett fåtal vetenskapliga rapporter och det kan konstateras att ämnet ter sig relativt outforskat. Detta problem har bland annat uppmärksammats av Rättsmedicinalverket, som i ett utlåtande enligt 10 § Lagen om omvandling av fängelse på livstid, konstaterat att det till skillnad från till exempel våld i nära relationer, idag saknas kunskapsunderlag för att försöka gradera risken för återfall i hedersrelaterad brottslighet (Örebro tingsrätt, 2011).

I den forskning som finns i dagsläget avseende återfallsförebyggande arbete har två relevanta faktorer urskilts: attityder och grupprocesser. Dessa presenteras nedan.

3.5.1 Attityder och värderingar

Värderingar som motiverar och rättfärdigar användande av våld i syfte att värna om familjens heder utgör en potent riskfaktor för sådant specifikt våld. En riskfaktor som identifierat i forskning avseende återfall i hedersrelaterat våld är om gärningspersonen/-erna, eller andra i dennes familj eller släkt, har sociopolitiska, religiösa eller personliga attityder eller traditioner som stöder eller ursäktar hedersrelaterat våld (Eisner & Ghuneim, 2013; Devers et al., 2010). De studier som gjorts avseende attityder till hedersrelaterat våld har dock hittills inte varit särskilt omfattande. Tidigare forskning har till övervägande del fokuserat på att undersöka och redogöra för hur hedersnormer uppstår och befästs i konventionella värderingar och politik, samt försökt visa på att det finns positiva attityder till hedersrelaterat våld (Kardam et al, 2005). Det finns endast ett fåtal studier om vad som förutsäger en sådan attityd och vilka faktorer som spelar in, eller hur och varför dessa attityder kan komma till uttryck som våldsamt och förtryckande beteende. Det saknas även kunskap om i vilken utsträckning det finns riskfaktorer till sådant beteende på såväl individ- och familjenivå som samhällsnivå.

Kunskapen idag är även begränsad vad gäller relationen mellan kränkningar, aggression, samt olika typer av heder (såsom exempelvis manlig heder, kvinnlig heder och familjeheder) och socialt samspel. I en studie (van Osch et al., 2013) jämfördes kulturer där familjeheder hade en stor betydelse (en turkisk/holländsk hederskultur) med en kultur där manlig heder (icke hederskultur) hade motsvarande sådan. Studien bestod av två delstudier. Den första vände sig till gymnasieelever (n=86, 48 % kvinnor) och den andra till vuxna män (n=66). I båda studierna kom deltagarna från tre olika urvalsgrupper: holländsk uppvuxen i en holländsk kulturell kontext, turkisk/holländsk uppvuxen främst i holländsk kontext, samt turkisk/holländsk uppvuxen främst i turkisk kontext. I båda delstudierna presenterades deltagarna för olika scenarion där en person förolämpades på varierande sätt.⁷ Därefter fick deltagarna svara på enkätfrågor om hur de ville reagera i de olika scenarierna, som till exempel att skatta sannolikheten för att de skulle reagera med ett våldsamt beteende vid olika typer av förolämpningar.

Resultaten, som alltså baserades på självskattning, visade att personer från en hederskultur, generellt sett, reagerade med mer aggressivitet och ilska på provokationer än personer där familjehedern hade en mindre betydelse. Inom hederskulturer kan alltså familjehedern vara viktigare för att förklara relationen mellan förolämpningar och aggressiva reaktioner än en traditionell maskulin heder. Medan det finns stora kulturella skillnader när det gäller familjens heder verkar människors värdering av den manliga hedern vara universell (van Osch et al., 2013).

Vidare tyder forskning inom området på att en positiv attityd till hedersrelaterat våld och förtryck är vanligare bland personer som har en kollektivistisk - patriarkal världsbild och som tror på betydelsen av kvinnlig kyskhet, samt rättfärdigar våldsamt och aggressivt beteende på ett moraliskt plan (Eisner & Ghuneim, 2013; Cihangir, 20128). Flera studier visar därtill att det är vanligt med bristande kunskap om framför allt kvinnlig sexualitet. Ett praktiskt exempel på ett sådant problem är oskuldskontroller i kulturer där mannen har en uttalad överordnad makt (Zeyneloğlu et al., 2013; Schlytter et al, 2011). I en

⁷ Till exempel: I den första delstudien var scenarierna, som bestod av filmsekvenser, kulturellt manipulerade på så sätt att de med holländsk bakgrund enbart såg holländska skådespelare som talade holländska, medan de med turkisk/holländsk bakgrund såg holländska skådespelare som talade holländska eller turkisk/holländska skådespelare som talade turkiska.

⁸ En studie med syfte att dels undersöka kulturella och könsbestämda skillnader avseende hedersnormer bland ungdomar från kulturer med en stark hederskultur (marockansk och turkisk) jämfört med ungdomar från en kultur med liten eller ingen hederskultur (holländsk), dels undersöka de kulturella förändringarna i värderingar som ligger bakom hedersnormer. Deltagarna (före utbildningen: n=202, efter utbildningen: n=149), som var högstadieelever i två städer i Nederländerna, fick genomgå en undervisningsserie i syfte att stärka ungdomarna mot skadliga traditioner såsom hedersrelaterat våld. Deltagarna fick svara på enkätfrågor både före och efter utbildningsserien. De fick ingen information om syftet med studien förrän efter att de svarat på den sista enkäten.

enkätbaserad studie, vars syfte var att beskriva kunskapsnivån och uppfattningar gällande oskuld, oskuldstester/undersökningar samt rekonstruktion av mödomshinnan hos turkiska sjuksköterskestudenter (n=781), visade resultaten att det fanns en stor kunskapslucka rörande oskultsrelaterat våld. Majoriteten av deltagarna hade en konservativ syn på kvinnlig oskuld, som framförallt berodde på upplevd social press samt sociala värderingar hos omgivningen. Deltagarna var överens om att en man bör gifta sig med en oskuld samt att rekonstruktion av mödomshinnan var accepterat (Zeyneloğlu et al., 2013).

Vissa systematiska skillnader mellan könen avseende betydelsen av att vara oskuld framkom i en annan studie från Jordanien, vilken omfattade 856 personer med hederskulturella värderingar. Studien, som baserades på enkätfrågor, syftade till att undersöka attityder mot hedersrelaterade brott bland ett populationsbaserat⁹ urval bland niondeklassare (n=856) i Amman, Jordanien. Resultatet visade bland annat att män ansåg att kvinnors kyskhets och oskuld hade större betydelse för familjehedern än vad kvinnorna gjorde. Männerna värderade även manlig kyskhets som mindre viktig för familjehedern än vad kvinnorna gjorde, som ansåg att även den manliga sexualiteten var viktig för hedern. De manliga deltagarna identifierade även olika typer av våld som mer hedersrelaterade än de kvinnliga. Detta skulle kunna tyda på att de kvinnliga deltagarna var mindre kompatibla med de kulturella koder som ser kvinnors kroppar som ett index på männens heder (Eisner & Ghuneim, 2013). Detta är dock ett resultat som skiljer sig från tidigare studier där både män och kvinnor lyfter fram den kvinnliga sexualiteten som viktig för hedern men inte den manliga (Cihangir, 2012). Skillnaden i resultat från olika studier kan bero på att jämställdhetsarbetet har kommit olika långt i olika länder (Eisner & Ghuneim, 2013) men en annan möjlighet är att resultaten beror på de olika studiernas utformning och då framför allt frågekaraktär, urval och hur datainsamlingen gått till.

En nationell studie från Danmark belyste unga "nydanskars", det vill säga första generationens invandrare samt ättlingar till dessa, upplevelse av social kontroll, frihet och gränser. Studien baserades på data från 2 900 unga mellan 15 till 20 år, inhämtat genom enkätundersökningar, som genomgått kvalificering genom en tillhörande expertpanel, två fokusgrupper med unga med annan etnisk bakgrund än dansk samt pilottester i tre klasser. Urvalet av skolor och klasser var populationsbaserad med en representativ fördelning efter geografi, kön, ålder, härkomst samt inriktning på utbildning. I studiens resultat framkom att många ungdomar delar de värderingar som understöder social kontroll. En tredjedel av nydanskarna ansåg att det är viktigt att flickor är oskulder vid ingång av äktenskap. Särskilt pojkar hade i hög grad värderingar som ger stöd för social kontroll (ALS Research APS, 2011).

När det gäller vilka faktorer som påverkar attityder till hedersrelaterat våld och förtryck samt konsekvenser av dessa handlingar är kunskapen mer begränsad. Den forskning som finns har snarare riktat in sig på att kartlägga förekomst av positiva attityder till sådant våld (Adana et al., 2011). Studier av ungdomars attityder från Jordanien (n=856) och personer fällda för hedersrelaterade mord i Tyskland (n=78) visar att en positiv inställning till hedersrelaterat våld och förtryck oftare återfinns bland personer med en låg utbildningsbakgrund, som kommer från fattigare områden och/eller familjer med mer traditionella värderingar (Eisner & Ghuneim, 2013; Oberwittler & Kasselt¹⁰, 2011).

I linje med detta ligger en annan studie av turkiska sjuksköterskestudenters attityder (n=781) där författarna kunde påvisa ett samband mellan moderns utbildningsnivå och den unges attityd. Sambandet var betydelsefullt särskilt vad gäller den unges syn på kvinnlig sexualitet. Ju högre utbildning modern hade

⁹ Avseende religion och socio-ekonomisk standard.

¹⁰ Oberwittler & Kasselts studie syftade till att identifiera och analysera alla fall av hedersrelaterade mord som begåtts i Tyskland mellan 1996 och 2005, genom att studera juridiska dokument, som till exempel domar och förundersökningar, samt rapporter i media. Det empiriska underlaget bygger på sammanlagt 78 ärenden som hade en tillräcklig mängd information för att kunna utvärderas och analyseras.

desto mindre konservativ syn återfanns hos deltagarna vad gäller kvinnlig sexualitet, krav på kyskhets och oskuld (Zeyneloğlu et al., 2013). Även auktoritär och patriarkal disciplin var kopplad till ökad sannolikhet för att pojkar skulle ha en positiv inställning till hedersrelaterat våld och förtryck. Effekten återfanns dock inte hos flickor och inte heller när den auktoritära disciplinen utövades av modern (Eisner & Ghuneim, 2013).

Vidare är betydelsen av religion/religiös tro i hederskulturer omdebatterad. NCK (2010) har i sin kunskaps- och forskningsöversikt konstaterat att tvångsäktenskap och hedersrelaterat våld inte är specifikt kopplade till en särskild religion. Huvudparten av de hedersrelaterade mord som begås i världen idag utförs dock i länder med muslimsk majoritet. Det är dock oklart om muslimska traditioner är inblandade i stödet för hedersrelaterade mord i dessa länder (Chelser, 2010). Existerande studier har inte entydigt kunnat visa om religiositet inverkar eller inte. I en dansk studie (n=2900) framkom att ungdomar med en muslimsk bakgrund är mer begränsade i förhållande till sex, jämställdhet och ungdomsaktiviteter än andra ungdomar (ALS Research APS, 2011). Värt att notera är dock att i den studie där just betydelsen av religion undersöktes var varken religiositet eller intensitet av religiösa föreställningar kopplade till en positiv attityd till hedersrelaterad brottslighet när faktorer som traditionalism och kyskhets, togs med i beräkningen (Eisner & Ghuneim, 2013). I studien noterades att det även fanns en betydande minoritet välutbildade och icke-religiösa som också stöttar dessa värderingar, vilket skulle kunna tyda på att det i vissa grupper finns ett samhällsövergripande stöd för hedersrelaterat våld och förtryck (ibid). Andra studier har vidare visat att utbildningsnivå har betydelse för vilka värderingar som finns i olika samhällsgrupper i ett land, men att skillnader kvarstår i förhållande till andra länders kulturer och värderingar. Att skillnader i värderingar och uppfattningar är större mellan länder än inom länder kan tyda på att kulturen i ett land har större inverkan än till exempel utbildningsnivån (Inglehart & Welzel, 2010).

3.5.2 Grupprocesser

I flera rapporter från svenska myndigheter och organisationer som arbetar/har arbetat mot hedersvåld framhålls att gruppen och kollektivets betydelse för personer i en hederskultur inte bör underskattas (se till exempel Åklagarmyndigheten, 2006; Lagerkvist, 2014; Linnamottagningen, 2014a). Även om det vetenskapliga underlaget vad gäller grupprocessers funktion är magert, tyder viss forskning på att det är en viktig faktor i arbetet mot hedersvåld. Bland annat enligt en enkätstudie av unga män i Jordanien (n=856), där de manliga deltagarna i studien verkade förlita sig mer på externa faktorer avseende sin framtoning och rykte än vad kvinnor gjorde. Oavsett etnicitet, angav manliga studiedeltagare i större utsträckning än kvinnor externa faktorer som kultur, föräldrar och andra nära släktingar, vänner och jämnåriga som avgörande faktorer för sin syn på heder (Eisner & Ghuneim, 2013).

Kollektivets inverkan på gärningspersonen är därför viktig att utreda närmare. En jämförelse kan dras med den amerikanska sydstatskulturen. I dessa samhällen har anseende och status stor betydelse för männens ekonomiska överlevnad. Jämfört med de nordligare delstaterna tenderar våld och repressalier vara mer accepterat än i de nordligare delstaterna. Det är även mer vanligt förekommande med våld om en individ upplever att dennes anseende eller rykte kränkts (Vandello & Cohen, 1999).

Vandello och Cohen har gjort flera studier av den amerikanska sydstatskulturen. I en studie (Vandello et al., 2008) lyfts begreppet ”kulturell eftersläpning” fram. I tre delstudier studerades attityder till våld och våldsanvändning hos män från sydstatskulturer genom dels en enkätstudie (n=83, kontrollgrupp: män från en nordstatskultur), dels en iscensatt konflikt där deltagarnas (n=50, kontrollgrupp: män från en nordstatskultur) reaktion studerades, samt dels en studie där deltagarna (n=25, kontrollgrupp: män från en nordstatskultur) fick bedöma olika typer av reaktioner till den iscensatta konflikten på en skala från fredlig (1) till aggressiv (5). Det sammantagna resultatet från de tre delstudierna tyder på att deltagarna accepterade och uppmuntrade våld bland annat utifrån antagandet att andra i ens omgivning förväntar sig ett sådant beteende eller på grund av att det framstår som oundvikligt för att inte själv råka ut för

bestraffning eller vanära. Författarna menar att denna mekanism gör att många felaktigt tror att andra värderar våldsamt beteende och våld högre än de själva och därför döljer sitt eget motstånd eller motvilja till denna föreställda norm på grund av skam eller rädsla för stigma.

Lojaliteten inom en hederskultur är, som tidigare nämnts, ofta mycket stor och strukturerna ofta hierarkiska. Kollektivet står inte sällan bakom gärningspersonen/-erna och deras handlingar, samtidigt som de kan ha utövat påtryckningar för att gärningspersonen skulle utföra gärningen från första början (Lagerkvist, 2014). En person som utövar kontroll över sina familjemedlemmar gör detta framför allt för att utvidga sitt eget handlingsutrymme. En dotter kan t ex utöva hedersförtryck eller skvallra på sina systrar eftersom hon då visar att hon värnar om familjens heder och på så sätt kanske undkommer viss övervakning. Även en son kan skvallra på familjemedlemmar för att få respekt och ett rykte om att värna om heder (Larsson, 2012).

Pojkar som växer upp i familjer med starkt patriarkala värderingar har större frihet och privilegier än sina systrar, samtidigt som de i den hierarkiska familjeordningen ska underordna sig sina föräldrar. I en invandringskontext kan föräldrarnas auktoritet dock minskas av att de i det nya landet inte har samma status och position som i hemlandet, medan systrarnas och kvinnornas ställning kan stärkas i och med inflytande från en omgivning som förespråkar mer jämställdhet mellan könen. Pojkar och unga män tvingas då relatera till motstridiga ideal om vad manlighet innebär (Bredal, 2011).

Vad gäller pojkarnas roll som kontrollanter är deras eventuella medvetenhet om den skillnad i förväntningar och handlingsutrymme som råder mellan könen ingen garanti för att de ska se sin egen roll som utövare och upprätthållare av de kulturella ramarna. Framför allt inte då den allmänna uppfattningen ofta är att den kontroll de utövar gentemot sina kvinnliga familjemedlemmar eller släktingar är för deras eget bästa (Rexvid, 2014). Samtidigt är det inte heller säkert att de ser att de har något val om de ska utöva kontrollen eller inte. De utsätts ofta själva för påtryckningar av familj, släkt och nätverk i termer av att göra "det rätta" för att bevara familjens heder. Man kan tänka sig situationer där pojkarna hamnar i en situation där de ställs mellan det mer individualistiska samhället i Sverige och den mer kollektiva kultur som familjen bär med sig från sitt ursprungsland. De riskerar, om de bryter mot rådande normer, att bli uteslutna från familjegemenskapen och därmed att förlora de privilegier det för med sig att tillhöra denna gemenskap. Vad som är ett fritt val är därför svårt att överskåda, precis som hur pojkarna själva upplever det praktiska handlingsutrymmet att motsätta sig systemet (Rexvid, 2014).

Linnamottagningen, som startade år 2004, är en mottagning för unga personer som blivit utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck och/eller blivit gifta eller riskerar att bli gifta mot sin vilja (Linnamottagningen, 2014a). I en utvärdering av deras familjearbete i en hederskontext, vars syfte var att undersöka föräldrarnas förmåga och vilja att ändra grundläggande värderingar gällande personers rätt till sin kropp, sexualitet och självbestämmande, konstateras just att det är svårt att leva efter avvikande normer och värderingar i en hederskultur. Utifrån Linnamottagningens erfarenheter upplevs den sociala pressen som en individ får utstå om denne bryter mot hederskulturens normer och traditioner som mycket allvarlig. Konsekvenserna av en avvikande livsstil, eller att inte bestraffa ett barn/släkting som har en avvikande livsstil, kan vara förlust av heder och uteslutning från gemenskapen. En person som riskerar sådana konsekvenser kommer med stor sannolikhet inte att bryta mot kollektivets normer och värderingar om hen inte själv upplever att det finns mycket starka skäl till det (Svedberg et al. 2013).

Denna slutsats har även dragits av Rättsmedicinalverkets utredare, som tidigare nämnts. I ett yttrande anges att det i dagens läge inte går att gradera risken för återfall vad gäller hedersrelaterad brottslighet. Detta beror i stor utsträckning på yttre omständigheter såsom förekomst av en konflikt, dess allvarlighetsgrad och släktens/gemenskapens påtryckningar för att återställa ordningen, snarare än av kännetecknen och särdrag hos en enskild individ (Örebro tingsrätt, 2011).

I en migrationskontext blir denna press extra tydlig, framför allt när man rör sig från områden med en mer grupporienterad hederskultur till ett land som Sverige där individens frihet har en högre prioritet. I en kvalitativ intervjustudie med flyktingar från Irak (n=18), bosatta i Sverige, framkom att deltagarna upplevde känslor av psykisk stress, ensamhet samt att de i stor utsträckning kände oro inför framtiden. Männerna fruktade framför allt förlust av status och heder samt arbetslöshet, samt uttryckte att de saknade grupptillhörigheten och det manliga nätverket i Irak. Kvinnorna hade mer positiva förväntningar, framför allt på ökad självständighet. När upprätthållande av hedersnormer krockar med de maktförskjutningar som kan uppstå inom familjen när kvinnor får mer utrymme och makt i samhället kan familjekonflikter uppstå, med ökad risk för negativa psykiska och kroppsliga hälsokonsekvenser (Fernbrandt et al., 2013).

3.6 Frågeställning 5. Beskriva forskningsläget kring interventioner för klienter dömda för hedersrelaterat våld och förtryck. Syftet är att ge underlag för ställningstagande till utveckling av behandlingsmodeller i svensk kriminalvård.

Det saknas systematiserad kunskap och vetenskapligt underlag avseende insatser för klienter dömda för hedersrelaterad brottslighet. Det magra resultatet från vår databassökning tyder på att det finns påtagliga kunskapsluckor inom området. Nedan presenteras en översikt över de interventioner som finns riktade mot (potentiella) förövare av hedersrelaterat våld och förtryck, både utanför och inom Kriminalvården. Avsnittet avslutas med en presentation av befintliga behandlingsprogram samt riskbedömningsinstrument inom Kriminalvården som skulle kunna appliceras på hedersrelaterad problematik.

I rapporten *Insatser mot hedersrelaterat våld - resultatutvärderingar i andra länder* (Håkansson, 2006) redovisar Institutet för utveckling av metoder i Socialt arbete (IMS) sitt regeringsuppdrag; att identifiera väl fungerande metoder som ger dokumenterat goda resultat i samhällets övergripande arbete mot hedersrelaterat våld. Studien omfattar insatser riktade mot både (potentiella) offer och förövare. I samarbete med det danska Socialforskningsinstitutet (SFI) har empiriska studier sökts i Danmark, Norge, Holland, Frankrike och Storbritannien.

Vid tidpunkten för rapporten kunde tre olika typer av metoder riktade mot hedersrelaterat våld och förtryck urskiljas att: a) *förbjuda och förhindra hedersrelaterat våld och förtryck*, b) *förändra den patriarkala familjen och hederstänkandet* samt c) *stödja och skydda de utsatta*. Den första kategorin rör framför allt lagstiftning och förbudet av vissa handlingar som könsstympning och tvångsäktenskap, medan förändring av den patriarkala familjestrukturen främst omfattar attitydpåverkande insatser, utbildning och diskussionsgrupper, eller familjearbete. Arbetet med skydd för den utsatta sker framför allt genom information och stöd samt stödboenden och dylikt (Håkansson, 2006).

För IMS var en viktig förutsättning att kunskaperna om metodernas värde och effekter skulle bygga på systematisk dokumentation, uppföljning samt utvärdering av metodernas resultat. I rapporten konstateras att någon sådan utvärdering inte återfunnits. Underlag till slutsatser om i vilken utsträckning metoderna ger positiva resultat eller inte, för vilka grupper eller personer och under vilka omständigheter saknas således (Håkansson, 2006). Inventeringen visade vidare att det enbart fanns enstaka studier som redovisade resultat eller effekter av olika insatser och arbetsmetoder men att dessa studier snarare hade som huvudsyfte att beskriva verksamheten och inte metodernas värde. Två slutsatser gick dock att dra: Dels saknas efterfrågan på empiriskt baserat metodstöd i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck och dels finns behov av fler utvärderingar av arbetsmetoder avseende insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck (ibid).

3.6.2 Interventioner utanför Kriminalvården

Interventioner riktade till personer med en hedersrelaterad problematik, både som offer och förövare, återfinns i större utsträckning bland aktörer utanför Kriminalvården. De flesta insatser har till syfte att hjälpa och stödja offret/offren men ett flertal aktörer, såväl statligt finansierade som frivilligorganisationer, har även riktat arbete mot potentiella förövare. Framför allt rör det sig om informationshöjande kampanjer och projekt, som ofta är riktade till en bredare målgrupp. Det kan röra sig om till exempel broschyrer, filmer informationsmöten, föräldragrupper, och teaterföreställningar (Fryshuset, 2014b; Origo Stockholm, 2014). Visst arbete har dock riktats mot potentiella förövare specifikt genom så kallade attitydsförändringsprogram men också genom familjearbete/medling.

Attitydpåverkande arbete

Attitydpåverkan handlar om att påverka normer, värderingar och tankesätt. Det yttersta syftet är att förändra det faktiska beteendet. Förändring av någons beteende kan ske genom exempelvis lagstiftning, men vanligtvis åsyftas insatser där målgruppen involveras genom bland annat diskussioner eller någon annan form av interaktion med varandra. De flesta attitydpåverkansprogram är framför allt riktade mot den yngre generationen, medan en betydligt mindre del av arbetet riktar sig till den äldre generationen (Håkansson, 2006).

För att motverka traditionella hedersvärderingar är kvinnorna, det vill säga de som i störst utsträckning har blivit eller riskerar att bli utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck, en nyckelgrupp. Arbetet med attitydförändring hos vuxna har därför främst riktats mot kvinnor som potentiella offer med fokus på att informera om jämställdhet och mänskliga rättigheter. När det gäller insatser riktade till potentiella förövare är underlaget betydligt mindre (Schlytter & Kanakura, 2007). Ett sådant projekt riktat till potentiella förövare drivs av Elektra, som har arbetat med attitydsförändrande verksamhet i projektet "Sharaf hjältar". Elektra, som är en organisation inom KFUM Fryshuset, tar sin utgångspunkt i kampen för mänskliga rättigheter och demokrati. Deras arbete är fokuserat på jämställdhet samt arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck (Fryshuset, 2014a).

Projektet Sharaf Hjälтар vänder sig till pojkar och unga män uppvuxna i ett familjesammanhang som bidrar till att de, medvetet eller omedvetet, är bärare av hederskulturella värderingar. Syftet är att genom dialog och utbildning synliggöra dessa värderingar och belysa innehållet i dem, men också att den enskilde under processen ska kunna se sig själv och sina egna värderingar. Målet är att deltagarna ska våga ifrågasätta traditionella hedersvärderingar och hitta andra värderingar att leva efter. Projektet har ett processinriktat upplägg och deltagarna förväntas ingå i verksamheten under längre tid. Arbetet inleds med en dialogfas där deltagarna får möjlighet att diskutera ämnen de själva valt. Därefter genomgår de en utbildning som belyser olika ämnen som heder, demokrati, mänskliga rättigheter och jämställdhet (Fryshuset, 2014b).

Sharaf hjälтар har utvärderats i två omgångar (Schlytter & Kanakura, 2007; Schlytter et al., 2011). Under dessa utvärderingar kunde man konstatera att hedersnormer är möjliga att förändra men att de är mycket persistenta. Som exempel ansåg de flesta av deltagarna visserligen att kvinnor och män ska ha lika rättigheter, men hade olika uppfattning om huruvida deras framtida partner bör vara oskuld eller inte.

Det råder idag, till viss del, delade meningar om förutsättningarna för att ändra på attityden hos personer som är invanda i vissa tankesätt och som också anser det viktigt att bevara dessa traditioner (se till exempel Rexvid 2014; Cihangir 2012; Danna & Cavenaghi, 2011; Eisner & Ghuneim, 2013). Med dagens kunskapsläge kan man dra slutsatsen att hederskulturens normer och värderingar ofta är djupt rotade, bland annat eftersom individer i en hederskultur socialiseras in i dessa under hela uppväxten. Samtidigt visar studier på att övertygelser och attityder som ligger bakom heder är möjliga att förändra genom utbildningsprogram, då framför allt attityder som är kopplade till kyskhet och oskuld (se till exempel Cihangir, 2012). Om beteenden också förändras är dock betydligt mer oklart, eftersom det saknas utvärderingar och uppföljningar på området.

Attitydförändringsprogram är därför en långsam och mödosam process, vilket också har konstaterats av flera aktörer med erfarenheter av sådant arbete (se bland annat Schlytter et al., 2011; Reyes, 2011). En viktig faktor i förändrings- och attitydspåverkande arbeten är individens roll i förhållande till gruppen, det vill säga gruppprocessen. I såväl den vetenskapliga litteraturen som i det praktiska arbetet konstateras bland annat att för att en kulturell eller traditionell norm, som delas av en större grupp, ska kunna ändras kan man inte bara rikta in sig på enskilda individers värderingar och attityder. Det krävs ofta även ett erkännande av denna förändring hos kollektivet, det vill säga ens familj, släkt, jämnåriga eller dylikt (se till exempel Vandello & Cohen, 2008; Schlytter et al., 2011; Svedberg et al., 2013).

I det praktiska arbetet har omgivningens påverkan lyfts fram som ett potentiellt hinder för förändrade attityder och förhållningssätt. Det är vanligt att personer som lever i en hedersrelaterad kontext är eller upplever sig pressade av omgivningen att upprätthålla de hedersrelaterade normerna. För många del handlar det alltså inte om att välja mellan två olika tänkbara synsätt, utan de står inför kravet att byta till ett synsätt som de själva och alla omkring dem tycker är förkastligt och omoraliskt. Man bör således inte underskatta svårigheten i att få en vuxen människa att förändra sina grundläggande värderingar, om de inte själva har en önskan om detta (Svedberg et al., 2013). Rexvid (2014) menar att det krävs att man arbetar normkritiskt för att kunna åstadkomma en aktiv förändring hos personer med hederskulturella värderingar. I det arbetet är det därför viktigt att deltagarna presenteras för normkritiska skildringar av andra personer för att exemplifiera att man kan få status bland sina medmänniskor utan att behöva utöva våld och förtryck (Rexvid, 2011).

Kulturella normer är mottagliga för oväntade och snabba skiften och även en minoritetsgrupp kan ha stor påverkan i utmaningen av normer. Exempel på liknande förändringar är snörning av unga flickor i Kina, en tusenårig tradition som dog ut under en generation i en del regioner på grund av att ett antal familjer slöt upp kring antifotsnörningssällskap, där de bland annat inte lät sina söner gifta sig med kvinnor vars fötter hade blivit snörda (Vandello & Cohen, 2008). Det är därför viktigt att kunna motivera och lyfta fram vad deltagarna vinner på att engagera sig i attitydförändrande arbete. För kvinnornas del kan det vara att de får större frihet att välja sitt eget liv. Men även en del män upplever att de uppnår mer frihet i de fall där de slipper kontrollera och förtrycka sina kvinnliga familjemedlemmar (Rexvid, 2014). Detta kan jämföras med utvärderingen av attitydspåverkans-programmet Sharaf hjältar där flera unga män uppgav att de kände stor lättnad över att inte längre behöva kontrollera och övervaka sina kvinnliga familjemedlemmar (Schlytter et al., 2011).

Medling/familjearbete

En annan typ av metod för att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck som har utvärderats, är försök att påverka dem man misstänker eller vet förtrycker andra familje- eller släktmedlemmar och som har hotat eller utsatt dem för hedersrelaterat våld. Denna metod är snarare familjeinriktad än gruppinriktad och kallas för familjebehandling eller medling (Håkansson, 2006). Metoden riktas mot familjer med ungdomar som flytt eller funderar på att fly från sina familjer på grund av det våld och förtryck som de utsätts för.

I hedersrelaterade konflikter används ibland en form av tvärkulturell medling, som tar hänsyn till kulturella normer som kan inverka negativt på kommunikationen mellan föräldrar och barn. Medlaren intar vid en sådan metod en roll som företrädare för barnen snarare än en traditionell medlarroll (Danna & Cavenaghi, 2011). I Danmark används denna medlingsmetod synbarligen framgångsrikt och man har i en nyligen presenterad rapport från Statens institut för Folkesundhet utvärderat arbetet med medling i familjer där tvångsäktenskap förekommer och sett goda resultat. Bland annat hade samtliga deltagare, som varit möjliga att följa åren efter medlingsförloppet, lyckats undgå tvångsgifte under åren 2008-2012 (Statens Institut for Folkesundhet, 2013).

I Sverige bedrev Linnamottagningen under åren 2009-2012 ett projekt, finansierat av Allmänna Arvsfonden, kallat "Familjearbete i hederskontext". De undersökte om det gick att förbättra situationen för unga som utsatts för hedersrelaterat förtryck och våld genom att samtala med och försöka påverka deras föräldrar (Svedberg et al., 2013). Familjearbetet byggde på en samtalsserie/dialog där en för familjen utomstående aktör från Linnamottagningen samtalande med föräldrarna om situationen och hur den unge önskade att hans/hennes villkor skulle förändras. Syftet med familjearbetet var att föräldrarna så småningom skulle komma till insikt om att deras invanda syn- och förhållningssätt medförde att deras barn for illa samt att de också bröt mot lagen. När samtalsledaren bedömde att det önskvärda målet med samtalen hade uppnåtts avslutades arbetet genom någon form av överenskommelse där man bestämde hur föräldrarna och den unge skulle förhålla sig till varandra i fortsättningen. I vissa fall skrevs ett kontrakt som parterna var överens att man ska följa (Svedberg et al., 2013).

Det råder dock delade meningar om familjearbete/medling är en användbar metod, både vad gäller konflikternas lämplighet/svårighetsgrad och de risker den unge utsätts för, men även om vilka egenskaper eller roll en medlare ska ha. Inom Europa kan man se skiljelinjer mellan länderna: I Storbritannien och Sverige har man en mer negativ inställning till familjearbete jämfört med Nederländerna, Danmark och Norge (Håkansson, 2006).

En viktig del i medling- och familjearbete är att kontakten med familjen och den unges eventuella återförening med familjen löpande måste vägas mot den unges säkerhet. En felbedömning av medlingsresultatet liksom situationen som helhet kan innebära stora risker för den utsatta unge. Risker finns att familjen på nytt kommer att begränsa den unges frihet, eller utsätta denne för våld och förtryck när myndigheterna inte är engagerade (Svedberg et al., 2013). Såväl det brittiska utrikesdepartementet som rådgivningscentret *Southall Black Sisters* i London avråder därför från medling i hedersrelaterade familjekonflikter. De hänvisar framför allt till att maktfördelningen i en familj är för ojämn för att medling ska fungera och man inte kan garantera offrets säkerhet (Håkansson, 2006; Southall Black Sisters, 2006). Även Linnamottagningen har, efter utvärdering av sitt projekt med familjearbete, dragit denna slutsats och konstaterar att det är svårt att bedöma resultat och betydelse av familjearbetet (Svedberg et al., 2013). Denna erfarenhet tycks vara gemensam för medlings- och familjearbete i Europa (Håkansson, 2006; Statens Institut for Folkesundhet, 2013).

Enligt Linnamottagningen handlar familjearbete inte om medling i traditionell bemärkelse, d.v.s. att hitta kompromisslösningar mellan två jämbördiga parter, utan om föräldrar som kränker sina barns rättigheter och utsätter dem för våld och/eller förtryck. Under Linnamottagningens projekt med familjearbete kunde de konstatera att det inte alltid var möjligt att få föräldrarna att helt ändra sin syn på hur den unge skulle behandlas, vilket gjorde att kompromisser många gånger var ofrånkomliga. I vissa fall var kompromisser också det önskvärda målet, framför allt i de fall då den unge själv önskade kunna leva tillsammans med familjen. I sådana situationer kunde den unges förhållanden i vart fall vara bättre efter att man genomfört kompromisser med föräldrarna än tidigare (Svedberg et al., 2013).

Utifrån ovanstående studier kan en dialog mellan offret och gärningspersonerna ibland vara bra, andra gånger är en brytning mellan den unge och familjen nödvändig. Med tanke på de risker som offret utsätts för när denne återvänder till den familj som tidigare utövade förtryck och våld, är det angeläget att få kunskaper om effekterna av familjearbete och medling. Det finns ett klart behov av bättre kunskap om under vilka omständigheter som familjearbete kan ge goda resultat och om det finns situationer som kan vara direkt farliga.

3.6.3 Interventioner inom Kriminalvården

Varje år genomgår ett stort antal klienter i Kriminalvården olika typer av brotts- och missbruksrelaterade behandlingsprogram. Syftet med sådana är att förhindra återfall i brott genom att ge klienten nya

kunskaper, färdigheter och insikter. Programmen riktar sig till olika målgrupper, som till exempel dömda med våldsproblematik, missbruk, kriminella värderingar eller klienter dömda för sexualbrott (Kriminalvården, 2014a). Som framgått ovan saknas en hel del kunskap om riskfaktorer för hedersrelaterad brottslighet, bedömningar av återfallsrisk samt verksamma interventioner för målgruppen. Målgruppen är också svårdefinierad, då det inte finns någon rubricering för hedersrelaterade brott i lagstiftningen. Det är mot denna bakgrund som Kriminalvården och samhället i övrigt har att bemöta dessa klienter. Det finns därför i dagsläget inte något ackrediterat återfallsförebyggande behandlingsprogram inom Kriminalvården som är riktat till just klienter dömda för hedersrelaterad brottslighet.

Kriminalvården har dock inom ramen för s.k. ”Annan Strukturerad Verksamhet”¹¹ (ASV) tagit fram en samtalscirkel, MOSAIK, där frågeställningar rörande hedersrelaterad problematik kan tas upp tillsammans med ämnen som intimitet och relationer, släkt och gemenskap, etnicitet, migration och normsystem, samt kultur och tradition. Samtalscirkeln, som bedrivs på klienternas hemspråk, kan även erbjudas som individuella samtal. MOSAIK är framtagen av Kriminalvården med stöd från Länsstyrelsen Östergötland, sedan man konstaterat att många klienter på grund av språksvårigheter inte kunde delta eller tillgodogöra sig programinnehållet i de övriga program som Kriminalvården erbjuder (Cinthio et al., 2012).

I avvaktan på föreliggande studie ligger MOSAIK:s verksamhet vilande. Någon officiell utvärdering av samtalscirkeln har ännu inte gjorts. Däremot har viss uppföljning av studiecirkelarna genomförts (Kriminalvården, 2011). Utöver samtalscirkeln MOSAIK kan målgruppen erbjudas olika former av mer behandlingsinriktade program, som anses som lämplig för klientens specifika problematik och/eller behov. Ser man till den kunskap som idag finns om hedersrelaterat våld och förtryck är det nära till hands att dra paralleller till relationsvåld, men även med organiserad brottslighet och gängkriminalitet. Inom Kriminalvården finns det ett antal ackrediterade behandlingsprogram mot brottsåterfall och missbruk, bland annat för de som använt våld, hot om våld eller annat kränkande beteende i en nära relation, men också program som riktar sig till dem som vill ta sig ut ur kriminella grupperingar.

Relationsvåldsprogram

Programmet *Integrated Domestic Abuse Programme (IDAP)* vänder sig till män som använt sig av våld, hot om våld eller annat kränkande beteende i en nära relation. Programmet ackrediterades i december år 2006 och bedrivs idag på ett tjugotal frivårdsenheter och 6 anstalter. IDAP:s övergripande mål är att förebygga återfall i brott och verka för utsatta kvinnor och eventuella barns säkerhet. För att nå det senare syftet erbjuds brottsoffret en partnerkontaktperson. Gruppsessionerna för männen består av 27 tillfällen och bygger på en förändringsmodell baserad på social inlärningsteori. Behandlingen är kognitivt beteendeorienterad och innehåller nio moduler. Modulerna heter Icke-våld, Icke-hotfullt beteende, Respekt, Stöd och tillit, Ansvarsskyldighet och ärlighet, Sexuell respekt, Partnerskap, Ansvarsfullt föräldraskap samt Förhandling och rättvisa. Varje modul utforskas vid tre tillfällen. Vid första tillfället definieras temat och klienternas specifika våldsbeteenden analyseras. Vid andra tillfället arbetar klienterna med att förstå hur en specifik våldshandling fungerar som en kontrollmetod. Tredje tillfället handlar om att utveckla och träna alternativa pro-sociala beteenden. Härtill kommer några inledande individuella träffar för bedömning av riskfaktorer och motivation. Efter avslutat arbete i grupp sker 4-6 individuella träffar med en IDAP-handläggare som fokuserar på återfallsprevention (IDAP programmanual, 2009).

Enligt IDAP:s programmanual ska programdeltagande föregås av en riskbedömning med Spousal Assault Risk Assessment Guide (SARA). SARA är en strukturerad klinisk checklista över riskfaktorer för återfall i

¹¹ ASV ska vara en strukturerad och schemalagd verksamhet som leds av en handledares t ex allmänna råd till 3 kap. 1 § fängelselagen (2010:610): Med annan strukturerad verksamhet avses t.ex. självförvaltning, arbetsträning, social färdighetsträning, särskilda aktiviteter för pensionärer eller intagna med funktionsnedsättning samt annan jämförbar verksamhet. Utöver exemplen i det allmänna rådet ingår bl.a. kurser i föräldrakunskap och andra kultur-/studiecirklar.

partnervåld. Checklistan utvecklades i början av 1990-talet och finns översatt till svenska (Belfrage & Grann, 2006). SARA innehåller 20 riskfaktorer grupperade i olika områden; kriminell bakgrund, psykosocial anpassning, tidigare partnervåld, aktuell brottslighet och andra överväganden. Enligt IDAP:s programmanual och riskprincipen (Andrews & Bonta, 2006) ska programmet prioritera de klienter bedöms ha medelhög eller hög återfallsrisk. Klienter som bedöms ha låg risk för återfall i partnervåld bör inte delta i IDAP (IDAP programmanual, 2009).

Relations- och samlevnadsprogrammet (ROS), är ett ackrediterat manualbaserat behandlingsprogram som syftar till att minska risken för återfall i nya sexualbrott. Programmet bedrivs i första hand i en grupp men kan även genomföras individuellt. Programledarnas uppgift är att motivera klienterna att arbeta med de uppgifter som finns i manualen och metoderna flexibelt utifrån individerna. Behandlingen ska bland annat bygga på olika förhållningssätt, läroprocess, positiv förstärkning och gruppdynamiska aspekter. Behandlingen utgår från de dynamiska riskfaktorer som enligt forskning är relaterade till sexualbrott och fokuserar på kognitiva förvrängningar, intimitet, relationsproblematik, känsloreglering, avvikande sexualitet och riskhantering. Utöver gruppsammansättningarna får vissa klienterna även individuella psykologsamtal.

Alternativ Till Våld (ATV) är en behandling av psykodynamisk och kognitiv karaktär som vänder sig till män som utövar våld i nära relation. ATV används framför allt i socialtjänsten och har sitt ursprung i Norge, där ATV-stiftelsen varit verksamma i omkring 20 år (Länsstyrelsen i Stockholm, 2010). Behandlingen genomförs ofta över lång tid och bygger på flera principer för att våldsutövaren ska kunna finna lämpliga och långsiktigt hållbara alternativ till våld. ATV utgår från en process i flera steg med syfte att bryta tystnaden om våldet, placera ansvaret för våldet hos våldsutövaren och bearbeta för att uppnå förändring. Bland annat sker detta genom undersökning av våldets sammanhang och man tittar även närmare på våldsutövarens beteende kopplat till dennes livshistoria. ATV utgår från att det inte finns något "blint" våld, utan att våldet tar sin början i våldsutövarens liv, tankar och känslor. Har våldsutövaren själv utsatts för våld anses bearbetningen av det traumat ha inverkan på dennes egen våldsutövning.

Våldets konsekvenser diskuteras också inom ramen för ATV, både för offret men även för våldsutövaren själv. Syftet är att hjälpa våldsutövaren att utveckla ett fungerande känsloliv och förmåga att känna empati. Men även vissa attityder och normer kan utmanas såsom att våldsutövaren anser sig ha rätt att utöva våld, till exempel i barnuppföstran eller som en del av en patriarkal familjestruktur (Socialstyrelsen, 2011).

Program mot organiserad brottslighet

Entré är Kriminalvårdens behandlingsprogram för personer som vill och behöver stöd i att lämna en kriminell gruppering eller organiserad brottslighet. Det är ett individuellt utformat behandlingsprogram och bedrevs under 2012 som en förstudie på två frivårdskontor. Under 2013 övergick förstudien till ett pilotprojekt där programledare utbildades i Malmö, Stockholm och Göteborg. Entré bygger bland annat på behandlingsstrategier som funktionell analys, social problemlösning och kognitiv omstrukturering. Behandlingen har sin utgångspunkt i att grupptillhörigheten i sig har en betydande påverkan på individens kriminalitet och fokus ligger därför på vilka sociala och psykologiska behov en eventuell tillhörighet i en kriminell gruppering svarar upp mot i det enskilda fallet. Entré utgår dock inte enbart från specifika riskfaktorer kopplade till organiserad brottslighet eller tillhörighet i en kriminell gruppering, utan även från generella riskfaktorer för återfall i våldsbrott eller annan kriminalitet.

I jämförelse med många andra behandlingsprogram är Entré mer flexibelt i sitt upplägg och insatserna är specifikt inriktade på varje klients problemområden. Programmet ska så långt som möjligt kunna skraddarsys för varje enskild klient i såväl omfattning som utformning. Programledaren ska identifiera klientens kriminogena behov och mottaglighetsfaktorer och utifrån dessa avgöra fokus för behandlingsinsatsen genom en så kallad fallformulering (Kriminalvården, 2014b).

Programmet är uppbyggt kring sex olika teman, grundade på kända generella riskfaktorer för återfall i kriminalitet samt även för målgruppen specifika riskfaktorer/drivkrafter:

- Attityder och värderingar
- Relationer och umgänge
- Aggressivitet och våld
- Identitet och självbild
- Praktisk social situation
- Annat tema utifrån individuellt behov

Entré har följaktligen huvudfokus på våld och aggressivitet. I och med att behandlingsstrategierna har stöd i aktuell forskning kring vad som är effektivt för målgruppen våldsbrottsdömda i stort erbjuds det numer även som ett individuellt alternativ till klienter med hög risk för återfall i brott och med våldsproblematik (Sandén, 2014).

Riskbedömningsinstrument för hedersvåld

Det finns i Sverige idag två riskbedömningsinstrument som används för att bedöma återfallsrisken vid hedersrelaterat våld och förtryck; (*PATRIARK*) och (*FREDA*). *PATRIARK* är ett riskbedömningsinstrument som används som hjälpmedel för att bedöma risken för återfall i hedersrelaterat våld. Den är framarbetad för att användas inom polis, socialtjänst, psykiatri, och Kriminalvård. Den grundläggande idén är att *PATRIARK* ska utgöra en systematisk, standardiserad, och praktiskt användbar grund för bedömningar av återfallsrisker och planering av nödvändiga skyddsåtgärder (Kropp, Belfrage & Hart (2013). Konstruktören Henrik Belfrage avsåg även att *PATRIARK* ska kunna fungera som ett *stöd* i bedömningen av om ett ärende är hedersrelaterat eller inte, samt för att kunna strukturera informationen och för att se till att rätt frågor blir ställda. I andra fall kan *PATRIARK* fungera som ett diskussionsunderlag i samtal med klienten (BRÅ, 2012).

PATRIARK är utformad som en checklista med två delar: riskfaktorer för hedersrelaterat våld hos den eller de som hotar, och sårbarhetsfaktorer hos den eller de som hotas. Riskfaktorerna baseras på forskning kring risk för våld i allmänhet och partnervåld, bland annat HCR-20 och SARA, men även litteratur som specifikt behandlar hedersrelaterat våld och förtryck. Sårbarhetsfaktorerna är framför allt hämtade från Stalking Assessment and Management (SAM), ett instrument som är under utprovning när det gäller offer för stalkning (Kropp, Belfrage & Hart (2013).

PATRIARK används idag framför allt inom Polismyndigheten för att bedöma risk för upprepat hedersrelaterat våld och/eller förtryck, samt vilken form av skydd som i så fall är nödvändigt. Information hämtas från flera olika källor och bedömningen ska helst innehålla förhör med en eller flera i den aktuella familjen, målsäganden, vittnen och en genomgång av tillgängliga handlingar och registerdata (BRÅ, 2012).

Det finns ännu inga studier på *PATRIARK*:s reliabilitet respektive validitet. Instrumentet är dock till stor del framtagen på litteratur om hedersvåld, men även på vetenskaplig grund avseende andra brottstyper med vilka man kan dra paralleller till hedersrelaterat våld och ur den synvinkeln innehåller instrumentet riskfaktorer som visat sig ha betydelse för framtida våldsutövning (Kropp, Belfrage & Hart (2013). Enligt en rapport om polisens utredningar av hedersrelaterat våld (BRÅ, 2012) tycks polisen dock generellt sett ha gjort ett mer grundligt arbete i de ärenden som *PATRIARK* har använts. Det är också en betydligt större andel ärenden som blivit personupplärade när *PATRIARK* har använts. Användningen av *PATRIARK* är olika omfattande i de olika polismyndigheterna. Enligt BRÅ har vissa myndigheter en väl utarbetad struktur för hur *PATRIARK* ska genomföras medan andra knappt har kommit igång med att använda checklistan (BRÅ, 2012). Vidare saknas en specifik utbildningsstruktur för användningen av *PATRIARK* som riskbedömningsinstrument. *PATRIARK* kräver omfattande intervjuer med offer, förövare och personer i klientens närhet. Det är en betydande process där handläggaren själv ansvarar för

att bedöma inhämtad information, vilken sin tur kan vara svårkontrollerad. Vissa delar av PATRIARK är därutöver mer explorativa än fullt vetenskapligt underbyggda.

FREDA utvecklades i enlighet med ett regeringsbeslut av den 20 juni 2007, S2007/5730/ST, där IMS fick i uppdrag att identifiera och kvalitetssäkra standardiserade bedömningsinstrument som kan användas i socialtjänstens arbete med kvinnor som utsätts för våld i nära relationer. FREDA är en kombination och modifiering av flera internationella instrument och är i första hand avsett för Socialtjänstens personal i direktkontakt med brottsutsatta. Syftet med FREDA är att synliggöra våldet och att göra riskbedömningar för fortsatt våld (Socialstyrelsen, 2012b).

Bedömningen består av tre metoder; kortfrågor, beskrivning och farlighetsbedömning med olika syften. Kortfrågorna ska fungera som ett stöd till att våga fråga om våld i enskilda ärenden, beskrivningsmetoden är en hjälp att få en uppfattning om karaktären på det våld som förekommit och farlighetsbedömningen är till för att bedöma risken för fortsatt utsatthet samt behov av fortsatt skydd (Socialstyrelsen, 2012b).

I likhet med PATRIARK har FREDA ännu inte testats utifrån svenska förhållanden enligt vetenskaplig standard. Brottsofferjouren har riktat kritik mot FREDA som riskbedömningsinstrument. Av kritiken kan nämnas bland annat att instrumentet är framtaget av en forskargrupp som inte har någon dokumenterad kompetens och erfarenhet av vare sig våldsutsatthet eller hot- och riskbedömningar. Vidare är klienten själv den enda källan till information i form av svar på självskattningsfrågor om våldets omfattning och karaktär samt risk för återfall. Forskarteamet som tagit fram FREDA anses av Brottsofferjourenas Riksförbund (Carlsson, 2013) ha bortsett från både normaliseringsprocessen och traumabandet som kan uppstå mellan offer och förövare. Samtidigt är FREDA väl grundat i publicerad forskning och framtaget av en myndighet. Till skillnad från PATRIARK som är licensbaserad föreligger inga ekonomiska intressen bakom spridningen av FREDA. FREDA upplevs också som användarvänligt och är mindre resurskrävande än PATRIARK eftersom det är klienterna/offret som själva skattar sin hot- och riskbild.

3.7 Frågeställning 6 och 7. Inventera vilka aktörer i Sverige som verkar praktiskt på området. Inventera vilka huvudsakliga aktörer, i Sverige och internationellt, som arbetar praktiskt och/eller med kunskapsutveckling på området.

Det finns ett antal myndigheter och organisationer som arbetar praktiskt med att motverka hedersrelaterat våld och att ge stöd till offer. I många fall går det inte att göra en åtskillnad mellan organisationer och myndigheter som arbetar med kunskapsutveckling och de som arbetar praktiskt. Större organisationer, som NCK, kan bedriva både forskning och mer praktiskt inriktat arbete samtidigt, som till exempel att ta fram förebyggande åtgärder för brottsoffermyndigheter och ge utbildning, träning samt stöd till såväl yrkesverksamma som utsatta. En del av insatserna rör personer som utövar våld i parrelationer.

Förutom insatsen med samtalscirkeln MOSAIK i Kriminalvården, har det inte gått att finna några aktörer som uttalat arbetar praktiskt med gärningsmän som begått hedersrelaterade brott. Aktörer som kan antas ha större kontakt med möjliga förövare är Socialtjänst och skola. Bland annat har skolan en skyldighet att anmäla till polis eller socialtjänst om det finns misstanke om att ett barn far illa. Socialtjänsten har också ett ansvar att anmäla till Polisen om det finns en misstanke om att barn (eller ungdomar) blir utsatta för hedersrelaterad brottslighet. I Socialtjänstens allmänna råd och föreskrifter står det att en polisanmälan skyndsamt bör göras, *såvida det inte strider mot barnets bästa* (SOF 2014:6). Åklagare och polis *bör* konsulteras om det är oklart om en polisanmälan ska göras eller inte. Socialtjänsten kan således besluta om att inte göra polisanmälan, även om det finns misstanke om att det förekommer hedersrelaterat våld och förtryck.

Nedan presenteras en *översikt* av de insatser som gjorts i Sverige under senare år samt vilket praktiskt arbete och kunskapsutveckling som finns i övrigt, främst i Europa och engelsktalande länder.

3.7.1 Aktörer i Sverige

Regeringens satsning för att motverka hedersrelaterat våld har bland annat visat sig i de två handlingsplaner som antogs under perioden 2007-2010 : *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer* (skr. 2007/08:39) och *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja* (skr. 2009/10:229). Handlingsplanerna har inriktats på förebyggande arbete, ökat skydd och stöd till våldsutsatta, höjd kvalitet och effektivitet i rättsväsendet, utvecklande av insatser riktade till personer som utövar våld, ökad samverkan mellan olika myndigheter och organisationer samt att stärka kunskapsutvecklingen om hedersrelaterade brott för yrkesverksamma och allmänhet.

Nationellt centrum för kvinnofrid, NCK, är ett kunskaps- och resurscentrum vid Uppsala universitet. NCK har regeringens uppdrag och finansiering för att höja kunskapen på nationell nivå om mäns våld mot kvinnor och utveckla metoder för omhändertagande av våldsutsatta kvinnor. I uppdraget ingår att arbeta med metodutveckling, information, utbildning, kunskapsammanställning och forskning. Verksamhetsområdet utökades 2008 till att även omfatta våld i samkönade relationer samt hedersrelaterat våld och förtryck. På sin hemsida finns resursen Kunskapsbanken vars syfte är att ge stöd till, i första hand yrkesverksamma som arbetar med eller möter hedersrelaterat våld, men även för att sprida forskning och erfarenhetsbaserad kunskap inom området. NCK driver dessutom en nationell stödtelefon, Kvinnofridslinjen. Information som inhämtats från samtalen ger också kunskap om våldsutsatta kvinnors situation. NCK har samlat ett stort antal utvärderingar av hedersrelaterat våld, samt skapat en egen kunskaps - och forskningsöversikt som innehåller kunskap om området inom Sverige och internationellt (NCK, 2010). Översikten visar bland annat att det finns behov av ytterligare forskning om det hedersrelaterade våldets former och uttryck samt av forskning och utvärdering av arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap under svenska förhållanden.

Sedan 2004 har samtliga *länsstyrelser* haft i uppdrag av regeringen att främja och stödja regionala insatser för att motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Det nuvarande uppdraget löper under 2011-2014 och innefattar även insatser för att motverka att unga blir gifta mot sin vilja. *Länsstyrelsen Östergötland* har sedan år 2005 haft regeringsuppdraget att nationellt arbeta förebyggande mot hedersrelaterat våld. Uppdraget har i huvudsak bestått av att bevilja projektmedel till projekt som verkar i hela landet eller över länsgränserna. Man anordnar också utbildningar i hela landet. Länsstyrelsen samarbetar också med andra länsstyrelser och myndigheter för metodutveckling och samverkan mellan olika yrkesgrupper i arbete med familjer i ett hederssammanhang. Länsstyrelsen Östergötland har en särskild webbportal om hedersrelaterat våld (<http://projektwebbar.lansstyrelsen.se/hedersfortryck/Sv/Pages/default.aspx>).

Regeringen gav 2013 Länsstyrelsen Östergötland i uppdrag (U2013/5290/JÄM) att utveckla ett nationellt kompetensteam, som ska samordna och stödja arbetet mot tvångs- och barnäktenskap liksom hedersrelaterat våld och förtryck. Teamet har medlemmar bland annat från Länsstyrelsen Östergötland, Socialstyrelsen, Inspektionen för vård och omsorg (IVO), hedersrelaterat våld -strateger samt socialsekreterare.

Utifrån handlingsplanerna har uppdrag getts till Arvsfonden, Socialstyrelsen, Ungdomsstyrelsen, Brottsoffermyndigheten, Länsstyrelserna, NCK, Rikspolisstyrelsen, BRÅ, Skatteverket, Migrationsverket och Allmänna barnhuset. Dessa har bland annat förmedlat projektmedel ämnade att höja kompetensen för yrkesverksamma som kan möta hedersrelaterat våld, informera allmänheten med mera. Projektmedel har avsett förebyggande arbete, skydd och stöd till brottsutsatta samt förbättrad samverkan mellan olika myndigheter och organisationer. Projektmedel har kunnat sökas av kommuner, landsting och frivilligorganisationer. Från år 2007 till 2010 har drygt en miljard avsatts för insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck utgående från handlingsplanerna. Arvsfonden har förmedlat projektmedel som enbart kunnat sökas av frivilligorganisationer och även finansierat utvärdering av projektområden som fått

arvsfondspengar. Socialstyrelsen har förmedlat projektmedel till kommuner och landsting och Brottsoffermyndigheten projektmedel till forskning.

Uppdrag och projektmedel har riktat sig till yrkesverksamma inom polis, åklagarmyndigheter, domstolsväsende, landsting, socialtjänst, skola, frivilligarbetande samt till ungdomar, brottsoffer och i viss mån förövare. Insatserna har innefattat kompetensutveckling av yrkesverksamma med utbildningar, seminarier och föreläsningar, informationskampanjer till allmänheten, forskning, studier och utvärderingar, portaler med information och sammanställningar av forskning vänd till yrkesverksamma och information till allmänhet. Myndigheter och organisationer som har pågående uppdrag är NCK, Socialstyrelsen, Länsstyrelsen, Skatteverket, Migrationsverket och Allmänna barnhuset.

BRÅ har följt upp och utvärderat de insatser som härrör från handlingsplanerna. En omfattande utbildningsinsats har genomförts och kunskapsnivån i hela landet verkar ha höjts avsevärt (BRÅ, 2010). Flera olika myndigheter har varit engagerade i insatserna, som bedrivits i projektform. Det har dock funnits farhågor för att projekten har en bristande förankring i den etablerade verksamheten och inte kommer att fortleva efter projekttidernas slut.

Arvsfonden har under perioden 1997 till 2007 gett bidrag på totalt 15 miljoner till 22 projekt inom området hedersrelaterat våld och förtryck. Projekten har gett individuellt stöd till flickor och unga kvinnor, arbetat med attitydförändringar på individnivå och bedrivit informationsarbete. Projekten har utvärderats med inriktning på metod- och kunskapsutvecklande insatser och om projekten lett till mer bestående verksamheter. En slutsats var att de organisationer inom civilsamhället, som bedriver individuellt stödarbete i form av skyddat boende eller annan jourverksamhet, behöver ha ett särskilt stöd från det offentliga sidan. En uppfattning är att det finns behov av större samverkan mellan frivilligorganisationer och myndigheter samt metodutveckling beträffande individuellt stödarbete för flickor/kvinnor och pojkar/män i riskzon då detta arbete anses vara särskilt krävande.

Regeringen har i handlingsplaner haft som målsättning att kvalitetsutveckla arbetet för våldsutsatta kvinnor med barn som bevittnat våld samt för våldsutövare. Socialstyrelsen har haft i uppdrag att fördela medel och följa upp insatserna, (S2011/11337/FST, Socialstyrelsen, 2013a). Socialstyrelsen har därutöver haft (S2012/3248/FST) ett uppdrag att utveckla metoder och vägledning för arbetet med personer som utövar våld mot närstående. I uppdraget ingick även att metoder för att utveckla samverkan mellan kommuner och Kriminalvården skulle identifieras, för att fånga upp och motivera klienter som deltagit Kriminalvårdens programverksamhet att efter frigivning fortsätta i behandling.

Utbildningar och verksamheter inom rättskedjan

NCK redovisade i en studie 2012 tillgången till utbildning för yrkesverksamma inom rättskedjan och andra myndigheter när det gäller mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer (Friström, 2012). Studien omfattade enskilda kurser vid universitet och högskolor, i grundutbildningar samt, i och med kartläggningen, även i myndigheters fortbildning. I kartläggningen ingick myndigheterna i rättskedjan; Polisen, Åklagarmyndigheten, Domstolsverket, Rättsmedicinalverket, Kriminalvården samt Försvarsmakten, Försäkringskassan och Migrationsverket.

I inventeringen framkom att myndigheter har utbildningar i hedersrelaterat våld och förtryck, att kunskapen är god men att det finns stora variationer i fortbildningens innehåll, omfattning och kontinuitet. NCK menar att det finns risk för att avsaknaden av en reglering av innehållet i utbildningarna kan göra att den önskade kompetensen mer vilar på enskilda personers engagemang än på en långsiktig fortbildningsstruktur (Friström, 2012). Samtliga myndigheter ger fortbildning om framför allt mäns våld mot kvinnor. Hedersrelaterat våld och förtryck ingår också i myndigheternas fortbildning, men inte i samma utsträckning. Det vanligaste är att ämnet ingår i myndigheternas fortbildning om mäns våld mot

kvinnor. Åklagarmyndigheten och Kriminalvården har specifika vidareutbildningar om hedersrelaterat våld (ibid).

Polisen har ett särskilt utbildningsmaterial om hedersrelaterad brottslighet och har bland annat samarbetat med London Metropolitan Police för att utbyta erfarenheter (Rikspolisstyrelsen, 2010). Inom Polisen görs vanligtvis hot- och riskbedömningar med beslutstöden SARA och PATRIARK och de kan vid behov hjälpa till med olika former av skydd, till exempel överfallslarm. Det finns kontaktpersoner med särskild kompetens i brottstypen på varje polismyndighet samt personer specialiserade på personskydd. År 2013 införde Polisen ett nationellt kompetensteam med särskild kompetens inom hedersrelaterad brottslighet, som finns som expertstöd vid komplicerade ärenden (Rikspolisstyrelsen, 2014).

Åklagarmyndigheten har en utbildning i hedersrelaterat våld, liksom en handbok som stöd och vägledning till åklagare (Åklagarmyndigheten, 2013). Åklagaren ska tillsammans med polisen göra en bedömning av familjeförhållandena för att om möjligt identifiera om hedersmotiv förekommer. Även målsäganden, den misstänkte och familjemedlemmar ingår i den bedömningen samt om gärningarna i sig är hedersrelaterade och/eller begångna i en hedersrelaterad miljö. Åklagarmyndigheten menar att det under förundersökningen krävs särskilda hänsynstaganden och riskbedömningar som skiljer sig från den prövning som görs vid andra handläggningar. Inom *Domstolsverket* ingår hedersrelaterat våld och förtryck som en del i utbildningen av fiskaler (jurister som genomgår domarutbildning). Området finns också som en endagsutbildning inom familjerätt för domare och ingår även som ämne i *Kriminalvårdens* grund- och fortbildning för kriminalvårdare (Friström, 2012).

Kriminalvården har ingen särskild markör eller ”flaggning” för klienter som dömts för hedersrelaterad brottslighet. Däremot har Kriminalvården Region Öst, i samarbete med Länsstyrelsen i Östergötland, tagit fram ett arbetsmaterial med förslag på frågor att ställa till klienter i Kriminalvården som man misstänker kan leva i en hederskontext. Materialet är tänkt att vara ett stöd för handläggare som exempelvis ska upprätta en verkställighetsplanering (VSP, Kriminalvården, 2013). Kriminalvården har även bedrivit en samtalscirkel, MOSAIK, vars målgrupp är klienter vilka önskar samtala om frågor som relationer, kulturer, jämställdhet, etnicitet, mångfald och lärande. Under perioden 2009 till 2010 genomfördes sammanlagt 15 samtalscirklar. Verksamheten har under 2014 fortsatt att bedrivas på anstalten Salberga. Man har haft 6 cirklar som genomförts på arabiska och persiska med sammanlagt 35 deltagare. Cirkelledarna är vårdare, med egen erfarenhet av att migrera (Andersson, 2015).

Utbildningar och verksamheter av andra aktörer

Regeringsuppdraget till *Ungdomsstyrelsen*, numera *myndigheten för ungdoms- och civilsambällesfrågor (MUCF)* var att genomföra insatser för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja (IJ2010/750/UF). I uppdraget ingick att etablera ett myndighetsnätverk, utarbeta information till relevanta målgrupper, kartlägga förutsättningarna för långsiktigt förebyggande arbete och behov av metodutveckling, samt utbildningsinsatser riktade till anställda inom myndigheter och kommuner (Ungdomsstyrelsen 2012). Kartläggningen visade på vikten av att socialtjänst, polis, ungdomsmottagningar, barn- och ungdomspsykiatri, fritidsverksamhet och ideella organisationer samarbetar för att förebygga att unga blev gifta mot sin vilja. I myndighetsnätverket för samordning kring dessa frågor har förutom Ungdomsstyrelsen följande myndigheter deltagit: Barnombudsmannen, Brottsoffermyndigheten, BRÅ, Kriminalvården, Länsstyrelserna i Stockholm, Skåne, Västra Götaland och Östergötland, Migrationsverket, NCK, Nämnden för statligt stöd till trossamfund, Rikspolisstyrelsen, Skolverket, Skatteverket, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut, Sveriges Kommuner och Landsting samt Åklagarmyndigheten. Uppdraget slutfördes 2012 och överlämnades till Länsstyrelsen i Östergötland samma år (ibid).

I genomförandet av uppdraget har Ungdomsstyrelsen/MUCF samarbetat med länsstyrelser, kommuner och ideella organisationer. Insatserna har bland annat inneburit föreläsningar, seminarier, mässinformation och utbildningar. Utbildningarna har varit inriktade på förebyggande insatser i arbetet med unga och

föräldrar och omfattat deltagare från socialtjänst, skola, elevhälsa, polis, ungdomsmottagningar samt kvinnojourer, trossamfund, etniska och andra ideella organisationer. Ungdomsstyrelsen/MUCF har också en egen avdelning om tvångsäktenskap på sin webbplats där det går att finna information om ungas rättigheter, svenska lagar, hedersbrott i utlandet och vart unga kan vända sig för att få hjälp (www.ungdomsstyrelsen.se/giftmotsinvilja) vilken nu är kopplad till Länsstyrelsens i Östergötland särskilda webbsida med information om hedersrelaterat våld och förtryck (<http://projektwebbar.lansstyrelsen.se/hedersfortryck/Sv/regionala-insatser/Pages/default.aspx>).

Det finns vidare ett stort antal *frivilligorganisationer* i Sverige som möter personer utsatta för hedersrelaterat våld, i första hand kvinnor. En del, som Barnens Rätt I Samhället, BRIS, och Terrafem, har verksamheten uppbyggd i första hand kring att ge stöd genom samtal över hjälptelefon. Andra, som Elektra och Glöm aldrig Pela och Fadime (GAPF), arbetar också med att sprida information, driva samtalsgrupper och bilda opinion. Kvinno- och tjejjourer arbetar med samtal, boende och hjälptelefonen Kvinnofridslinjen samt samarbetar med andra organisationer för att ge kvinnor skydd, råd och stöd. Kvinnors Nätverk är ett kunskapscenter vad gäller ungdomars och kvinnors rättigheter i Sverige och driver verksamheten Linnamottagningen som ger stöd och behandling. Utöver dessa finns bland annat organisationerna Tjejers Rätt i Samhället (TRIS), ALMAeuropa, Somaya och Unga Kvinnors Värn (UKV).

I vissa *landsting/regioner* finns särskilda enheter eller centrumbildningar för forsknings- och utvecklingsarbete som berör barn som utsatts för våld, däribland hedersrelaterat våld. Västra Götalandsregionens kompetenscentrum om våld i nära relationer (VKV) driver i samarbete med Göteborgs stad och Länsstyrelsen Västra Götaland bland annat informations- och kunskapsportalen www.valdinararelationer.se. Här finns också information och uppgifter som vänder sig till förövare av våldet (Socialstyrelsen, 2012b).

Socialstyrelsen har utvärderat insatser inom hela det område som omfattas av regeringens handlingsplaner. I den konsekvensutredning med förslag till föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer av Socialstyrelsen 2013, lyfter man fram att insatser som riktar sig till våldsutövare är en viktig del av socialnämndens arbete (Socialstyrelsen, 2013b). Socialstyrelsen fann i en kartläggning från år 2006 50 verksamheter som riktade sig till män som utövar våld i nära relationer. Individuella samtal var den vanligaste formen av behandling (86 % av verksamheterna). Vid riskbedömningar om våld och fortsatt våld använder kommuner ofta checklistor, frågemanualer och utrednings- och bedömningsmetoder. De vanligaste använda metoderna är SARA, PATRIARK, FREDA och SAM (Socialstyrelsen, 2009). När det gäller hedersrelaterat våld rekommenderades att socialnämnderna fortsättningsvis använder en standardiserad bedömningsmetod (Socialstyrelsen, 2013b).

Mellan åren 2012 och 2014 utförde Socialstyrelsen en nationell uppföljning, granskning och kartläggning av kommunernas arbete i 80 kommuner (Socialstyrelsen, 2014b). Syftet var att sammanställa forskning över risk- och skyddsfaktorer för hedersrelaterat våld samt uppdatera den kartläggning av interventioner vid hedersrelaterat våld som genomförts 2010. Resultatet visade att det inte finns några vetenskapliga studier eller utvärderingar av interventioner när det gäller hedersrelaterat våld. Slutsatser av inventeringen var att det behövs forskning på interventioner samt dokumentation, uppföljning och utvärdering av de insatser som görs.

Författningen Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer trädde i kraft våren 2014. Dessa omfattar målgrupperna våldsutsatta kvinnor och män, barn som bevittnat våld och barn som utsatts för våld samt våldsutövare (Socialstyrelsen, 2014a). Författningen riktar sig till socialtjänstens, hälso- och sjukvårdens samt tandvårdens arbete med målgrupperna. I föreskrifterna fastslås att socialnämnden i kommunerna ansvarar för ett helhetsgrepp och att hela familjen får den hjälp och stöd som respektive person behöver (prop. 2006/07:38 s. 25). Socialnämnden ska efter en bedömning erbjuda

adekvat stöd och hjälp till män som utövar våld för att de ska kunna förändra sitt beteende. Detta anses alltså ingå i det förebyggande arbetet mot våld i nära relationer. Författningen innehåller också en bestämmelse som avser den enskildes behov enligt 4 kap. 1 § SoL, om att socialnämnden ska kunna erbjuda också annat stöd och hjälp till våldsutövare.

3.7.2 Aktörer internationellt

I detta avsnitt redovisas ett antal länder som kommit långt i arbetet med hedersrelaterade frågor. Valet har initialt utgått från de länder som ingår i det s.k. Round-Tablesamarbetet för nationella kriminalvårdsmyndigheter, det vill säga Australien, Belgien, Danmark, Finland, Irland, Island, Kanada, Nederländerna, Norge, Nya Zeeland, Storbritannien, Sverige samt Tyskland. Generaldirektörerna för kriminalvården i respektive länder träffas två gånger per år och utbyter information och erfarenheter. Dessutom redovisas årligen en sammanställning av statistik inom viktiga områden i kriminalvården som; tillströmning av klienter, beläggning och klientsammansättning, personalfrågor som löner och personaltäthet, budgetinformation samt nyckeltal inom olika områden inom ländernas kriminalvård (Swedling & Tallving, 2012).

Flera länder, som i Skandinavien, har särskilda handlingsplaner mot hedersrelaterat våld. I länder som Irland, Island, Nya Zeeland och dessutom Frankrike och USA verkar problemet ännu inte ha uppmärksammats i någon högre grad från statligt håll; de har därför undantagits från redovisningen nedan.

Norge

I Norge ses hedersrelaterat våld som en form av våld i nära relation. Norge har i arbetet mot hedersrelaterat våld fokuserat på att motverka tvångsäktenskap och könsstympning. I handlingsplanen ”Handlingsplan mot tvångsäktenskap, könnslemlestelse og alvorlige begrensninger av unges frihet 2013-2016” (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet [BLD], 2013) lyfter man fram behovet av fortsatt arbete för ökad kunskap, beredskap och samordning mellan myndigheter och organisationer. Huvudansvaret för detta arbete ligger på Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi), en myndighet underställd BLD som har ansvaret för att koordinera regeringens arbete. En av IMDi:s huvuduppgifter är, förutom förebyggandet av tvångsäktenskap och könsstympning, kunskapsutveckling och kunskapsförmedling. Uppdraget är fördelat på fyra områden: a) ett kompetensteam mot tvångsäktenskap och könsstympning, b) minoritetsrådgivare i skolorna, c) integreringsrådgivare på norska ambassader/konsulat i utlandet samt d) ekonomiskt stöd till frivilligorganisationer som arbetar förebyggande och för ökad medvetenhet om tvångsäktenskap och könsstympning.

Kompetensteamet består av representanter från Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), Politidirektoratet (POD), Utlendingsdirektoratet (UDI), Helsedirektoratet (Hdir), Arbeid- og velferdsdirektoratet (NAV) och IMDi, som har det administrativa ansvaret. Teamet har som uppgift att arbeta mot tvångsäktenskap och könsstympning. Det ger råd, vägledning och assistans till personal som direkt arbetar med frågor som rör hedersrelaterat våld och kontroll. Kompetensteamet är också en kontaktpunkt för Utrikesdepartementet. Teamet arbetar med att genom olika kanaler sprida kunskap och ansvarar dessutom för att nationellt fördela bostäder till ungdomar över 18 år som behöver eget boende på grund av att de är utsatta för tvångsäktenskap eller hot om tvångsäktenskap. Minoritetsrådgivare arbetar i skolorna med att motverka att ungdomar utsätts för extrem kontroll som leder till allvarliga begränsningar av ungas frihet samt med att förebygga tvångsäktenskap och könsstympning genom råd, vägledning och andra förebyggande åtgärder. Integreringsrådgivare på norska ambassader och konsulat i utlandet hjälper norska ungdomar som riskerar bli utsatta för tvångsäktenskap i sina forna hemländer att komma tillbaka till Norge.

I handlingsplanen framhålls vikten av att informera aktuella trossamfund om gällande lagstiftning. Man lyfter också fram det psykiska våld den unge kan vara utsatt för och rätten till stöd och hjälp från psykiatrin. Dessutom redovisas ett antal genomförda eller pågående planer för att öka kunskap om och

motverka förekomsten av könsstympning. Förutom IMDI arbetar Barnevernetjensten tillsammans med polisen med förebyggande insatser.

I Norge finns även ett konfliktråd, där man arbetar med medling. Parterna får en möjlighet att lösa konflikter utanför den ordinarie rättsapparaten. Metoden kallas för «Förenklad dialog» och har inspirerats av engelskans «Restorative Justice». I norska regeringens handlingsplan från 2012-2013 mot våld i nära relationer är en av åtgärderna att erbjuda förenklad dialog i fall som rör hedersrelaterat våld, inklusive tvångsäktenskap, kvinnlig könsstympning och extrem kontroll. Metoden ska utvecklas genom utbildning, kompetens- och metodutveckling inom ramen för Konfliktrådets arbete i Sør-Trøndelag (Justis- og Beredskapsdepartementet, 2014b). Forskare har utvärderat dialog som metod i konflikt mellan föräldrar och unga, författarna framhåller dock att det är en brist att föräldrarnas inställningar till hedersrelaterat våld inte undersöks (Bråten & Elgvin, 2014). Poliskåren i Norge använder sig av instrument/mallar som vägledning vid förhör av offer och misstänkta för hedersrelaterade brott. Svenska beslutsstödet PATRIARK används för riskbedömningar.

En forskningsöversikt av det fristående forskningsinstitutet FAFO, initierad av IMDi, undersökte om de politiska beslut som tagits i Norge angående tvångsäktenskap, könsstympning och allvarliga begränsningar av ungas frihet varit forskningsbaserade (Bråten & Elgvin, 2014). Forskarna anser att det är helt nödvändigt att undersöka föräldraperspektivet för att få ett empiriskt underlag och inte förlita sig på forskning om kultur i hemländer. Man riskerar annars att inte fånga in betydelsen av migrationskontexten och möjliga förändringsprocesser över tid. Det saknas också kunskaper om vilka faktorer som gör att vissa föräldrar, trots att de har liknande norm- och värdesystem, tar till tvång och våld och andra inte. Ett sätt att hämta in kunskap kunde enligt författarna vara att göra en bred studie av föräldrar och unga från både majoritets- och minoritetsgrupper. Ett annat sätt som föreslås är att studera fall från samhällets hjälpinsatser eller rättsväsendet där man vet att det förekommit tvång och våld. En av forskningsrapportens återkommande slutsatser är att det inte finns någon utvärdering av om de åtgärder som satts in haft någon effekt. De personer som varit mottagare av åtgärder har inte heller tillfrågats (ibid).

Danmark

Danmark har en nationell strategi från år 2012 (Social- og integrationsministeriet, 2012) för att motverka hedersrelaterat våld. Denna innebär bland annat rådgivning till kommuner, utbildning av yrkesverksamma, stöd till unga genom vägledare på skolor och dialog med unga och föräldrar. Ett nätverk har skapats av i första hand statliga myndigheter, som löpande ska koordinera arbetet mot hedersrelaterade konflikter. Nätverket består av Social- og Integrationsministeriet, Justitieministeriet, Rigspolitiet, Udenrigsministeriet, Ministeriet for Barn- og Undervisning og Ministeriet for Ligestilling og Kirke.

En central rådgivningsenhet etablerades 2012 vid Social- og Integrationsministeriet i den Nationale Videns- og Specialrådgivningsorganisation (VISO) inom Danmarks Socialstyrelse med expertis som ger stöd och rådgivning till kommuner om hedersrelaterade konflikter. Andra initiativ är skyddat boende för pojkar och unga män och stärkt stöd för att motverka ungas resor och vistelser i föräldrarnas hemland som sker mot den unges vilja - tvångsäktenskap och s.k. omskolningsresor. Ungdomar som inte anses uppföra sig enligt normerna skickas ibland till familjemedlemmar i hemländerna för att uppföstras (ibid). Bland annat har skolor och förskolor en skyldighet att meddela kommunen om elevers frånvaro, i de fall skolan inte haft kontakt med eleven på en vecka och det inte finns upplysningar om orsaken till frånvaron (Ministeriet for flygtinge, invandrere og integration, 2010). Skolan ska också informera kommunen om elevers avbrott i studier på grund av utlandsvistelse. Utrikesministeriet och ambassader ska ge hjälp till ungdomar som vistas mot sin vilja i utlandet.

Det är klart uttalat att Danmarks myndigheter inte ska medverka till tvångsäktenskap, och vara uppmärksamma på om någon part kan vara/ha varit utsatt för tvång. Man ska också uppmärksamma att syskon till en ung människa som blivit utsatt för hedersrelaterat våld själva kan vara i riskzon för sådant

våld (Social- og integrationsministeriet, 2012). Kommunerna är i socialtjänstlagen (Loven om social service) skyldiga att upprätta en handlingsplan som innehåller en riskbedömning för de som är över 18 år och riskerar att utsättas för hedersrelaterat våld. Enligt dansk lag (Serviceloven) har kommunerna skyldighet att erbjuda barn och vuxna stöd i hedersrelaterade konflikter. Flera kommuner i Danmark har konsultteam, som fungerar som stöd till socialtjänst och annan verksamhet (Ministeriet för flygtninge, invandrere og integration, 2010). Centralt finns också en «task force» som ger rådgivning till ledning och yrkesverksamma i kommunerna om hur de ska implementera lagstiftning som rör bland annat hedersrelaterat våld.

Polisen i Danmark har under senare år särskilt fokuserat på hedersrelaterade konflikter och hedersrelaterade konflikter ingår också som ett ämne inom polisens grundutbildning. Polisen rapporterar löpande om upplysningar som kan antas vara relaterade till hedersrelaterade brott till en central enhet, Rigspolitiets Nationale Efterforskningscenter (NEC). Upplysningarna bearbetas och kompletteras med information från andra källor som sociala myndigheter och frivilligorganisationer. Information från NEC kan också på tjänstemännens eget initiativ, utan att den blivit efterfrågad, lämnas till polismyndighetens avdelningar om den anses vara relevant för deras arbete (Social- og integrationsministeriet, 2012). Polisen har också regionalt specialister med kunskap inom området (Ministeriet för flygtninge, invandrere og integration, 2010).

Danska polisen har utarbetat en vägledning till lokala avdelningar, en manual som innehåller riktlinjer för hur polisens arbete med hedersrelaterade konflikter ska bedrivas. Som exempel finns riktlinjer för hur rådgivnings- och stödgrupper ska involveras, och användning av förebyggande samtal med personer som hotar och riskbedömningar av hot (Social- og integrationsministeriet, 2012). Polisen har ett tätt samarbete med LOKK (www.lokk.dk), en intresseorganisation som nationellt bedriver rådgivning och medling i hedersrelaterade konflikter, sociala myndigheter och organisationer. Samtliga lokala enheter har resurspersoner med kunskap inom området knutna till sig. LOKK används som resurs när det uppstår behov av medling av både polis och sociala myndigheter (Ministeriet för flygtninge, invandrere og integration, 2010). Organisationen arbetar på uppdrag av Social- og Integrationsministeriet. Förutom medling tillhandahåller LOKK upplysning, rådgivning och arbetar med attitydförändringar. LOKK ger dessutom utbildning och kurser som vänder sig till kommuner, hälso- och sjukvård m.fl.

I förebyggande syfte driver Ministeriet for Ligestilling og Kirke en «Rettighetskampanj» för att informera nydanska män och kvinnor om deras rättigheter och om jämlikhet. Utländningsstyrelsen har en vägledningstjänst som vänder sig till unga under 24 år som riskerar tvångsäktenskap.

Finland

I Finland spelar frivilligorganisationer en stor roll i arbetet med hedersrelaterat våld och förtryck. Staten verkar ha lagt ut kompetensutveckling och praktiskt arbete med hedersrelaterat våld på dessa organisationer (Heikkilä et al. 2011). Monika-Naiset Litto Ry, eller de Multikulturella kvinnornas organisation, är en paraplyorganisation för 14 organisationer och har ca 20 000 medlemmar. Organisationen ger stöd till invandrade kvinnor som hotas av våld eller social utslutning. Den ger utbildningar och kurser till personal inom socialtjänst och hälso- och sjukvård samt bedriver lobbyverksamhet. Kommuner och myndigheter köper tjänster av organisationen och anlitar dem för rådgivning. Personal inom organisationen fungerar som en form av tolkar mellan klienter och myndigheter. Förståelse för den kulturella kontexten anses öka möjligheterna att välja rätt åtgärder för myndigheterna.

Hedersrelaterat våld i Finland har studerats i bland annat två projekt, Det hedersrelaterade våldprojektet (2005–2006) och Amoral-projektet (2007–2010), organiserat av Mannerheims Barnskyddsförbunds Uusimaa-distrikt (Heikkilä et al., 2011). En slutsats från studierna var att hedersrelaterade konflikter ofta hade sin grund i föräldraskap. Kitel-projektet som drevs av Finska människorättsorganisationen 2010

menade att lösningen till konflikter går att finna i det omgivande samhället; sociala myndigheter, polis och hälso- och sjukvård har nyckelroller i arbetet mot hedersrelaterade konflikter. Ett problem som lyfts fram är att arbetet ofta bedrivs i projektform och att det saknas långsiktiga insatser (ibid).

Storbritannien

Inom Storbritanniens poliskår finns sedan 2005 The Forced Marriages Unit, FMU, en enhet inriktad på att motarbeta tvångsäktenskap. Enheten tillhör gemensamt Foreign and Commonwealth Office och Home Office i Storbritannien och samarbetar med andra myndigheter och frivilligorganisationer för att utveckla en effektiv policy mot tvångsäktenskap. FMU har program och utbildningar som öppna e-lärandekurser som vänder sig till yrkesverksamma och frivilligarbetare, och har ca 100 programpunkter per år (The Forced Marriages Unit, 2014). Enheten ger också expertstöd till yrkesverksamma och organisationer/myndigheter samt privatpersoner i Storbritannien eller personer som genom tvångsäktenskap flyttat till andra länder.

Även polismyndigheten, MPS, arbetar särskilt med hedersrelaterat våld och förtryck samt tvångsäktenskap som en del av arbetet mot våld i nära relationer (Ungdomsstyrelsen, 2009a). I varje stadsdel finns poliser med expertkompetens på området. Enheten har också kontakt med olika ideella organisationer. Polismyndigheten har arbetat med frågan om tvångsäktenskap sedan år 2000 och utgår från tydliga riktlinjer i sitt arbete. Storbritannien har övervägt att kriminalisera den här typen av äktenskap men har valt en annan väg med lagen The Forced Marriages Civil Protection Act från år 2007. Den syftar till att ge skydd mot tvångsäktenskap och att ge stöd för att lämna ett påtvingat äktenskap. Från det att lagstiftningen infördes har offer och tredje part (som exempel lokala myndigheter) kunnat ansöka till domstol om att få en Forced Marriage Protection Orders (FMPO).

Polisen har interna utbildningar om hedersförtryck och tvångsäktenskap och samarbetar med yrkesverksamma från andra myndigheter och organisationer. Många upplever det som problematiskt att arbeta med familjen i ärenden som rör unga, eftersom detta anses innebära en ökad risk för den unge. Det är framförallt ideella organisationer som arbetar med föräldrarna. Polisen uppger att de generellt mest kommer in i det akuta skedet. Forskning har visat att yrkesverksamma har problem med att vidta åtgärder vid missförhållanden när det finns en hedersrelaterad problematik. De medel som finns för att skydda offer används inte i full utsträckning och det finns en oro för att man ska skada förhållandet till vissa etniska grupper (Brandon & Hafiz, 2008).

Åklagarmyndigheten, CPS, har tagit fram riktlinjer för åklagare när det gäller hedersrelaterade brott och tvångsäktenskap (CPS, 2014). Riktlinjerna har föregåtts av ett pilotprojekt initierat 2007 som bland annat syftade till att ge stöd till att identifiera fall, väcka åtal, bereda fallen, förståelse av offer och vittnen, presentation i domstol och till att ge råd till kollegor. CPS använder sig sedan 2010 av ”flaggning” av ärenden som rör dels hedersrelaterade brott och dels tvångsäktenskap. En sådan flaggning innebär att ärendena får en särskild markering för att man lättare ska kunna övervaka och följa dessa. Åklagare har stöd av riktlinjer för att identifiera misstänkta ärenden, som sedan går igenom av en åklagare med specialistkompetens inom områdena. Markerat ärendet som hedersrelaterat eller ett fall av tvångsäktenskap, följer sedan flaggningen ärendet vidare i hanteringen.

Även MPS, flaggar brott som är hedersrelaterade och tvångsäktenskap. Flaggningen av tvångsäktenskap påbörjades den 5 juni 2001 och den särskilda flaggningen för hedersrelaterat våld och förtryck 2008 (Metropolitan Police, 2013). Polisen i Storbritannien har fått kritik för att enbart 80 % av enheterna registrerar hedersrelaterat våld (Browne, 2014). I polisutbildningen finns inslag om hur man upptäcker hedersrelaterat våld. Riktlinjerna från the Association of Chief Police Officers, ACPO, visar på behovet att flagga misshandelsärenden med hedersrelaterade inslag för att få en förståelse för hur förekomsten ser ut. Polisutbildningen arbetar på att ta fram en ackreditering för poliser som registrerar brott, så att alla enheter ska arbeta efter en gemensam nationell standard (ACPO, 2014). FMU och the Metropolitan Police har

tagit fram en mobilapplikation, som stöd till dem som kan vara i riskzonen för hedersrelaterat våld. Appen listar de varningstecken som kan förekomma vid risk för hedersrelaterat våld och tvångsäktenskap och är tänkt att fungera som en hjälp till utvärdering av risk för potentiella offer, och som ett stöd för deras vänner, lärare och andra yrkesverksamma (ACPO, 2013).

Nederländerna

I Nederländerna sägs hedersrelaterat våld förekomma i familjer med ursprung från Marocko, Turkiet, Afghanistan, Kurdistan och Hindustan samt i nederländska kristna-ortodoxa grupper (Heikkilä et al., 2011). Polisen verkar ha en framträdande roll i arbetet mot hedersrelaterat våld och samarbetar med lokala myndigheter och kvinnoorganisationer med skyddat boende för att lösa konflikter innan våldet eskalerar. År 2008 skapades ett nationellt expertiscenter, LEC EEG (Landelijk Expertisecentrum Eergerelateerd Geweld), som ger stöd till polisen regionalt. Vid centret bedrivs också kunskapsutveckling och forskning om bakgrund och motiv till hedersrelaterat våld och över metoder att hantera hedersrelaterat våld i det praktiska polisarbetet (Janssen et al., 2011). Centret tar emot förfrågningar om råd och stöd från polisen i 400-500 möjliga ärenden per år. I ca 50 % av fallen rör det hot och i drygt 30 % överfall och misshandel. Centret har tagit fram en checklista som polisen använder som stöd i en första bedömning om det kan finnas misstankar om hedersrelaterat våld.

LEC EEG har utvecklat en modell i tre steg, som polis och åklagarmyndighet är påbjudna att följa för att identifiera, analysera och hantera fall av detta våld. Metoden är utarbetad efter vetenskapliga studier om vad som i praktiken visat sig fungera i polisens arbete. Huvudmålen är att upptäcka hedersrelaterat våld på ett tidigt stadium samt att användandet av metoden ska bidra till polisarbetets professionalisering (ibid).

De tre stegen i metoden är som följer:

Polisen söker efter tecken på hedersrelaterat våld i sitt datasystem. Polisen för dagliga anteckningar om händelser och anmälningar i systemet. Vissa ord, som benämns ”röda flaggor”, indikerar att det kan vara fall av hedersrelaterat våld. Fallen analyseras med hjälp av en checklista (Checklist Eergerelateerd Geweld). I checklistan införs social och kulturell information om eventuella offer och förövare. Informationen kan användas för att bedöma risker för hedersrelaterat våld. I det här skedet kan också externa experter rådfrågas, som antropologer med specifik kunskap om hedersrelaterat våld i en speciell kultur. En plan utformas för att hantera ärendet, vilken intervention som ska göras av polisen och om ärendet eventuellt ska gå vidare till åtal. Det finns en önskan inom rättsväsendet att fall som identifieras hos polisen ska kunna länkas samman och följas upp genom rättskedjan, vilket nu inte är fallet (ibid).

Poliser som arbetar med hedersrelaterat våld har olika attityder i sitt arbete. Janssen (2009) visar i en studie på tre skilda förhållningssätt som kan påverka arbetet i negativ riktning; brist på intresse och förnekande av problemet, överentusiasm som leder till att fall blir felaktigt klassade som hedersrelaterade samt att polisen går in förhastat och agerar i fall innan man har gjort en genomgripande analys och planering av insats.

Forskning om hedersrelaterat våld utförs också vid Verveij-Jonkerinstitutet i Nederländerna. Institutet är fristående och bedriver forskning inom de sociala vetenskaperna (Verveij-Jonkerinstituut, 2014). Forskningen rör områden som hederns roll inom partnervåld och kvinnor som isoleras i sina hem av sin partner. År 2007 tog institutet fram ett riskbedömningsinstrument, att användas vid kvinnohärbärgen. Institutet har också gett ut en omfattande rapport över arbetet med hedersrelaterat våld i Nederländerna där forskarna bland annat betonar vikten av samarbete mellan myndigheter och organisationer av etniska minoriteter (Lünneman & Wijers 2010).

Sedan år 2008 förs det en diskussion i Nederländerna om jämlikhet mellan immigrerade kvinnor och män, som inte enbart rör kvinnors behov av frigörelse. Männerna i immigrantfamiljer uppfattas bland annat som

offer för sin sociala position och som sårbara och isolerade. I linje med det förändrade synsättet har det öppnats center som riktar sig till fäder i immigrantfamiljer. Syftet är att stärka dem i sin föräldraroll (van der Haar, 2013).

År 2007 initierades i Rotterdam ett regionalt team; Core Team Honour Related Violence (Nederländsk akronym: KEG) som en pilot med syftet att utveckla en administrativt, integrerat förhållningssätt till hedersrelaterat våld bland de aktörer som närmast kom i kontakt med offer och förövare av våldet (Heikkilä et al., 2011). Teamet samlade expertis om hedersrelaterat våld och samordnade insatser från sjuk- och hälsovård, polisen och socialtjänsten. 50 fall av hedersrelaterat våld har sedan analyserats som ska leda fram till en manual att använda som ett instrument för att särskilja hedersrelaterat våld från partner- och eller annat familjevåld. Medlemmarna i det regionala expertteamet har nära kontakt med organisationer och centra för immigranter. Det främsta målet är att stödja utsatta för det hedersrelaterade våldet och att trappa ned konflikter. Då initiativet i Rotterdam har visat sig framgångsrikt, har det följts av liknande team i andra nederländska kommuner (ibid).

Australien

I Australien ses tvångsäktenskap som en form av människohandel, då ett tvångsäktenskap anses innebära slavlika förhållanden (Lyneham & Richards, 2014). Något som uppmärksammats är att kvinnor från immigrantgrupper inte känner till landets lagstiftning och kan ha svårare att söka hjälp. De kan ha problem med att anmäla övergrepp om de måste prata med en manlig person då detta går emot normer i deras kultur eller att de inte vill göra anmälningar om våld i familjen då detta gör att familjen förlorar heder i omgivningens ögon.

Belgien

Den belgiska regeringen har i en omfattande vetenskaplig studie (Instituut voor de Gelijkheid van Vrouwen en Mannen, 2011) gjort en översikt över hedersrelaterat våld och dess uttrycksformer i Belgien och Europa. Ett syfte med studien var att ge förslag till framtida insatser i Belgien. En av studiens huvudslutsatser var att det inte fanns en enhetlig förståelse för vad hedersrelaterat våld innebär. Uppfattningar om hedersrelaterat våld, samt kulturella och traditionella värderingar från hemländer, omtolkas och utvecklas inom olika minoritetsgrupper beroende av migrationskontext och socio-ekonomiska förutsättningar. Studien rekommenderar bland annat att det skapas ett expertcenter, ett samarbete mellan organisationer och myndigheter som bildar en kedja av insatser och initiativ samt att det införs ett system med ”röda flaggor”, checklistor och riskbedömnings-instrument. Belgien använder sig av expertisen vid Nederländska expertiscentret LEC EEG (Landelijk Expertisecentrum Eergerelateerd Geweld) vid frågor om hedersrelaterat våld.

Kanada

I Kanada startades 2013 ett tvåårigt projekt inom organisationen The Multilingual Orientation Service Association for Immigrant Communities (MOSAIC), som bland annat vänder sig till män som utövat hedersrelaterat våld (MOSAIC, 2014). Projektinnehållet är dock i första hand att ses som ett antal förebyggande åtgärder. Kanada har också uppmärksammat förekomsten av tvångsäktenskap som räknas som en form av familjevåld. Det finns ett nätverk av organisationer - NAAFM: Network of Agencies Against Forced Marriages - som erbjuder stöd i ärenden som rör tvångsäktenskap (Government of Canada, 2014). I nätverket finns yrkesverksamma inom olika områden som erbjuder stöd i frågor om hedersrelaterat våld till samhällsmedborgare, advokater, forskare m.m. Den kanadensiska staten bedriver ett antal program som på olika sätt vänder sig till immigrantgrupper, våldsutsatta och yrkesverksamma med information, råd och stöd.

Tyskland

I Tyskland har fokus legat på hedersrelaterat mord och tvångsäktenskap. Tvångsäktenskap är förbjudet i lag. Departementet för familjer, äldre, kvinnor och barn (Deutsches Bundesministerium für Familie,

Senioren, Frauen und Jugend) har stöttat en forskningsstudie om tvångsäktenskap (Mirbach, Schaak & Triebel, 2011). I en av de tyska delstaterna, Hessen, samarbetar flera myndigheter för att vidta åtgärder mot tvångsäktenskap och hedersrelaterade brott. Det innebär bland annat ett ökat samarbete mellan kommissionen för utlänningar vid den hessiska polisen (Ausländerbeauftragten der Hessischen Polizei), socialdepartementet, kulturministeriet och justitieministeriet för att förebygga och skydda potentiella offer. Särskilt belyses skolans betydelse för att nå ut till elever som riskerar att utsättas för tvångsäktenskap (Hessisches Kultusministerium 2010).

3.7.3 Praktiskt arbete och kunskapsutveckling internationellt

Det finns stora skillnader inom Round-Tableländerna vad gäller uppmärksammandet av hedersrelaterat våld och insatser för att bemöta detta. I Storbritannien och Nederländerna bedrivs forskning och metodutveckling och det finns system med checklistor och flaggning för att uppmärksamma hedersrelaterat våld. I andra länder som Belgien, har arbete påbörjats med att kartlägga behov av insatser. Internationellt finns förutom ett stort antal organisationer som arbetar mot hedersrelaterat våld, ett nätverk, Honour Based Violence Awareness Network (<http://hbv-awareness.com/>) med kontaktinformation till forskare och experter i olika länder. Nätverket arbetar med ett globalt utbyte av information, kunskap och expertis i frågorna. Forskning som bedrivs syftar till att få förståelse för omfattning, riskfaktorer och orsaker till hedersrelaterat våld och att utveckla effektiva och ändamålsenliga metoder för att bemöta det. Forskning inom området bedrivs bland annat i Tyskland vid Kriminologische Abteilung, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht; samt i Storbritannien vid Criminal Justice Research Group, Roehampton University; School for Policy Studies, Bristol University; University of Wolverhampton, samt University of London.

3.8 Frågeställning 8. Identifiera framtida forskningsbehov. Med detta menas vilka frågor som framtida forskning behöver svara på för att stärka kunskapsläget kring hedersvåld, för att på sikt utveckla Kriminalvårdens verksamhet.

Utifrån resultaten i denna rapport finns det ett antal områden som går att identifiera som särskilt angelägna. För att bättre kunna möta klienter dömda för hedersrelaterad brottslighet, och i bästa fall utveckla mer effektiva preventiva och återfallsförebyggande insatser, behövs mer kunskap om kausala riskfaktorer bland förövarna. Forskning bör inriktas på att utreda/kartlägga vad som är unikt för gruppen men även det som överlappar med annat kriminellt beteende. För detta ändamål behövs det utvecklas en checklista för identifiering av klienter. Checklistan bör arbetas fram utifrån åklagarmyndighetens definition. Vidare bör en ny prevalensstudie genomföras och då med hjälp av den framtagna checklistan. Möjligheten att använda riskbedömningsinstrument för bedömning av risk, och i så fall vilket, bör också utredas.

Utöver forskningsbehov finns även andra områden som man bör överväga att utveckla/utreda. Möjligheten att ”flagga” för dessa fall bör utredas och i så fall vilka fördelar/nackdelar en sådan särskiljning skulle ge. Vidare bör utredas fördelar/nackdelar med att ”samplacera” klienter med hedersrelaterad problematik (jmf ”olämpliga klientkonstellationer” vid exempelvis gängkriminalitet).

4. DISKUSSION

Ett övergripande syfte med föreliggande rapport var att utifrån ett antal frågeställningar genomlysna och ge underlag för Kriminalvårdens eventuella fortsatta satsningar på området hedersrelaterat våld och förtryck. Nedan följer en diskussion utifrån de områden som har belysts i resultatdelen.

4.1 Definition

De första två frågeställningarna handlade om att försöka beskriva forskningsläget kring definition och identifikation av personer med heder som huvudsaklig drivkraft för det utövade våldet samt föreslå en definition av hedersrelaterat våld för Kriminalvården.

Olika perspektiv inom området bidrar till ökad förståelse för hedersproblematiken samt synliggör olika typer av kopplingar mellan problem och lösningar. Det skulle troligtvis vara fruktbart, men måhända inte möjligt, att skapa ett enhetligt universellt perspektiv som förenar dagens konkurrerande och i viss mån motstridiga synsätt. Viktigt är dock att debatten inte stannar vid olika förklaringsmodeller till uppkomsten av hedersrelaterat våld och förtryck eller om vilka perspektiv som ska tillämpas utan snarare fokuserar på hur man ska kunna arbeta för att motverka problemet.

När det gäller hur Kriminalvården ska definiera hedersrelaterat våld är det faktum att Kriminalvården befinner sig längst ut i rättskedjan avgörande. Då konsekvens och samsyn kring vad som innefattar hedersrelaterad brottslighet är en mycket viktig del i det fortsatta arbetet kring dessa frågor blir Åklagarmyndighetens definition ett självklart val.

4.2 Prevalens

Den tredje frågan rörde i vilken utsträckning det går att uppskatta hur vanligt det är med hedersrelaterad problematik i svensk kriminalvård, om det går att uppskatta utifrån undersökningar i andra länder och i så fall på vilka grunder? Resultaten belyser de svårigheter som är kopplade till en sådan uppskattning. De uppskattningar som finns internationellt varierar i såväl innehåll som kvantitet, därtill saknar många länder rutiner för att systematiskt inhämta/följa utvecklingen av dessa fall. I länder där förekomst av hedersrelaterade brott undersökts, har fokus ofta legat på hedersrelaterade mord (se till exempel Janssen, 2011; Muhammad, 2010; Data. Gov. UK., 2012; Cöster, 2009).

Inom ramen för denna rapport genomfördes en nationellt representativ uppskattning av antal anstalts-/frivårdsklienter dömda för hedersrelaterade brott. En grov uppskattning av chefer/beslutsfattare i Kriminalvården visade att <1 % ($n=73/\approx 19000$) av kriminalvårdspopulationen var dömda för detta. En svårighet med den här typen av uppskattningar är mörkertalet. Det kan finnas klienter som är dömda för hedersrelaterade brott men där det inte framgår av domen eller annat att så är fallet. Samtliga verksamhetsställen inom Kriminalvården ombads genomföra uppskattningen med hjälp av åklagarmyndighetens definition och hade således inget egentligt screeninginstrument till sitt förfogande för att kunna identifiera eventuella fall.

Om man ändå utgår från den grova uppskattning som nu är gjord skulle ca 1/100 klienter i kriminalvården vara dömda för ett eller flera hedersrelaterade brott. Detta kan å ena sidan ses som en liten grupp, å andra sidan troligen tillräckligt stor för att uppmärksammas. I detta sammanhang skulle ökad kunskap om det som möjligen specifikt särskiljer gruppen (från annat våld) vara en viktig komponent för framtida ställningstaganden om, och i så fall hur, man bör arbeta vidare med frågan kring klienter dömda för hedersrelaterade brott.

Vidare skulle ett flaggningssystem, i syfte att kunna övervaka och följa ärenden med hedersrelaterade motiv såsom redan används hos Åklagarmyndigheterna och Polismyndigheterna i Storbritannien och

Nederländerna (se CPS, 2014; Janssen et al., 2011) kunna vara ett sätt att samla information om förövarna, offren och hela hederskulturen. Genom ett sådant flaggningssystem skulle det vara möjligt att identifiera hur utbrett hedersrelaterat våld är (i vart fall det som kommer till polisens kännedom), följa utvecklingen, undersöka om det finns något återkommande och utmärkande mönster, samt identifiera de problem som man kan stöta på i arbetet.

4.3 Relevanta faktorer i det återfallsförebyggande arbetet

Den tredje frågan handlade om vilka faktorer i hedersfenomenet som är relevanta i det återfallsförebyggande arbetet. Resultaten visar att forskning som rör gärningspersoner och återfallsförebyggande arbete vid hedersrelaterad brottslighet är sällsynt. Framför allt saknas underlag för vilka faktorer som ligger bakom hedersrelaterat våld och förtryck, dels på makronivå, dels avseende faktorer som har inverkan på individnivå. Det finns dock några faktorer som framträtt och visat sig ha betydelse i det återfallsförebyggande arbetet; attityder och grupprocesser samt att förövargruppen är heterogen.

I hedersrelaterad brottslighet är gärningspersonerna oftast bärare av djupt rotade normer och värderingar. Det är dessa normer och värderingar som utgör drivkraften i den kriminella handlingen. Studier visar på att övertygelser och attityder som ligger bakom heder är möjliga att förändra genom utbildningsprogram, framför allt unga mäns attityder kopplade till kvinnors sexualitet och oskuld (Cihangir, 2012; Schlytter et al., 2011; Reyes, 2011). Det är dock en långsam och mödosam process. Man kan tänka sig att målgruppen inte står och väljer mellan två olika perspektiv eller synsätt. Istället handlar det om att byta till ett synsätt som både de själva och deras omgivning tycker är förkastligt och omoraliskt. Därmed får gruppen och kollektivets betydelse för personer i en hederskultur inte underskattas. I en hederskultur är individen underordnad kollektivet. Det finns en stark press från omgivningen att familjen och familjemedlemmarna ska följa hedersnormerna och på så sätt upprätthålla familjens heder.

Familjen kan sägas utgöra både en famn och ett fängelse. Pressen från kollektivet innebär nämligen också att gärningspersonerna ofta innehar en slags dubbel utsatthet som gör att det kan vara svårt att skilja på offer och förövare. Utvärderingar av attitydsförändrande och utbildande insatser visar att den sociala press som en individ får utstå om denne bryter mot hederskodexen upplevs som mycket svår (Åklagarmyndigheten, 2006; Lagerkvist, 2014; Linnamottagningen, 2014a). Det krävs därför mycket starka skäl för att en individ ska våga bryta mot kollektivets normer och värderingar och ta konsekvenserna av det. Följden blir att individer följer och upprätthåller hederskulturens normer och värderingar på grund av en föreställning om att omgivningen förväntar sig ett sådant beteende eller på grund av att det framstår som oundvikligt för att själva inte få sitt handlingsutrymme begränsat genom kontroll och sanktioner.

Hedersrelaterat våld är vidare i stor utsträckning beroende av yttre faktorer i form av en existerande konflikt och omgivningens påtryckningar för att återställa hedern snarare än individens egna särdrag (Örebro tingsrätt, 2011). Det kan dock inte uteslutas att även individspecifika egenskaper kommer att ha avgörande betydelse i dessa fall.

Förövare av hedersrelaterat våld och förtryck är vidare en relativt heterogen grupp sett till bakgrund, ålder och livssituation. Det kan finnas behov av olika typer av riktade och individspecifika insatser som till exempel psykiatriska insatser och/eller utbildning. Gärningar med ett hedersmotiv utförs sällan i affekt- eller är impulsstyrt, utan har föregåtts av en långvarig konflikt (van Eck, 2003). I denna situation kan valet slutligen sägas stå mellan att endera återupprätta ordningen genom att skada eller stöta bort den som vanärat familjen eller att hela familjen utesluts ut ur gemenskapen. Personerna som begår dessa handlingar har sällan begått några andra kriminella handlingar än de som är relaterade till hedersbrottet. De kännetecknas därför inte av andra kända riskfaktorer för våldsbrottslighet mer generellt. Kunskapen om i

vilken utsträckning och på vilket sätt denna grupp skiljer sig från andra typer av våldsbrottsförövare och befolkningen i stort behöver dock fördjupas.

4.4 Forskningsläget kring interventioner

Kunskapen om forskningsläget vid interventioner är ytterst begränsad och därmed osäkert. Fortsatt arbete med att utveckla interventioner måste återigen inrikta sig på att identifiera det eventuellt specifika för denna grupp. Några insatser som dock går att urskilja är dels stöd och skydd till de utsatta, dels attitydpåverkande insatser, där attitydpåverkan förstås inte bara handlar om att förändra normer, värderingar och tankesätt utan det faktiska beteendet.

Ett av de stora problemen med de insatser som har gjorts för att förebygga hedersrelaterat våld är att det ofta saknas utvärderingar som på ett systematiskt sätt följer upp och utvärderar metodernas resultat med en sådan precision och tillförlitlighet att utvärderingen kan tjäna som underlag för ett uttalande om metoden gett positiva resultat, samt för vilka grupper/personer och under vilka omständigheter metoden är verksam (Bråten & Elgvin, 2014; Socialstyrelsen, 2014b; Håkansson, 2006).

Alla behandlingsinsatser för brottsdömda i Kriminalvården bör utgå från de s.k. risk-, behovs-, och mottaglighetsprinciperna (Andrew & Bonta, 2006). Dessa innebär att behandlingsinsatser mot kriminellt beteende blir mest effektiva om de fokuserar klienter med förhöjd risk för återfall, de riskfaktorer som är direkt drivande för den enskilde individens kriminella beteende och dessutom anpassas utifrån t ex kognitiva och psykiatriska problem. För att kunna optimera behandlingseffektiviteten behövs således kunskap om olika riskfaktorer och kriminalitet men också om olika undergrupper av förövare.

Fortsatt arbete med MOSAIK bör utgå från mer systematisk dokumentation i form av uppföljning och utvärdering för att säkerställa metodens värde och effekter samt ge underlag för uttalande om MOSAIK ger positiva resultat eller inte, eller för vilka grupper eller personer och under vilka omständigheter metoden är verksam. I hedersrelaterad brottslighet är målgruppen bärare av djupt rotade normer och värderingar, som också utgör drivkraften i den kriminella handlingen. Insatser bör utgå från att det finns individer som är mer eller mindre motiverade till förändring. Den stora utmaningen ligger i att nå dem som är helt omotiverade.

Det är tänkbart att man skulle kunna hämta inspiration från andra behandlingsmodeller och program, inriktade på problematik som har beröringspunkter med hedersrelaterad brottslighet. Ser man till den kunskap som idag finns om hedersrelaterat våld och förtryck är det nära till hands att dra paralleller med relationsvåld, men även med gängkriminalitet. När det gäller våld i nära relation och hedersrelaterat våld är det viktigt att se det gemensamma samtidigt som man måste beakta de skillnader i motiv, drivkraft och eventuellt andra mekanismer som finns. Gör man inte detta förloras också redskapen för att komma till rätta med centrala delar av fenomenet. Att betrakta det hedersrelaterade våldet som ett enskilt fenomen innebär inte att man gör någon gradering av våldet i sig, att bejaka skillnader är inte detsamma som att förneka likheter.

4.5 Verksamma aktörer nationellt och internationellt

Ytterligare en uppgift var att inventera vilka aktörer i Sverige som verkar praktiskt på området samt vilka huvudsakliga aktörer, även internationellt, som arbetar med kunskapsutveckling. Resultaten visar att man arbetar på många olika nivåer i Sverige med frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck samt att man kommit långt i frågorna i flera Europeiska länder, framförallt i Storbritannien och Nederländerna. För att utveckla kunskapen ytterligare behövs mer samarbete med andra aktörer nationellt (socialtjänst, frivillighetsorganisationer, länsstyrelserna med mera) men även internationellt. Klienter är ofta ganska kort tid inom Kriminalvården varför samverkan med andra aktörer i samhället blir viktigt. Det bör också

säkerställas att det finns expertkunskap inom Kriminalvården som följer utvecklingen i frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck.

4.6 Framtida forskningsbehov och föreslagna åtgärder

Resultaten i denna rapport visar tydligt att det finns stora kunskapsluckor såväl nationellt som internationellt inom området och att det krävs mer forskning för att bättre kunna möta klienter dömda för hedersrelaterad brottslighet.

Utifrån rapportens alla delar föreslås följande åtgärder:

- Utveckla en checklista för identifiering av klienter (utifrån definition).
- Prevalensstudie. Kartläggning av hur många klienter i Kriminalvården som är dömda för hedersrelaterade brott - underlag för bedömning av fortsatta insatser inom området.
- Öka kunskapen om gärningspersonerna. Studie om kausala riskfaktorer för hedersrelaterat våld och förtryck.
- Utredda möjligheten att använda riskbedömningsinstrument.
- Utredda fördelar/nackdelar med att ”samplacera” klienter med hedersrelaterad problematik.
- Utvärdera insatser som hittills gjorts inom området i Kriminalvården för kvalitetssäkring och samordning.
- Mer utbildning (expertkunskap), kompetenshöjande insatser för berörd personal inom Kriminalvården.
- Utredda möjligheten att ”flagga” för dessa fall i myndighetsgemensamma ärendehanteringssystem – nationella riktlinjer.
- Mer ”samverkan” såväl nationell som internationell i syfte att hitta gemensamma områden att utveckla samt att mer systematiskt följa utvecklingen inom relevanta områden för Kriminalvården.

5. REFERENSER

- Adana, F., Arslantaş, H., Ergin, F., Biçer, N., Kıranşal, N., Şahin, S. (2011). Views of Male University Students about Social Gender Roles: An Example From East of Turkey, *Journal of Family Violence*, 26(7), 519-526.
- ALS Research APS. (2011). *Ung i 2011 – nydanske unges oplevelse af social kontrol, frihed og grænser*, Köpenhamn: Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale forhold.
- Amnesty. (2014). *Amnesty bemsida*, Hämtad från 2014-10-26 från <http://www.amnesty.org>
- Amor, A. (2009). *Study on freedom of religion or belief and the status of women in the light of religion and traditions*. Addendum submitted to the Special Rapporteur in accordance with Commission on Human Rights resolution 2001/42, United Nations: Commission of Human Rights.
- Andersson, E.-B. (2014) E-post kriminalvårdsinspektör Eva-Britt Andersson, anstalten Salberga, 2015-02-19.
- Andrews, D.A., & Bonta, J. (2006). *The Psychology of Criminal Conduct*, 4th ed., Ohio: Anderson Publishing Co.
- ACPO, Association of Chief Police Officers. (2013). *ACPO Comment on the Launch of Freedom App*, Hämtad från <http://www.acpo.presscentre.com/Press-Releases/ACPO-comment-on-the-launch-of-Freedom-App-a-smartphone-app-designed-to-tackle-forced-marriage-1fb.aspx>
- ACPO, Association of Chief Police Officers. (2014). *ACPO bemsida*, Hämtad 2014-02-06 från <http://www.acpo.police.uk/>
- Begikhani, N., Gill, A., Hague, G., Ibraheem, K. (2010). *Honour-based Violence (HVB) and Honour-based Killings in Iraqi Kurdistan and in the Kurdish Diaspora in the UK*, Centre for Gender and Violence Research, University of Bristol, UK and Roehampton University, UK, in partnership with Kurdish Women's Rights Watch, Hämtad 2013-12-04 från http://www.roehampton.ac.uk/uploadedFiles/Pages_Assets/PDFs_and_Word_Docs/Staff_Profiles/Aish-a-Gill/Report_HBV_IK_UK_KurdishDiaspora_MCopy_December_webcirculationonly.pdf
- Brandon, J. & Hafez, S. (2008) *Crimes of the Community - Honour-based violence in the UK*, London: Centre for Social Cohesion.
- Bredal, A. (2011). *Mellom makt og vanmakt: Om unge menn, tvangsekteskap, vold og kontroll*, Oslo: Institutt for samfunnforskning.
- Brinkemo, P. (2014). *Mellan klan och stat - somalier i Sverige*, Stockholm: Timbro.
- Browne, S. (2014). *Postcode Lottery: Police Recording of Reported 'Honour' Based Violence*, IKWRO Iranian and Kurdish Women's Rights Organization, Hämtad 2013-03-20 från <http://ikwro.org.uk/wp-content/uploads/2014/02/HBV-FOI-report-Post-code-lottery-04.02.2014-Final.pdf>
- BRÅ, Brottsförebyggande rådet. (2012). *Polisens utredningar av hedersrelaterat våld*, Rapport 2012:1, Stockholm: BRÅ.
- BRÅ, Brottsförebyggande rådet. (2010). *Mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer - slutredovisning av ett regeringsuppdrag*, Rapport 2010:18, Stockholm: BRÅ.
- Bråten, B., & Elgvin, O. (2014). *Forskningsbasert politikk?*, Rapport 2014:16, Oslo: Fafo.
- Carlsson, H. (2013). *Brottsofferjourernas Riksförbunds synpunkter på Socialstyrelsens bedömningsinstrument FREDÅ*, Rapport 2013, Stockholm: Brottsofferjourernas Riksförbund.
- Chantler, K. (2012). Recognition of and Intervention in Forced marriages as a Form of Violence and Abuse, *Trauma, Violence & Abuse*, 13(3), 176-183.
- Chelser, P. (2010). Worldwide Trends in Honor Killings, *Middle East Quarterly*, Spring 2010, 3-11.
- Cihangir, S. (2013). Gender Specific Honor Codes and Cultural Change, *Group Processes Intergroup Relations*, 16(3), 319-333.
- Cinthio, H., Larsson, B. & Eriksson, E. (2009). *En hedersfråga – reflektioner kring kulturell mångfald, bederstänkande och bemötande inom Kriminalvården*, Norrköping: Region Syd, Kriminalvården.
- Cinthio, H., Larsson, B., Eriksson, E. (2012). *Samtalscirkeln MOSAIK – manual för samtalscirkelledare*, Norrköping: Kriminalvården.
- CPS, the Crown Prosecution Service. (2014). *Honour Based Violence and Forced Marriage*, Prosecution Policy and Guidance, The Crown Prosecution Service, Hämtad 2014 - 10 - 26 från http://www.cps.gov.uk/legal/h_to_k/honour_based_violence_and_forced_marriage/index.html
- CPS Casework Statistics (2013) sammanställning av the Crown Prosecution Service.
- Cöster, A.C. (2009). *Ebrenmord in Deutschland*, (Avhandling), Albert-Ludwigs-Universität Freiburg, Marburg: Tectum Verlag.
- Danna, D. & Cavenaghi, P. (2011). Transformative Mediation in Forced Marriage Cases, *Interdisciplinary Journal of Family Studies*, XVII (2).
- Data. Gov. UK. (2012) *Crown Prosecution Service Annual Report 2011-2012/Casework Statistics*, Data. Gov. UK., Hämtad 2014.10-26 från <http://data.gov.uk/dataset/crown-prosecution-service-annual-report-2011-2012-casework-statistics>

- Deutsches Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. (2011). *Zwangsverbeiratung in Deutschland – Anzahl und Analyse von Beratungsfällen*, Deutsches Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, Rostock: Publikationsversand der Bundesregierung.
- Devers, L. N. och Bacon, S. (2010). Interpreting Honor Crimes: The Institutional Disregard Towards Female Victims of Family Violence in the Middle East, *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, 3(1), 359-371.
- Dog̃an, R. (2014). Different Cultural Understandings of Honor That Inspire Killing: An Inquiry Into the Defendant's Perspective, *Homicide Studies*, 18(4), 1-26.
- Drammen kommune. (2010). "Når det omulige er muligt" Hvordan jobbe kunnskapsbaser og tverrfaglig mot vold i naere relasjoner?, Drammen: Drammen Kommune.
- DRDK. Dansk Radio.(2014). *Æresvold sker også i velintegrerede familier*, DRDK Dansk Radio, Hämtad 2014-10-01, från <http://www.dr.dk/Nyheder/Indland/2014/07/01/154852.htm>
- Dustin, M. & Phillips, A. (2008). Whose Agenda is it? Abuses of Women and Abuses of 'Culture' in Britain, *Ethnicities*, 8(3), 405-424.
- Eisner, M. & Ghuneim, L. (2013). Honor Killing Attitudes amongst Adolescents in Amman, Jordan, *Aggressive Behavior*, September-October 2013, 39(5), 405–417.
- Elakkary, S, Franke, B., Shokri, D., Hartwig, S., Tsokos, M., Püschel, K. (2013). Honour Crimes: Reviewed and Proposed Definition, *Forensic Science, Medicine, and Pathology*, (10) 76-82.
- Eldén, Å. (2003). *Heder på liv och död – våldsamma berättelser som rykten, oskuld och heder*, (Avhandling), Uppsala: Acta universitatis upsalienis.
- Enheten för ungdoms- och familjeinsatser vid socialförvaltningen i Stockholms stad. (2012). *Krutons arbete med pojkar och unga män utsatta för hedersrelaterat våld*, Stockholm: Socialförvaltningen.
- Ewing, K. P. (2008). *Stolen Honor: Stigmatizing Muslim Men in Berlin*, California: Stanford University Press.
- Fernbrant, C., Essén, B., Östergren, P-O. & Cantor-Graae, E. (2013). Navigating Between Control and Autonomy: Recently Arrived Iraqi Refugees' Perceptions Regarding Honor, Well-Being, and Risk for Intimate Partner Violence, *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 11(2), 178-197.
- Flying Team against Violence. (2012). *Verktøyslåda mot våld - Bekämpfung av hedersrelaterat våld, tvångsäktenskap och korrigeringsresor*, Utrecht: MOVISIE, Hämtad 2014-10-16 från http://www.huiselijkgeweld.nl/doc/eer/Verktøyslåda_mot_vald_SW.pdf
- Forced Marriage Unit. (2013). *Statistics January to December 2013*, Hämtad 2013-12-13 från https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/291855/FMU_2013_statistics.pdf
- Friström, M. (2012). *Delrapport 3 - Nationell kartläggning om hur mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer beaktas i myndigheters fortbildning*, NCK-rapport 2012: 1, Uppsala: Nationellt Centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet.
- Fryshuset. (2014a). *Sbarafs hjältar och hjältinnor*, Hämtad 2014-03-26 från <http://elektra.fryshuset.se/elektras-verksamheter/sbaraf-hjaltinnor/>
- Fryshuset. (2014b). *Elektra*, Hämtad 2014-03-26 från <http://elektra.fryshuset.se/>
- GAPF, Glöm Aldrig Pela och Fadime. (2014) *Riksorganisationen GAPF:s (Glöm aldrig Pela och Fadime) hemsida*, Hämtad 2014-10-26 från <http://www.gapf.se>
- Gender & Development Network. (2014) *Gender & Development Network hemsida*, Hämtad 2014-10-26 från <http://www.gadnetwork.org/>
- Gill, A. (2009). *Honour Killings and the Quest for Justice in Black and Minority Ethnic Communities in the UK and Moving Toward a Multiculturalism Without Culture*, United Nations: Nation Unites, United Nations Division for the Advancement of Women United Nations Economic Commission for Africa.
- Government UK. (2014). The Forced Marriages Unit, Government UK, Hämtad 2014-04-17 från <https://www.gov.uk/forced-marriage#forced-marriage-unit>
- Grutzky, E. & Åberg, L. (2013). *Heder och Samvete – en bok om hederskultur i Sverige*, Stockholm: Fri tanke.
- Hanberger, A., Ghazinour, M., & Märald, G. (2008). Regeringens insatser mot hedersrelaterat våld 2003-2007- slutrapport från den nationella utvärderingen, Evaluation Reports No 25, Umeå: Umeå Centre for Evaluation Research, Umeå Universitet.
- Heikkilä, E., Danker, M., José Gómez Ciriano, E., McLaughlin, H., Reubsæet, H. (2011). *Working Together for Better Integration: Immigrations, Police and Social Work*, Turku: Institute of Migration.
- Hessisches Kultusministerium. (2010). *Gewalt im Namen der Ehre – Zwangsbeirat und Ehrenmord*, Wiesbaden: Hessisches Kultusministerium.
- Håkansson, P. A. (2006). *Insatser mot hedersrelaterat våld – resultatutvärderingar i andra länder. Sammanställning av rapporten "Insatser mot äresrelateret våld"*, Artikelnr 2006-112-3, Stockholm: Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete, Socialstyrelsen.
- Högdin, S. (2007). *Utbildning på (o)lika villkor – om kön och etnisk bakgrund i grundskolan, -rapport i socialt arbete nr 120*, (Avhandling) Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Inglehart, R. & Welzel, C. (2010). Changing Mass Priorities: The Link Between Modernization and Democracy, *Perspectives on Politics*, 8(2), 551-568.

- Institute für Menschenrechte, (2007). *Zwangsverheiratung in Deutschland*, Deutsches Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, Rostock: Publikationsversand der Bundesregierung.
- Janssen, J. (2009). *Your Honor or Your Life? - An Exploration of Honour Cases for Police Officers and other Professionals*, Stapel & De Koning.
- Johansson Heinö, A. (2012). *Gillar vi olika? Hur den svenska likhetsnormen hindrar integration*, Stockholm: Timbro.
- Justis- og Beredskapsdepartementet. (2014). *Forebygging og bekjempelse av vold i nære relasjoner. 9.9 Tilrettelagt dialog (restorative justice) mot voldtekt*, Regeringen Norge, Justis- og Beredskapsdepartementet, Hämtad 2014-10-26 från <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-15-20122013/9/9.html?pid=716630>
- Kardam, F., Alpar, Z., Yüksel, I., Ergün, E. (2005). *The Dynamic of Honor Killings in Turkey: Prospects for Action*, United Nations Population Fund, Violence is not our Culture hemsida, Hämtad 2014-10-26 från <http://www.violenceisnotourculture.org/content/dynamics-honor-killings-turkey-prospects-action>
- Korteweg, A. (2012). Understanding Honour Killing and Honour-Related Violence in the Immigration Context: Implications for the Legal Profession and Beyond, *Canadian Criminal Law Review*, 16(2), 33-58.
- Kriminalvården. (2011). *Slutredovisning av Kriminalvårdens särskilda satsning mot våld i nära relationer och sexualbrott 2008-2010*, Diarienummer 2008-022650, Norrköping: Kriminalvården.
- Kriminalvården. (2013). *Hedersrelaterat förtryck och våld – ett arbetsmaterial*, Norrköping: Kriminalvården.
- Kriminalvården. (2014a). *Kriminalvårdens verksamhetsplan 2014 - rapport av den 21 februari 2014*, diarienummer 2014-000493, Norrköping: Kriminalvården.
- Kriminalvården. (2014b). *Entré*, Norrköping: Kriminalvården, Hämtad 2014-04-27 från <http://krimnet/Klientverksamhet/Programverksamhet/Programinformation/Entre/>
- Kropp, P.R., Belfrage, H., & Hart, S.D. (2013). PATRIARK, bedömning av risk för hedersrelaterat våld, Henrik Belfrage Tillämpad och Evidensbaserad Kriminologi AB.
- Kurkiala, M. (2014a). Kultur och hederskultur, *The Predictors of Attitudes Toward Physical Wife Abuse: Ambivalent Sexism, System Justification and Religious Orientation*, Kvinnonet, Hämtad 2014-10-26 från <http://kvinnonet.org/essays/SV0051.html>
- Kurkiala, M. (2014b). Universitetslektor institutionen för kulturanthropologi och etnologi, Uppsala universitet, Föreläsning om hedersrelaterat våld, Hämtad 2014-10-26 från <http://www.ur.se/Produkter/157777-UR-Samtiden-Polisforskning-pagar-Hedersrelaterat-vald>
- Lagerkvist, Bo, kriminalinspektör. (2014). Föreläsning Polishögskolan i Stockholm 2014-03-28.
- Larsson, A. (2012). *Krutons arbete med pojkar och unga män utsatta för hedersrelaterat våld*, Stockholm: Enheten för ungdoms- och familjeinsatser vid socialförvaltningen i Stockholms stad, Socialförvaltningen Stockholm.
- Linnamottagningen. (2014a) *Om oss*, Kvinnonet, Hämtad 2014-03-26 från <http://kvinnonet.wordpress.com/om/>
- Linnamottagningen. (2014b). E-post från Linnamottagningen 2014-11-28.
- Lünneman, K. & Wijers, M. (2010). *Eergeweld voorbij- Een nieuwe gemeentelijke aanpak van eergelateerd geweld*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut, Hämtad från http://www.verwey-jonker.nl/doc/vitaliteit/Eergelateerdgeweld%20voorbij_1279_lm_tweede_druk.pdf.
- Lyneham, S. & Richards, K. (2014). *Human Trafficking Involving Marriage and Partner Migration to Australia*, AIC Reports Research and Public Policy Series 124, Australian Government: Australian Institute of Criminology
- Länsstyrelsen i Stockholms län (2005). *18 projekt till stöd för flickor och unga kvinnor som riskerar att utsättas för så kallat hedersrelaterat våld 2003-2004*, Januari 2005, Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Länsstyrelsen Östergötland. (2010). *Om våld i hederns namn – handbok för skola och socialtjänst om skyldigheten att se och hjälpa utsatta*, Linköping: Länsstyrelsen Östergötland
- Magill, C., Lee, V. & Watson, J. (2008). *CPS Pilot on Forced Marriage and so-called 'Honour' Crime – Findings*, London: The Crown Prosecution Service.
- Metropolitan Police. (2013). *Metropolitan Police hemsida, Freedom of Information Request*, Hämtad 2013-12-13 från <http://content.met.police.uk/>
- Ministeriet för flyttinge, invandrere og integration. (2010). *Kortlægning af indsatser mod tvangsægteskaber og lignende undertrykkelse*, December 2010, Köpenhamn: Ministeriet för flyttinge, invandrere og integration.
- Mirbach, T., Schaak, T., Triebel, K. (2011). *Zwangsverheiratung in Deutschland – Anzahl und Analyse von Beratungsfällen*, Hamburg: Johann Daniel Lawaetz-Stiftung. (Uppdragsgivare Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend
- MPS, Metropolitan Police Service. (2013). *Metropolitan Police Service hemsida*, Hämtad 2013-12-17 från <http://www.content.met.police.uk/>
- NCK - Nationellt centrum för kvinnofrid (2009). *Våld i samkönade relationer — en kunskaps- och forskningsöversikt*. NCK-rapport 2009:2, Hämtad 2015-02-06 från <http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/Publikationer/S%C3%B6k+publikationer/?id=94&librisId=11681133&swepubId=>
- NCK - Nationellt centrum för kvinnofrid (2010). *Hedersrelaterat våld och förtryck – en kunskaps- och forskningsöversikt*, NCK-rapport 2010:1 Uppsala: Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala Universitet.

- NCK - Nationellt centrum för kvinnofrid (2014). *Twångsäktenskap och arrangerade äktenskap*, Hämtad 2014-01-13 från http://www.nck.uu.se/Kunskapscentrum/Kunskapsbanken/amnen/Hedersrelaterat_vald_och_fortryck/Tvangsakenskap_och_arrangerade_aktenskap+-+Kunskapsbankens+%C3%A44mnesguide/
- Oberwittler, D. & Kasselt, J. (2011). *Ehrenmorde in Deutschland 1996-2005. Eine Untersuchung auf der Basis von Prozessakten*, Polizei + Forschung, Bd 42, Kriminalistisches Institut, Bundeskriminalamt, Köln: Wolters Kluwer Deutschland.
- Origo Stockholm. (2014). *Origo Stockholms hemsida*, Hämtad 2014-10-26 från <http://www.origostockholm.se>
- Reddy, R. (2003). Culture and the law: Approaches to 'honour crimes' in the UK, *Feminist Legal Studies*, 16(3), 305–321.
- Regeringen. (2007). Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer, skr 2007/08:39, Stockholm: Regeringen.
- Regeringen. (2013). *Hedersrelaterat våld och förtryck*, Hämtad 2013-12-11 från <http://www.regeringen.se/sb/d/2593/a/156355>
- Regeringen. (2014). *Ett nytt brott införs i svensk lag: äktenskapstvång*, Hämtad 2014-02-03 från <http://www.regeringen.se/sb/d/18310/a/232205>
- Regjeringen Norge (2014) *Handlingsplan för 2012*, Hämtad 2012-12-13 från <http://www.regjeringen.no/nb/dep/jd/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-15-20122013/9/9/1.html?id=716631>
- Rexvid, D. (2014). Socionom och doktorand i socialt arbete vid Umeå universitet, Utbildningsdag 2014-02-11 om hedersrelaterat våld och förtryck anordnad av Stockholm Frivård.
- Reyer, M. (2011). *Goda exempel på förebyggande av hedersvåld*, Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Rikspolisstyrelsen. (2009). *Hedersnormer och hedersrelaterat våld*, Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Rikspolisstyrelsen. (2010). *Slutredovisning av regeringsuppdrag*, IJ2007/349/JÄM, IJ2007/2249/JÄM, Stockholm: Rikspolisstyrelsen.
- Rodriguez Mosquera, P.M. (1999). *Honor and Emotion: The Cultural shaping of Pride, Shame and Anger*, (Avhandling), Amsterdam: University of Amsterdam.
- Samad, Y. (2010). Forced Marriage among Men: An Unrecognized Problem, *Critical Social Policy*, 30(2): 189–207.
- Sandén, L. (2014). *Entré*, Norrköping: Utvecklingsenheten, Kriminalvården.
- Schlytter, A. & Kanakura, L. (2007). *Elektra – ett projekt mot hedersförtryck och våld*, Stockholm: Allmänna Arvsfonden.
- Schlytter, A. och Linell, H. (2008). *Hedersrelaterade traditioner i en svensk kontext - en studie av omhändertagna flickor*, Rapport 2008:2, Stockholm: FoU Nordväst i Stockholms län.
- Schlytter, A., Rexvid, D., Celepi, Ö. och Nasih, B. (2011). *Heder och det civila samhällets metoder*, Stockholm: Allmänna Arvsfonden.
- Schroeder, J. L. (2013). *Family Feud: Mark Weiner, the Rule of the Clan*, Faculty Research Paper No. 399, New York: Benjamin N. Cardozo School of Law, Yeshiva University.
- Sedem, M. (2012). *Rädsla för förlust av liv och heder*, (Avhandling), Stockholm: Stockholms universitet.
- Shannon, D. & Ring, J. (2009). *Orsaker till brott bland unga och metoder att motverka kriminell utveckling - en kunskapsinventering*, Hämtad 2015-01-29 från <https://www.bra.se/bra/publikationer/arkiv/publikationer/2009-05-20-orsaker-till-brott-bland-unga-och-metoder-att-motverka-kriminell-utveckling.html>
- Social- og integrationsministeriet*. (2012). *National strategi mot aeresrelaterede konflikter*, Köpenhamn: Social- og integrationsministeriet.
- Socialstyrelsen. (2005). *Nationellt konsultativt stöd för socialtjänst och andra verksamheter i arbetet mot hedersrelaterat våld*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2007). *Frihet och ansvar - En undersökning om gymnasieelevers upplevda frihet att själva bestämma över sina liv*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2009). *Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – Alla kommuners ansvar – Slutrapport från en nationell tillsyn 2008 – 2009*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2010). *Socialtjänstens arbete med män som utövar våld i nära relation*, Rapport 2010:11, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2011). *Våld - Handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2012a). *Kunskap om våld mot barn – behov av nationell samordning*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2012b). *Manual för FRED A – standardiserade bedömningsmetoder för socialtjänstens arbete mot våld i nära relationer*, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2013a). *Att kvalitetsutveckla arbetet med våldsutsatta kvinnor, barn som bevittnat våld och våldsutövare – en uppföljning av 2012 års utvecklingsmedel*, Artikelnr 2013-8-13, Stockholm:

- Socialstyrelsen. (2013b). *Konsekvensutredningen – förslag till föreskrifter och allmänna råd om våld i nära relationer*, 4.1.1–43635/2013, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2014a). *Våld i nära relationer*, SOSFS 2014:4, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. (2014b). *Kartläggning av risk- och skyddsfaktorer och interventioner vid bedersrelaterat våld mot kvinnor*, artikelnr 2014-01-15, Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOFS 2014:6. (2014) Handläggning av ärenden som gäller barn och unga, Socialstyrelsens författningssamling, Stockholm: Socialstyrelsen.
- SOU 2010:15 (2010). *Kriminella grupperingar – motverka rekrytering och underlätta avbopp, betänkande av Utredningen mot kriminella grupperingar*, Stockholm: Fritze.
- Southall Black Sisters. (2006). *The Forced Marriage Campaign*, Hämtad 2014-04-23 från <http://www.southallblacksisters.org.uk/campaigns/forced-marriage-campaign/>
- State of the World Population. 2000 (2000). *Ending Violence Against Women and Girls*, New York: United Nations Population Fund.
- Statens Institut for Folkesundhet. (2013). *Efterværn og mægling : Delopgave 2: Undersøgelse af erfaringerne med og resultaterne af mægling*, Rapport, Danmark: Ligestillingsministeriet og Social- og Integrationsministeriet
- Svedberg, P., Qarai, A. & Qaraee, L. (2013). *Familjearbete i bederskontext*, Stockholm: Kvinnors nätverk.
- Swedling, L. & Tallving, G. (2012). *FoU i personalutbildningen*, Norrköping: Utvecklingsenheten: Kriminalvården.
- Thapar-Björkert, S. (2007). *State Policy, Strategies and Implementation in Combating Violence, Focusing on "Honour Related" Violence*, Integrationsverkets stencilserie 2007:04, Norrköping: Integrationsverket.
- TRIS, Tjejers rätt i samhället. (2014). Trippelt utsatt - Hedersrelaterat förtryck och våld bland ungdomar med intellektuell funktionsnedsättning, Hämtad 2014-04-17 från <http://www.tris.se/wp-content/uploads/2014/01/Trippelt-Utsatt-informationshäfte-rapport.pdf>
- UN. United Nations. (2002). *Cultural Practices in the Family that are Violent towards Women*, 31 January 2002, E/CN.4/2002/83, United Nations: UN Commission on Human Rights.
- UN. United Nations. (2007). *Intersections between Culture and Violence against Women*, 17 January 2007, A/HRC/4/34, United Nations: Human Rights Council.
- UN. United Nations. (2014). *Working towards the Elimination of Crimes against Women and Girls*, October 2004, UN A/C.3/59/L.25, 15, United Nations: General Assembly.
- Ungdomsstyrelsen. (2009). *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen. (2010). *Hon ben han – En analys av hälsosituationen för homosexuella och bisexuella ungdomar samt för unga transpersoner*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2010:2, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen. (2012). *Mot någons vilja*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2012, Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Uskul, A.K., Cross, S.E., Sunbay, Z., Gercek-Swing, B., Ataca, B. (2012). Honor Bound: The Cultural Construction of Honor in Turkey and the Northern United States, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 43(7), 1131-1151.
- van Bergen, D., Smit, J. H., Anton, van Balkom, J.L.M. & Saharso, S. (2009). Suicidal Behaviour of Young Immigrant Women in the Netherlands. Can we use Durkheim's Concept of 'Fatalistic Suicide' to Explain their High Incidence of Attempted Suicide?, *Ethnic and Racial Studies*, 32(2), 302-322.
- van Eck, C. (2003). *Purified by Blood – Honour Killings amongst Turks*, (Avhandling), Amsterdam: Amsterdam University Press.
- van der Haar, M. (2013). 'Coming Down from their Thrones'? Framing Migrant Men in Dutch Politics, *Women's Studies International Forum*, 41, 215-222.
- van Osch, Y., Breugelmans, S. M., Zeelenberg, M., & Böyük, P. (2013). A Different Kind of Honor Culture: Family Honor and Aggression in Turks. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(3), 334-344.
- Vandello, J. A. & Cohen, D. (1999). Patterns of Individualism and Collectivism across the United States, *Journal of Personality and Social Psychology*, 77(2), 279-292.
- Vandello, J. A. & Cohen, D. (2003). When Believing is Seeing – Sustaining Norms of Violence in Cultures of Honor, *Psychological Foundations of Culture*, red. Schaller, M. och Crandall, C.S., New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Press, Inc.
- Vandello, J. A., Cohen, D., Ransom, S. (2008). U.S. Southern and Northern Differences in Perceptions of Norms About Aggression: Mechanisms for the Perpetuation of a Culture of Honor, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 39(2), 162-177.
- Weiner, Mark (2011). Religious Freedom and the Rule of the Clan in Muslim Societies, *The Review of Faith & International Affairs*, 9(2), 39-45.
- Wikan, U. (2010). *En fråga om heder*, Stockholm: Ordfront.
- Winter, B., Thompson, D. & Jeffreys, S. (2002). The UN Approach to Harmful Traditional Practices, *International Feminist Journal of Politics*, 4(1), 72-94.
- World Values Research. (2014). *The WVS Cultural Map of the World*, Hämtad 2014-10-12 från https://web.archive.org/web/20131019112321/http://www.worldvaluessurvey.org/wvs/articles/folder_published/article_base_54

- Zeyneloğlu, S., Kısa, S., Yılmaz, D. (2013). Turkish Nursing Students' Knowledge and Perceptions Regarding Virginity, *Nurse Education Today*, 33(2), 110-115.
- Åklagarmyndigheten. (2006). *Hedersrelaterat våld – handbok*, Göteborg: Utvecklingscentrum Göteborg, Åklagarmyndigheten.
- Åklagarmyndigheten. (2013). *Förstudie angående hedersproblematik vid brott i nära relation – en rapport*, Göteborg: Utvecklingscentrum Göteborg, Åklagarmyndigheten.
- Örebro tingsrätt, slutligt beslut av den 7 juni 2011, mål B 5844-10.

BILAGA 1

Kriminalvårdens biblioteks tidskrifter

American Jails

The Australian and New Zealand Journal of Criminology (**e-tidskrift också**)

The British Journal of Criminology

Criminology

European Journal of Criminology

Federal Probation

The Howard Journal of Criminal Justice

International journal of prisoner health (**e-tidskrift också**)

Journal of Contemporary Criminal justice

Journal of Research in Crime and Delinquency

Journal of Scandinavian studies Criminology and Crime Prevention

Nordisk tidskrift for kriminalvidenskab

The Prison Journal

The Prison Service Journal

Probation Journal Print only 76 USD

Probation Journal + **European Journal of Probation**

Punishment & Society